

Archeologische Kroniek Holland

2003

Inleiding

Noord-Holland steekt de komende jaren veel energie in een aantal projecten met betrekking tot behoud en beheer van archeologische vindplaatsen. In twee Noord-Hollandse gebieden, het gebied van de Groetpolder – De Gouw en het Oer-IJ-gebied zijn verkennende projecten uitgevoerd. Er is gepoogd oplossingen te vinden voor het structureel verloren gaan van vele van de meest hoogwaardige archeologische vindplaatsen in Noord-Holland door agrarische werkzaamheden. Diverse essentiële bronnen voor onze nationale geschiedschrijving worden (vaak onbewust) vernietigd door ploegen en verlaging van de waterstand. Hierdoor raken gebieden hun historische ‘ziel’ kwijt.

Het project wordt uitgevoerd in samenwerking met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, wetenschappelijke instanties en de regio. De problematiek wordt nauwkeurig in beeld gebracht en er worden voorstellen voor oplossingen gedaan. In het rapport worden twee belangrijke aanbevelingen gedaan:

Behoud en beheer van archeologisch waardevolle terreinen is alleen politiek te legitimeren indien aan het publiek zoveel als mogelijk uitgelegd wordt wat er in de bodem aanwezig is en wat het belang daarvan voor onze provincie of zelfs Nederland is. Nieuwe technieken bieden hiervoor legio mogelijkheden, ook zonder dat wordt opgegraven.

Er dient via twee sporen een aangepast fysiek beheer van de meest waardevolle terreinen te worden geregeld. Dit is ten eerste een optimale benutting van bestaande instrumenten van het beleid op het gebied van water-, natuur- en ruimtelijke ordening. Ten tweede gaat het om de ontwikkeling van een financiële regeling waarmee via een éénmalige afkoopsom op archeologische monumenten de economisch negatieve effecten van de gebruiksbeperkingen worden gecompenseerd.

*Wormer, zomer 2004, W. Blazer
(Beheerder Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Noord-Holland)*

In de kroniek van de provincie Zuid-Holland ontbreken dit jaar helaas door tijdgebrek hun-
nerzijds de bijdragen van de gemeentelijke archeologische diensten van de steden Delft,
Dordrecht, Leiden en Rijswijk.

Archeologische Kroniek Noord-Holland 2003

Alkmaar / Schermer / Heerhugowaard * Oostelijke ring (N242) rond Alkmaar | De Afdeling Beheer en Uitvoering van de provincie Noord-Holland heeft in mei en juni 2003 een inventariserend archeologisch onderzoek laten uitvoeren in verband met de reconstructie van de oostelijke ring (N242) rond Alkmaar. De reconstructie omvat een verbreding van de bestaande weg en ten dele een omlegging. De oostelijke ring (N242) doorsnijdt de gemeenten Alkmaar, Schermer en Heerhugowaard. Het inventariserend archeologisch onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten en bestond uit een bureauonderzoek. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de werkzaamheden in het kader van de geplande kruising van de Nieuwe Schermerweg (N243) met de N242 en N244 (direct ten noorden van de Noordervaart) naar verwachting de in de ondergrond aanwezige Haakwallen van Omval zullen verstoren. Een groot deel van deze haakwallen is echter door omzettingen en egalisaties reeds verstoord.

Op de plaats waar de huidige N242 de dijk van het Kraspolderkanaal raakt, zal de verbreding van de N242 de huisplaats met de naam 'Francesco' doorsnijden. Uit het bureauonderzoek is gebleken dat deze huisplaats op een in de Schermer uitstekende landtong is aangelegd. Vermoedelijk houdt deze landtong verband met de Haakwallen van Omval die hier in de ondergrond aanwezig zijn. Indien deze landtong boven het water van de Schermer uit heeft gestoken, is het mogelijk dat er onder de huidige bebouwing nog resten van eventuele middeleeuwse voorgangers aanwezig zijn, of zelfs nog bewoningsresten uit het Neolithicum op de haakwal. De aanwezigheid van een landtong in de ondergrond zou ook de hoge ligging van deze huisplaats kunnen verklaren. Op oude kaarten van kort voor en kort na de drooglegging van de Schermer (1635) is op de landtong een molengang afgebeeld. Volgens Schilstra (1971) zijn de molens echter nooit gebouwd, maar is de schuine verkaveling gebleven. De grond van de ingepolderde landtong zou volgens hem zijn gebruikt om de ringdijk mee op te hogen. Een van de latere huisplaatsen (kavel F25) staat volgens Schilstra (1971, 110) nog "hoog als op een terp" op deze landtong. Vermoedelijk betreft het (een voorganger van) de huidige stolp met de naam 'Francesco'. Op basis van de resultaten is geadviseerd nader onderzoek uit te voeren ter hoogte van huisplaats met de naam 'Francesco' (Molenaar 2003a).

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, S. Molenaar

Alkmaar * Gasthuisstraat | In maart 2003 werd bij de herbestrating van de Gasthuisstraat de mogelijkheid gegeven voor een archeologisch onderzoek naar de Geesterpoort. Van deze poort is thans niets meer te zien, maar nog steeds verandert de straat er van naam; van Gasthuisstraat in Zevenhuizen. In 1972 had Dhr. Cordfunke hier reeds bij rioleringswerkzaamheden enkele zware brokken metselwerk waargenomen, maar de poort kon hiermee niet worden gereconstrueerd. In enkele kleine en diepe onderzoekspuiten werden zware funderingen gevonden van 1,25 m dik en metersdiep, afkomstig van het poortgebouw. Gedacht wordt aan een vierkante poorttoren met een doorgang in het midden. Er bleek echter ook

Afb. 1. Alkmaar * Gasthuisstraat. Reconstructietekening van stadsmuur en stadspoort.

een zeer zware fundering vanaf de poorttoren ca 3,5 m naar het westen te lopen en zelfs ten opzichte van de stadsmuren uit te steken in de vestgracht (afb. 1). Dit zal een ommuurde voorhof van de poort zijn geweest. Bij poortgebouwen elders in het land is een dergelijke opzet wel vaker aangetroffen, met wisselende afmetingen en soms nog voorzien van hoektorens aan het voorhof. Vanaf het voorhof zal een klapbrug over de gracht hebben gelegen. Het brughoofd is nog in de 19de eeuw vervangen. Hierdoor kon niet meer worden nagegaan of het voorhof bij de brug recht was afgewerkt of dat hier nog twee kleine poorttorentjes zijn geweest. Gezien de bescheiden afmetingen van het voorhof ligt een rechte afwerking evenwel het meest voor de hand. Onder dit voorhof was de bodem niet vergraven, hetgeen betekent dat de constructie stamt uit de tijd van de eerste aanleg van de vestinggracht. De poort is niet massief gemetseld maar bestaat uit 'kistwerk', een gemetselde buitenzijde met een kern van kalkmortel en puin.

Voor de poort is een grotere baksteen gebruikt dan voor de stadsmuren, namelijk van 30,5-31 x 14 x 8,5 cm. De poort is waarschijnlijk ouder dan de stadsmuur die in 1998 iets noordelijker is aangetroffen aan het Canadaplein. Vermoedelijk had de eerste vestgracht derhalve geen stadsmuur maar een aarden wal en/of een houten palissade. Deze werd pas in tweede instantie vervangen door de stadsmuur, wellicht pas rond 1346 toen de stad van gravin Margaretha ook een geldsom van maar liefst 300 pond kreeg voor de vestingbouw.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Peter Bitter

Alkmaar * Hofplein / Veerstraat 3 | Vanwege grootschalige woningbouw werd in de zomer van 2003 een groot pand gesloopt aan het Hofplein. Dit pand was in 1967 gebouwd voor de firma Schuurman en had de laatste jaren gediend als huisvesting voor de bibliotheekcentrale Probiblio en als winkel van Oilily. Dit pand was in 1967 diep onderkelderd, maar bij de nieuwbouw werd ook een strook open grond aan de westzijde erbij getrokken, aan het begin van de Veerstraat. Het archeologisch onderzoek van deze strook, al decennia in gebruik als parkeerruimte, vond plaats in twee fasen en werd uitgevoerd door de gemeentelijke afdeling Monumentenzorg en Archeologie, in 2001 tijdelijk versterkt met de ingehuurde archeologe Yvette Burnier. Van 17 t/m 23 juli 2001 werd de bovenste 1,5 m opgegraven tot aan het grondwaterpeil. Op 25 en 26 september 2003 werden aanvullende waarnemingen verricht tijdens de diepere ontgraving van de bouwput voor kelderaanleg. Het terrein was oorspronkelijk het achterterrein van het Maria Magdalenaklooster, gesticht omstreeks 1450. Naar hun habijt werden de zusters ook wel de witte nonnen genoemd en het klooster het Witte Hof. Het werd in 1572 verlaten en was daarna enkele jaren het eigendom van Diederik van Sonoy. De volgende eigenaar liet er de hoge traptoren annex uitzichttoren bouwen. In 1743 werd het complex door de stad ingericht als Oude Mannenhuis. Op de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597 is te zien dat zich hier een tuin bevond met bomen. In 1644 sloten de eigenaren van het Hof met de stad een overeenkomst voor de ontwikkeling van woningbouw op het achterterrein. Tussen deze huizen en het hof werd toen de Veerstraat aangelegd. Een strook open grond aan de oostzijde werd met bomen beplant en bestemd tot hoendermarkt, het Hofplein.

Het terrein bleek voor bewoning geschikt te zijn gemaakt rond het midden van de 14de eeuw door het aanbrengen van een ca 1 m dikke ophogingslaag van vrijwel schone blauwgrijze klei, met hier en daar een stukje puin en een enkele potscherferin. Eronder bevindt zich een pakket van 30 tot 40 cm dun gelaagde klei, mogelijk afgezet door overstromingen in de 12de eeuw, met daaronder geel wadzand. Uit de eeuw voorafgaand aan de kloosterstichting is alleen een slootje gevonden, parallel aan de Nieuwesloot. Het terrein was vermoedelijk nog onbebouwd toen het klooster werd gesticht. In het hele vlak werden grote rechthoekige kuilen gevonden, gevuld met donkerbruine aarde. Ze hadden een onregelmatige vorm van omstreeks 0,6 tot 1 m breed en ruim 1 m diep, noord-zuid georiënteerd. Er kwamen slechts enkele 15de-eeuwse potscherven uit. Het gaat waarschijnlijk om kuilen met tuinaarde ten behoeve van tuinaanleg voor het klooster. De kuilen vormen geen ordentelijk patroon, zodat er geen sprake lijkt te zijn van een strakke tuinaanleg.

Aan de zijde van de Ramen, op ongeveer 8 tot 12 m van de rooilijn, werd een 4 m brede sloot gevonden, in oost-westelijke richting parallel aan de Ramen. Uit de humeuze vulling van het grootste deel van het spoor werden geen vondsten gedaan. Deze sloot was aanvankelijk niet beschoeid. Het is onduidelijk of de sloot de achterbegrenzing vormde van het kloosterterrein, of dat die pas is aangelegd na 1572. Tegen de westkant van de opgraving werd op deze plek een houten beschoeiing gevonden, met twee fasen. De sloot is kennelijk ingekort, waarbij we in de opgraving precies het oostelijke einde hebben gevonden van de ingekorte sloot. In een volgende fase is de sloot versmald en zijn de beschoeiingen vernieuwd. Vervolgens heeft men ook de ingekorte sloot gedempt. Voor deze demping is bruiene humeuze grond gebruikt en huisafval. Dit afval, dat van elders uit de stad zou kunnen zijn

aangevoerd en dat dus niet van het Hof afkomstig hoeft te zijn, bestaat onder meer uit scherven van aardewerk en glas dat vrij scherp te dateren is rond 1600.

Aan de Veerstraat zijn funderingen, een dubbele bedstee-kelder en een dubbele waterkelder gevonden van de eenvoudige huizen die hier kort na 1644 zijn gebouwd. Het gaat vermoedelijk om een fors pand met de kap parallel aan de Veerstraat, dat is onderverdeeld in 'kamers' (één-kamer-woningen) van een relatief ruim formaat, namelijk 10 m diep. Vlak tegen de straat is een van tonnen gemaakte waterput gevonden. Mogelijk is de waterkelder aan de achterzijde van het pand (gevoed door regenwater vanaf de dakgoot) een latere toevoeging en verkreeg men aanvankelijk het drinkwater uit de waterput. In de 18de en 19de eeuw zijn twee nieuwe waterputten gemaakt.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Peter Bitter

Alkmaar * Koningsweg 27-37 / Ramen 36-38 | Voorafgaand aan de bouw van appartementen op een terrein tussen de Koningsweg en de Ramen vond hier een opgraving plaats. Op de kaart van Jacob van Deventer (ca 1561) staat langs de Koningsweg bebouwing, maar de zuidhelft van het terrein is leeg. Dit open terrein werd gebruikt door de Alkmaarse lakenwevers, die het door hen gefabriceerde laken moesten drogen na het 'vullen'. De lakens werden hiertoe in houten frames (oudtijds 'ramen') te drogen gehangen. In 1587 werden de ramen verplaatst naar buiten de stad en het gebied werd volgebouwd. De huidige straat Ramen was eeuwenlang een smal grachtje.

Bij de opgraving werden zowel aan de Koningsweg als aan de Ramen de funderingen en keldertjes gevonden van kleinschalige huizen. Het oudste deel langs de Koningsweg blijkt rond 1500 te zijn gefundeerd op een massieve laag puin die over de hele lengte van de opgraving langs de straat aanwezig was en mogelijk nog ver naar het westen en oosten heeft

Afb. 2. Alkmaar * Koningsweg / Ramen. Ornament-tegel uit een keldertje aan de Koningsweg.

doorgelopen. Kennelijk heeft men rond 1500 één grootschalig project ontwikkeld. Mogelijk moest het puin de ontwatering van de vette kleiophoging verbeteren. Kort hierna zijn vermoedelijk de huizen van de Koningsweg opgeleverd. Het gaat om bakstenen huizen van ca 10 m diep en ca 5 m breed. De bewoners sliepen in onderkelderde bedsteden, waarvan de kelders stuk voor stuk zijn aangetroffen (afb. 2). De inrichting op de begane grond bestond in de regel uit een kleine voorkamer met stookplaats, een bedstee in het midden van het pand en een grotere achterkamer/woonkeuken met een stookplaats aan de achterzijde. De huizen hadden waarschijnlijk geen verdieping. Op de achtererven werd een slootje gevonden, waarin achter één van de huizen een houtconstructie stond voor een gemak. Deze latrinegreppel werd rond 1575 gedempt, waarna men zich van uitwerpselen en afval ontdeed in beerputten. Bij elk pand zijn beerputten aangetroffen met dateringen tussen ca 1575 en ca 1850. Aan de Ramen werd een deel aangesneden van een ondiep pand met de kap parallel aan de straat, dat was onderverdeeld in aparte éénkamer-woningen, de 'kamers' waarin de armste Alkmaarders gehuisvest waren. Deze kleine woninkjes hadden geen eigen beerputten. Waarschijnlijk leegden de bewoners hun pispot of tonnetje in de gracht Ramen, die in 1866 gedempt werd als maatregel tegen de cholera.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Peter Bitter & G.T.C. van den Berg

Alkmaar * Molenbuurt 23 | Bij de opgravingen aan het Canadaplein werd in 1998 de oudste middeleeuwse stadsmuur opgegraven. Daarbuiten werd ook de vestinggracht buiten om de stadsmuur aangesneden. De overzijde van de oudste gracht werd evenwel niet bereikt. Vijf jaar later, op 28 en 29 april 2003, vond een bescheiden opgraving plaats bij een bouwproject aan de Molenbuurt 23. Dit terrein grenst direct aan het Canadaplein. Het terrein zelf leverde weinig sporen op, omdat het omstreeks 1935 reeds diep was verstoord (tot ca 0,20 m onder NAP). Toch werd in een profielsleuf nog de oever aangesneden van de oude vestinggracht, met een planken beschoeiing die met ronde palen was gestut. De breedte van de gracht ten opzichte van de oudste stadsmuur kon daarmee worden gereconstrueerd op omstreeks 15 m.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Peter Bitter

Alkmaar * Stadhuis | Aansluitend op een bouwhistorisch onderzoek van het stadhuis-complex werden van 8 tot 30 april 2003 archeologische verkenningen uitgevoerd op de binnenplaats (afb. 3). De oudste aangetroffen sporen dateren uit de tweede helft van de 12de eeuw. Tot ongeveer 1300 moeten hier houten huizen hebben gestaan. Na een algehele op-hoging van dit gebied in het begin van de 14de eeuw bouwde men aan dit stukje Langestraat grote bakstenen huizen. Bij het bouwhistorisch onderzoek is aangetoond dat hiervan het hoekpand aan de Schoutenstraat nog deels overeind staat tot aan de dakgoot. Aan de oostzijde aangrenzend staat een pand dat nu als vleugel van het stadhuis dient (de Burgemeestersvleugel). Dit pand blijkt te zijn gefundeerd op metselwerk uit dezelfde periode. Van het volgende pand, ten oosten daarvan, werden in de huidige binnenplaats eveneens funderingen uit die periode gevonden, alsmede een diepe vierkante beerput. Deze bevatte nog enig vondstmateriaal uit het midden van de 14de eeuw.

Het huidige middeleeuwse stadhuis aan de Langestraat zal in hoofdzaak zijn gebouwd tussen 1509 en 1520. Bij de opgraving bleek evenwel dat deze vleugel aan de achterzijde staat

Afb. 3. Alkmaar * Stadhuis. De opgraving direct achter het stadhuis aan de Langestraat. In de diepte links bevond zich een 14de/15de-eeuwse beerput.

op de funderingen van een oudere bouwfase, te dateren rond het derde kwart van de 15de eeuw. Terwijl het pand op de hoek met de Schoutenstraat toen is blijven staan, werden de beide panden ernaast deels of geheel gesloopt en de bovenvermelde beerput is gedempt met puin, waaronder geglazuurde daktegels. Dendrochronologisch onderzoek van het hout van de kap van de burgemeestersvleugel leverde een datering op van rond 1466. Deze kap is vermoedelijk gebouwd aansluitend op de bouw van het oudste stadhuis.

Tot onze verrassing werden op de binnenplaats funderingen en vloeren gevonden van een aangebouwde vleugel, haaks op de straat tegen de achtergevel van het oudste stadhuis geplaatst. Deze was in eerste instantie voorzien van een ongeglazuurde plavuizenvloer. Vervolgens is het gehele pand herbouwd, waarbij het is ingekort. De resten van een brede schouw en de ruwe baksteenvloer van deze bouwfase doen veronderstellen dat dit wel eens

Afb. 4. Alkmaar * Stadhuis. Beurssluiting uit de beerput uit de periode 1550-1640.

een keukencomplex kan zijn geweest. De aanbouw is tenslotte gesloopt in 1509-1520 en er is een binnentuin gecreëerd. Achter langs het stadhuis liep ooit de Herensteeg. Hiervan werden boven- en ondergronds sporen gevonden. Het eind van de steeg werd afgesloten met een poortgebouwtje waarvan de funderingen zijn opgegraven.

In de noordwesthoek van de binnenplaats kwam een tweede beerput te voorschijn uit ca 1550-1640 (afb. 4). Die kan hebben toebehoord aan een bodekamer of

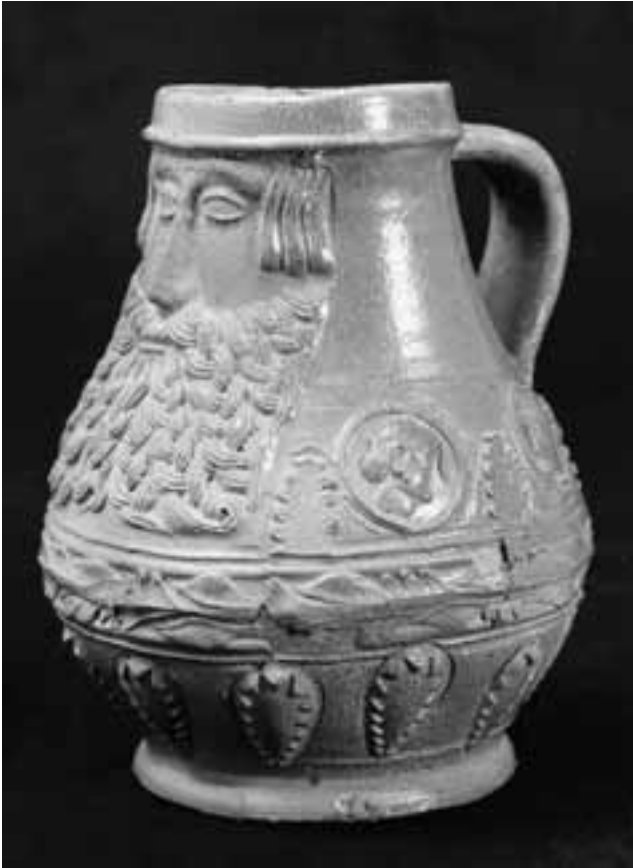
nachtwakerswoning. Gezien de vondst van zalfpotten, ondersteek en kamerpotten lijkt het of er ook zieken zijn verzorgd. Het is goed mogelijk dat de nachtwaker tevens cipier was van de gevangenen, die in sommige gevallen ook verzorging nodig hadden. Halverwege de westkant van de binnenplaats werd nog een derde beerput aangetroffen. Deze bevatte, ondanks de nog intacte gebruikslaag, slechts een handvol vondsten uit de late 18de of vroege 19de eeuw.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Rob Roedema & Peter Bitter

Alkmaar * Waagplein | De herbestrating van het Waagplein in oktober 2003 was de aanleiding voor een verkennend archeologisch onderzoek, mede vanwege plannen voor opslagkelders onder het plein. Op oude kaarten en afbeeldingen is te zien dat het Waagplein ooit geheel bebouwd is geweest. De huizen zijn in de loop van de late 16de tot late 19de eeuw in fasen gesloopt ter vergroting van de kaasmarkt. Er is een ongeveer 3 m brede proefsleuf gegraven vanaf de cafés aan de Houttil (westkant) tot bijna aan het water van de Mientgracht. Direct onder de bestrating werden 17de-eeuwse fundamenten aangetroffen van een huis, een aantal kelders, een beerput en een waterput (afb. 5 & 6). Het muurwerk bleek gefundeerd te zijn op grote eikenhouten planken die op hun beurt weer rusten op in de grond geslagen houten palen, vergelijkbaar met bouwmethoden zoals in Amsterdam vaak worden gezien. In Alkmaar was deze manier van bouwen tot op heden nog niet eerder blootgelegd. Ook werd een hardvloer aangetroffen die, op basis van het aardewerk dat er bij is gevon-

Afb. 5. Alkmaar * Waagplein. Rioolgoot die onder één van de huizen van het Waagplein naar het water liep.

Afb. 6. Alkmaar * Waagplein. Baardmankruik (1525-1550), afkomstig uit een als beerput gebruikte waterton op het Waagplein.

den, kan worden gedateerd in de vroege 15de eeuw. Dit soort haarden bevonden zich midden in het huis, ter voorkoming van brandgevaar, aangezien er in die tijd nog veel met hout gebouwd werd. Op ongeveer 0,5 m diepte is een dikke sintel- en houtskoollaag aangetroffen. Op grond van het aardewerk dat in en om deze laag gevonden is, kan met vrij grote zekerheid gezegd worden dat deze laag ontstaan is door de stadsbrand van 1328. Zowel onder als boven deze laag zijn resten gevonden van huizen met wanden van hout en vloeren van klei. Onder de resten van deze houten huizen bevinden zich verschillende ophogingslagen uit de 13de eeuw. In één van die ophogingslagen werden paalstompen en een houten wand gevonden die aan een huis uit die tijd kunnen hebben toebehoord.

Halverwege de opgravings sleuf zijn op een dieper niveau resten gevonden van de uitbraak van een zware baksteenconstructie. De uitbraak is opgevuld met grote bakstenen en kalkmortel. Als we dit gegeven combineren met resultaten van een eerdere opgraving op hetzelfde niveau aan de ander kant van de Waag, kan aangenomen worden dat het hier gaat om een 13de-eeuwse doorlopende muur, ruwweg parallel aan de huidige Mientgracht. Deze muur werd gebouwd met een zogenaamde grondboogfundering; een fundering met bogen met een overspanning van ca 3 m. Het is vooralsnog niet zeker of dit een huisfundering is

geweest of wellicht een stuk van een bakstenen stadsmuur, vergelijkbaar met de muurresten die in 1998 bij het Canadaplein zijn gevonden. Helemaal aan het eind van de sleuf, op 3 tot 4 m vanaf de huidige kade van de Mientgracht, werden houten beschoeiingen aangetroffen. Er kunnen drie fasen worden onderscheiden, alle uit de 13de eeuw. De allereerste beschoeiing bestond uit een groot aantal palen met daartegenaan deels planken en deels vlechtwerk-wanden. De twee andere beschoeiingen bestonden uit palen en vlechtwerk-wanden. Waarschijnlijk liggen onder de straat langs het water nog meer faseringen van de oeveraanleg.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Nancy de Jong-Lambregts

Alkmaar * Zeglis | Tijdens rioleringswerkzaamheden aan de zuidzijde van het Zeglis (langs het Noord-Hollands Kanaal, ongeveer tegenover scheepswerf Witsen) stuitte men op een zware kademuur van 55 cm dik en zeker 40 m lang, parallel aan het kanaal op ongeveer 5 m vanaf de huidige oever. Diep onder uit de strook grond aan de kanaalzijde kwam vondstmateriaal tevoorschijn uit de late 18de of vroege 19de eeuw. De grond was gedeponerd op een vlij-laag van rietmatten en dikke takkenbossen. Op deze aanplemping is, vermoedelijk al bij de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal in 1818-20, de huidige weg aangelegd. Op deze plek is vermoedelijk ook tussen 1561 en 1597 een voorpost of tonnenschans gebouwd ter verdediging van de stad tegen aanvallen vanaf het water (de Schermer vóór de drooglegging in 1636). Op oude kaarten staat op deze plek een schans afgebeeld met bastions van verschillende afmetingen. Aan de waterzijde heeft het bastion een aanzienlijke lengte. Het is echter ook de locatie waar de houtzaagmolen de ‘Strooyonker’ heeft gestaan. Op een kaart uit ongeveer 1820 is een molen met houthaven te zien. Heeft de muur mogelijk bij dit complex behoord?

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Rob Roedema

Amsterdam * Konijnenstraat 3-21 | Vanwege sloop en nieuwbouw kwam het terrein Konijnenstraat 3 tot 21 vrij voor archeologisch onderzoek. Dit onderzoek is van 2 tot 13 juni 2003 uitgevoerd. De Konijnenstraat ligt midden in de Jordaan tussen de Elandsstraat en de Lauriergracht. Dit gebied werd in het begin van de 17de eeuw bij de stad getrokken. De opgraving was bedoeld om informatie in te winnen over de eerste huizenbouw, maar vooral over de landinrichting en de activiteiten ter plekke voor de aanleg van de stadswijk de Jordaan. Midden in het opgravingsterrein, ter hoogte van de Konijnenstraat 11 en 13 en halverwege de Elandsstraat en de Lauriergracht, werd een sloot aangetroffen. Dit was de Gasthuissloot die volgens historische kaarten de noordgrens van het oorspronkelijke verkavelingsperceel, het Margrietenpad, markeerde. Onder in de sloot lag laat-16de-eeuws vondstmateriaal. De perceelsscheiding bleek met zand en een pakket biezen en rijshout te zijn gedempt, vermoedelijk vanwege de herinrichting van het gebied tijdens de stadsuitbreiding van 1612. Na de demping van de Gasthuissloot werd het terrein opgehoogd en bebouwd. Ook werd een steeg, de Koorndragersgang, aangelegd. In de sloot bevonden zich ook enkele hoornpitten van geiten en een stierenschedel met slachtsporen. Aan de zuidzijde van de sloot lag tegen de beschoeiing een omvangrijk pakket leerafval. Deze overblijfselen houden verband met de ambachtelijke activiteiten in dit gebied. Dit deel van de Jordaan stond bekend als vestigingsplek van leerbewerkers en huidhandelaren. Behalve de Konijnenstraat herinneren hier nog verschillende andere straatnamen aan, zoals de Hazenstraat, de Berenstraat en de Wolven- en Huidenstraat.

Afb. 7. Amsterdam * Konijnenstraat. De steeg tussen de huizen (de Koorndragersgang) met links het houten latrine-gebouwtje met een van de beerputten. Op de voorgrond een waterkelder (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Opvallend genoeg dateren de enige archeologische sporen van leerverwerking uit de prestedelijke fase en ontbreken 17de- en 18de-eeuwse leervondsten. Achter de huizen die na 1612 werden gebouwd, zijn in totaal 6 beerputten aangetroffen (afb. 7). De meeste afvalputten dateren uit de beginfase van de bewoning (ca 1615-1640). Uit het vondstmateriaal bleek dat de eerste bewoners van de Konijnenstraat een redelijke welstand genoten. Deze vroege vondsten wijzen niet op het latere volkse karakter waarom de buurt bekend zou raken. Bij een aantal huizen ontbrak een beerput. Mogelijk maakten deze bewoners gebruik van de twee beerputten achter Konijnenstraat 7. Deze putten stonden met drie waterkelders in een eenvoudig houten gebouwtje langs de Koorndragersgang. Het geheel vormde een collectieve sanitaire voorziening die via de steeg was te bereiken, een zeldzaam verschijnsel in Amsterdam, waarover archeologische documentatie schaars is. Uit een kleinere houten beerput kwam een bronzen glassnijder. Mogelijk is dit een instrument van stadsglazenmaker Johannus Steenveld, die rond 1740 in de Konijnstraat woonde.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Martelaarsgracht 4-12 | Op 20 en 21 mei 2003 vond een beperkt onderzoek plaats op de Martelaarsgracht 4-12. Een vlakdekkende opgraving was niet uitvoerbaar en er is volstaan met één sonderingssleuf parallel aan de straat. Het doel was om meer inzicht te krijgen in het 14de- en 15de-eeuwse proces van landwinning aan het IJ. In het laatste kwart van de 14de eeuw lag de westelijke stadspoort nog ter hoogte van het huidige snijpunt

Nieuwendijk-Martelaarsgracht. Daarna verschoof de westelijke stadsgrens richting Singel en werd het havenfront in noordelijke richting verlegd. Tijdens de opgraving zijn geen havenbeschoeiingen maar wel sporen van de vroeg-15de-eeuwse IJ-oever aangetroffen. De waterrand van het IJ moet rond 1400 ter hoogte van de huidige perceelscheiding Martelaarsgracht 6 en 8 hebben gelegen. Deze grens was verstoord door een rij heipalen van een latere keldervloer. De rietoever van het IJ bevond zich ten zuiden van deze lijn, ter hoogte van de percelen Martelaarsgracht 8 en 10, op een diepte van ca 2 m onder N.A.P. De oever was opgehoogd met een pakket klei en zand. Sporen van de natuurlijke IJ-bodem werden in het noordelijk deel van de profielsleuf, ter hoogte van de percelen 4 en 6, teruggevonden. Kenmerkend voor deze onderwaterbodem was dat hier rietgroei ontbrak en zich een bezinksel-laag van asresten en houtskool had afgezet. Op deze gruiszige laag was weer een ophoging van klei en veenzoden aangelegd. Beide ophogingen, van de oever en van het waterdeel voor de oever, waren met verschillende materialen en snel na elkaar aangelegd. De loopvlakken op beide ophogingen dateren uit 1400-1450. Het noordelijk deel van het loopvlak bevatte tal van aanwijzingen dat hier, langs de nieuw aangelegde oever, werkzaamheden werden uitgevoerd voor het onderhoud van schepen, met name het kalefateren (breeuwen) en teren van scheepsrompen. Deze aanwijzingen zijn relatief veel as en antraciet, zwarte (teer?) verkleuringen, een scherpe teerlucht, een ingegraven houten kuip met harpuit (hars) en breeuwsel (haarresten). Het terrein verloor rond het midden van de 15de eeuw de functie van werkgebied en werd toen met huizen bebouwd. Door de aanleg van diepe kelders in de 20ste eeuw waren alle sporen en structuren uit daaropvolgende perioden verdwenen.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Middenweg ('Frankendael') | Tussen 30 oktober en 13 november 2003 is een vijfdaags archeologisch onderzoek uitgevoerd in de tuin van Frankendael, de enig overgebleven 18de-eeuwse buitenplaats in Amsterdam. Dit historische buiten, nu een beschermd monument, bestond uit een huis met een geometrische tuin in de polder van de Watergraafsmeer. In 2003 zijn werkzaamheden gestart tot herstel van de 18de-eeuwse tuin, waarbij metselwerk in de bodem aan de noordzijde van de tuin werd aangetroffen. Gezien de historisch allure van de locatie was een nadere archeologische waardestelling noodzakelijk. De bakstenen bleken te horen bij een plantenkas, die deel uitmaakte van het oorspronkelijke tuincomplex (afb. 8). Het was een klein gebouw van 15 bij 7 m, waarvan de muurresten vlak onder het maaiveld lagen, op 4,45 m onder N.A.P. Het grondplan bestond in hoofdzaak uit twee vierkanten die een kwartslag waren gedraaid ten opzichte van de hoofdas (west-oost). Dit resulteerde in een typische symmetrische plattegrond van twee ruitvormige ruimten aan de beide uiteinden van de hoofdas met een kleinere vierkante ruimte ertussen. De zuidelijke punten van beide ruiten waren met elkaar verbonden door een rechte muur, terwijl tussen beide noordelijke ruitpunten een gebogen kwartcirkelvormige muur liep. Op de gebogen noordelijke twee-steens muur na, was het metselwerk één-steens met orangerode bakstenen (formaat 23 x 11,5 x 4 cm). De vloeren van beide ruitvormige ruimten en het vierkante vertrek daartussen waren bekleed met ongeglazuurde oranje plavuizen (22,5 x 22,5 x 3 cm) op een laagje grof zand. De noordelijke ruimte binnen de gebogen muur was opgevuld met twee langgerekte, oost-west gerichte, bakstenen gewelven. De fundering was opvallend licht uitgevoerd en stak maar ca 60 cm diep (5,40 m onder N.A.P.) ten op-

Afb. 8. Amsterdam * Middenweg, 'Frankendael'. De plattegrond van de midden-18de-eeuwse plantenkas (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

zichte van de vloer. Ten zuidwesten, vlak tegen de zuidmuur, lag een waterkelder van 2,60 x 1,90 m. Na sloop was het muurwerk opgevuld met donkere humeuze aarde met veel fijn puin en aardewerkafval.

De baksteenformaten, het gebruik van metselkalk, de plavuizen en het type waterkelder wijzen op een 18de-eeuwse datering. De bakstenen bleken zelfs identiek aan de stenen die waren gebruikt bij de uitbreiding van het woonhuis in 1720-1747. Het scherfmateriaal uit de afdeklaag gaf aan dat de sloop tussen ca 1800 en 1825 was uitgevoerd. Gezien de lichte fundering was het gebouw niet geheel van steen opgetrokken. Vermoedelijk was er een lichte houten opbouw, eventueel voorzien van glas. In dat geval ligt de functie van wintertuin of orangerie voor de hand. De locatie in de tuin ondersteunt deze interpretatie. Het gebouwtje staat in de noord-westkant van de tuin met de rechte achterwand gericht op het zuidwesten. Dit waarborgde zoveel mogelijk zonlicht en warmte in de ruimte. De noordzijde, de koude kant, was afgeschermd met een gebogen twee-steens muur. Mogelijk diende deze muur voor isolatie. Er zijn geen sporen gevonden van een stookruimte of verwarmingskanalen tussen de afzonderlijke ruimten. Het was een kas zonder binnenverwarming, waar bakken met planten achter glas stonden. De nabije ligging van de waterkelder onderschreef het gebruik als plantenkas. Hier was immers het benodigde sproeiwater binnen handbereik. In dit verband is het ook opvallend dat voor de vloeren ongeglazuurde plavuizen zijn gebruikt. Soortgelijke plavuizen zijn aangetroffen in de vloer van de Kaapse Kas uit 1714 in de Hortus Botanicus. Ze hadden als voordeel dat zij in vochtige ruimtes meer greep aan de schoenzolen boden dan geglazuurde exemplaren. Na onderzoek zijn de bouwresten voor behoud ter plaatse afgedekt.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Afb. 9. Amsterdam * Noord-Zuidlijn. De palen van een midden-18de-eeuwse oeverbeschoeiing van de Amstel worden ingemeten (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Amsterdam * Noord-Zuidlijn | Vanwege de aanleg van de Noord-Zuidlijn zijn op verschillende locaties voorbereidende bouwwerkzaamheden begonnen. Daarbij is verkennend archeologisch onderzoek uitgevoerd, vooruitlopend op de opgravingen die vanaf 2005 gepland zijn bij de bouw van de diepe stations. In de bouwput bij de Nieuwe Brug in het Damrak is de oorspronkelijke sluis in kaart gebracht. Nadat het waterniveau was verlaagd kwamen de massieve houten sluisvloer en de fundering van de brug vrij. Op het Rokin werden verschillende kleine bouwputten aangelegd voor de verwijdering van obstakels in de bodem. Daar zijn rijen palen in kaart gebracht (afb. 9) die behoorden tot drie verschillende oeverbeschoeiingen waarmee de natuurlijke loop van de Amstel steeds verder werd ingeperkt. Ze dateerden uit het begin van de 17de, het midden van de 18de en het midden van de 19de eeuw. Tenslotte was er bij het graafwerk aan de Vijzelgracht gelegenheid tot onderzoek van de 19de-eeuwse kade.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Valkenburgerstraat 186-200 | De sanering van terreinen aan de Valkenburgerstraat heeft al enkele jaren de aandacht van de afdeling Archeologie vanwege de mogelijkheden tot onderzoek van de ontwikkeling van dit vroeg-17de-eeuws haveneiland tot een stedelijk woongebied in de 18de eeuw. In 1986 en 2001 zijn op enkele percelen restanten van scheepshellingen aangetroffen. Na de sloop van een strook van woonhuizen op het voorterein van Valkenburgerstraat 186-200 konden in januari 2003 twee bij de bebouwing behorende beerputten worden opgegraven. Er is voornamelijk 18de-eeuws vondstmateriaal aan-

getroffen. Van 8 tot 12 december is een begin gemaakt met de opgraving van een beperkt deel van het achterterrein. Hier zijn restanten van een midden-17de-eeuwse oeverbeschoeiing met zwaar geërodeerd houtwerk van een eventuele scheepshelling in kaart gebracht. Vanwege technische redenen werd de opgraving van het totale achterterrein opgeschort tot 2004.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * varia | In 2003 vonden tevens tal van noodonderzoeken plaats. In totaal zijn op negen locaties verspreid over de stad waarnemingen uitgevoerd. Hierbij betrof het veelal verbouwingen en werkzaamheden waarbij kelder- of muurstructuren vrijkwamen, die door de afdeling Archeologie werden gedocumenteerd. In de Derde Weteringdwarsstraat 1 is op 3 september een, na sloop bij toeval ontdekte, beerput onderzocht. Onder de vondsten waren een serie slibversierde oorbakjes met een vet- of zalfachtige substantie (afb. 10) en een bonte verzameling Engels industrieel aardewerk, typerend voor 18de- en 19de-eeuwse huishoudens. Een bijzonder object, dat als losse vondst bij graafwerkzaamheden in de Leliedwarsstraat aan het daglicht kwam, was een geheel gave blokfluit (afb. 11). In het hout was het makersmerk van Richard Haka gegraveerd, een Engelse blaasinstrumentenmaker die van 1660 tot 1705 in Amsterdam werkzaam was. De blokfluit behoort tot het 17de-eeuwse Van Eyck-type, waarvan er op de hele wereld maar vijf originele exemplaren in museumcollecties bekend zijn. Tot de losse vondsten van 2003 behoorde ook een zandstenen heiligenbeeld dat uit de Jacob van Lennepkade werd opgebaggerd. Na inspectie door de afdeling Archeologie in het depot van de gemeentelijke baggerdienst WDR werd het beeld aan het Amsterdams Historisch Museum overgedragen. Het was een laat-19de-eeuws beeld van Sint-Anthonius van Padua uit de Sint-Vincentius kerk die in 1899 was ontworpen door C.P.W.

Afb. 10. Amsterdam * varia. Een 18de-eeuwse beerput bevatte een serie van 14 slibversierde oorbakjes, waarvan enkele met een vette substantie (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Afb. 11. (boven) Amsterdam * varia. Blokfluit van de Engelse blaasinstrumentenmaker Richard Haka, werkzaam in Amsterdam van 1660 tot 1705 (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Afb. 12. (rechts) Amsterdam * varia. Het opgebaggerde beeld van Sint-Anthonius van Padua, afkomstig uit de Sint-Vincentiuskerk uit 1899 (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Dessing, een leerling van de beroemde bouwmeester Cuypers. Bij de sloop van de kerk in 1989 is het beeld beschadigd en tewater geraakt (afb. 12). Het is een symbolisch relict van de neogotische kerkinterieurs die de laatste jaren zijn afgebroken.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Westerstraat 220-230 | In het najaar van 2002 werden de panden Westerstraat 226-230 samen met de drie daarachter gelegen (onbewoonbaar verklaarde) huizen 220-224 gesloopt. De drie achterhuizen waren bijzonder omdat het de laatste originele voorbeelden waren van 19de- en vroeg-20ste-eeuwse krotwoningen. Ze zijn dan ook zorgvuldig gedemonteerd om weer in oorspronkelijke staat te worden opgebouwd in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. De kleine en donkere huisjes waren alleen te bereiken via een smalle gang vanaf de Westerstraat. Deze Pottenbakkersgang was een typisch overblijfsel van de oude inrichting van de Jordaan. Er waren op veel plaatsen tussen de huizen smalle stegen of gangen die naar bebouwde achtererven liepen. Vanwege het bijzondere ka-

rakter van de historische bebouwing werd van 31 januari tot 12 februari 2003 een archeologisch onderzoek ingelast. Dit was de vijfde in een reeks opgravingen die sinds 1999 in het gebied rond de Westerstraat, Tichelstraat, Lindengracht en Karthuizersstraat zijn uitgevoerd. De funderingen toonden aan dat de krotwoningen al rond 1750 waren opgericht. Dit is een duidelijk bewijs dat in de 18de eeuw het woningtekort in de Jordaan zo nijpend werd dat de binnenterreinen volgebouwd raakten. Daarvóór stonden er op die plek aan de steeg ook enkele stenen huizen. Dit zijn de eerste woonhuizen die tussen 1625 en 1650 in de nieuwe stadswijk de Jordaan aan de Anjeliërsgracht (zoals de Westerstraat voor de demping in 1861 heette) werden gebouwd.

Onder deze woonhuizen kwam de vloer van een werkplaats te voorschijn. Het was een open werkvloer van gele ijsselstenen en ronde natuurstenen, met houten randen en mogelijk voorzien van een afdak. Vanwege de bebouwing van de belendende percelen kon de werkplaats niet in zijn geheel worden vrijgelegd en geïdentificeerd. Wel is duidelijk dat de werkvloer van 1600 tot ca 1650 in gebruik was. Naast de werkplaats stond eerst (van 1600 tot 1625) een eenvoudig houten bouwsel met een stookplaatsje van bakstenen, dat vervangen is door een groter houten huis. Hiervan zijn de houten vloeren van de begane grondverdieping teruggevonden. De planken vloeren waren op houten palen gefundeerd, in afwijking tot de latere Jordaan woningen die doorgaans een souterrain met een vaste plavuizenvloer hadden. Dit is mogelijk hetzelfde houten huis dat op deze plek is afgebeeld op de stadsplattegrond van Floris van Berckenrode uit 1625. De belangrijkste vondst was een dikke laag zand met pottenbakkersafval dat over deze fundamenten was gestort en waarop tussen 1625 en 1650 de woonhuizen werden gebouwd. Het afval bestond uit misbaksels van aan elkaar gekoekte dakpannen en ook uit tegels en borden zonder glazuurversiering (biscuit) en aardewerken houders (proenen) waarmee majolica borden in de oven werden opgestapeld. Kortom, afval dat zowel met tegel- als pottenbakkerijen te maken heeft, die zich niet ver van deze stortlocatie moeten hebben bevonden. Uit historische bronnen zijn verscheidene pottenbakkers bekend die zich vanaf het eind van de 16de eeuw in het nabij gelegen hof van het Karthuizerklooster vestigden. Christiaan van Abelen richtte in 1598 zijn pottenbakkerij in voor de productie van majolica en faience en Huych Gerritsz Harinck had hier in 1606 een tegelbakkerij. Mogelijk houdt de afvallaag met hun activiteiten verband. Tenslotte zijn in de bodem onder deze werkvloer nog oudere ophogingssporen aangetroffen. Vanaf ca 1580, toen het klooster in ongebruik was geraakt, werden hier langs de gracht drassige terreintjes opgehoogd met afval en puin van het bouwvallige klooster, waarschijnlijk met de bedoeling om eenvoudige werkplaatsjes in te richten.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Bergen – Groet * Heereweg 244-246 | In Groet, gemeente Bergen is een verkennend booronderzoek uitgevoerd op het perceel aan de Heereweg 244-246 naar aanleiding van woningbouwplannen op dit perceel. Er zijn geen indicatoren gevonden van menselijke bewoning. Ook uit de directe omgeving zijn geen archeologische vondsten bekend.

De Steekproef archeologisch onderzoeks- en adviesbureau, J. Jelsma

Beverwijk * Bazaar / Verlegde Ringvaartweg | De gemeente Beverwijk heeft in april 2003 een inventariserend archeologisch onderzoek laten uitvoeren in het kader van de milieu-effect-rapportage 'Uitbreiding Bazaar/ Verlegde Ringvaartweg' te Beverwijk (Rietkerk 2003). Uit het voorafgaand bureauonderzoek is gebleken dat in de omgeving van het plangebied, in de Wijkermeerpolder, vindplaatsen zijn aangetroffen uit de ijzertijd en Romeinse tijd. Bovendien komt de geologie van het plangebied overeen met die van de Wijkermeerpolder. Dit betekent dat ook in het plangebied vindplaatsen uit de ijzertijd en Romeinse tijd aanwezig kunnen zijn.

De noordoostelijke grens van het plangebied wordt gevormd door een gedeelte van de Sint-Aagtendijk. Deze dijk is waarschijnlijk in de tweede helft van de 12de eeuw aangelegd ter bescherming tegen verdere afkalving en overstroming vanuit het Wijkermeer. Onderdeel van de beschermende werking van een dijk vormde het voorland, een strook grond voor de dijk die de kracht van het water moest breken (Danner e.a. 1994). Het plangebied ligt buitendijks ten opzichte van deze dijk. Het voorland bevindt zich dus in het plangebied. Hoe breed het voorland is geweest en waar derhalve de oever van het Wijkermeer begon, is niet bekend.

Rond 1745 bevond zich direct voor de Sint-Aagtendijk buitendijks nog maar een smalle strook land. Door het dichtslibben van het Wijkermeer was dit buitendijkse land rond 1850 al veel breder. Uiteindelijk is het Wijkermeer tussen 1871 en 1873 drooggelegd. Het gehele plangebied Uitbreiding Bazaar/ Verlegde Ringvaartweg ligt op het voorland uit 1850.

Tijdens het veldonderzoek zijn alleen boringen verricht op de plaatsen waar bodemingrepen gepland zijn. Hier zijn geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van vindplaatsen uit de ijzertijd en Romeinse tijd. Wel zijn in een boring houtskool en puin en in een andere boring (mogelijk) fosfaat aangetroffen. Het lijkt te gaan om archeologisch materiaal uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Mogelijk houdt dit archeologisch materiaal verband met de Sint-Aagtendijk, die op 50 m van de boring met houtskool een zeer bochtig verloop heeft. Tot vlakbij de voet van de dijk is een waterpartij gepland. Door de aanleg van deze waterpartij zal wel het middeleeuwse karakter van de dijk (een dijk met aanlanden) worden aangetast. Om het karakter van de Sint-Aagtendijk te behouden is aanbevolen het ontwerp van de waterpartij zo aan te passen dat tussen de dijk en de waterpartij een strook land bewaard blijft.

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, M. Rietkerk

Beverwijk * Begijnenstraat 25 | Bij graafwerkzaamheden door de eigenaar in de achtertuin van het perceel Begijnenstraat 25 werden de nodige vondsten gedaan. Het betreft vooral aardewerk uit de 13de tot de 18de eeuw. Vermeldenswaard is een hardsteen met de afbeeldingen van een mannenhoofd en een vrouwenhoofd in medaillons, gevat in een ruit.

Archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Beverwijk * Breestraat 91 (toegang Agathakerk) | Leden van de Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk constateerden dat tijdens het aanleggen van een energieleiding achter het pand Breestraat 91 een zware fundering doorbroken werd. Nabij deze locatie werd al eerder in 2001 een andere fundering waargenomen die behoort heeft tot een belendend pand (Roefstra 2002). Het fundament was gemetseld met rode bakstenen met het formaat 23 x 16 x 6 cm. Op grond hiervan kan de fundering gedateerd worden in het midden van de 14de eeuw (mededeling G.P. Alders). Daarbij werden diverse vloerniveaus waarge-

nomen waarvan het laatste bestond uit grijze, niet geglazuurde plavuizen in visgraatmotief. Het terrein waarin het fundament werd aangetroffen was in de 14de eeuw in het bezit van de abdij van Egmond.

Archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Beverwijk * Kloosterstraat / hoek Baanstraat | Leden van de Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk hebben enige vondsten verzameld tijdens rioleringswerkzaamheden. Het betreft fragmenten aardewerk en bouw materiaal dat gedateerd kan worden uit de 13de tot de 16de eeuw. De baksteenformaten $7 \times 13,5 \times 6,5$ cm zijn te dateren in het midden van de 14de eeuw (mededeling G.P. Alders). Op deze plaats lag vanaf de 15de eeuw (of misschien vroeger) tot ca 1575 het kloosterterrein van het vrouwenconvent Nazareth. Duide-lijk was in ieder geval dat tijdens de werkzaamheden funderingsresten zijn geraakt. De Kloosterstraat is in het verleden dwars door het voormalige kloosterterrein heen aange-legend.

Archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Beverwijk * Koningsstraat | Tijdens de aanleg van een parkeergarage vlak naast de locatie waar de archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk in 2002 funderingsresten uit de 17de en 18de eeuw aantrof, werden tijdens graafwerkzaamheden door de aannemer drie bakstenen waterputten-en of beerputten aangegraven. In allerijl hebben enige leden van de archeologische werkgroep deze reeds beschadigde putten letterlijk voor de graafmachine uit in hoog tempo kunnen inmeten en fotograferen. Op de stort werden fragmenten aarde-werk opgeraapt die allen dateerden uit de 17de en 18de eeuw. Tijdens het opruimen van de waterputten bleek één daarvan gefundeerd te zijn op een houten wagenwiel waarvan de spa-ken waren verwijderd.

Archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Beverwijk * Kuenenplein | Op het Kuenenplein werd een aantal boringen gezet om de geologische opbouw van dit deel van Beverwijk te onderzoeken. In de boringen werd onder andere een venige laag aangetroffen, waarschijnlijk een cultuurlaag uit de ijzertijd. Deze ve-nige laag wordt in de gehele omgeving ter hoogte van N.A.P. aangetroffen.

Archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk, Jos Kleijne-Mak

Castricum – Akersloot * Buurtweg 9 | In de kroniek over 2001 is deze locatie abusievelijk Geesterweg genoemd. In april 2003 werd het onderzoek hier voortgezet. Ook nu werd weer een waterput aangetroffen, welke alleen vondsten uit het begin van de 20ste eeuw bleek te bevatten. Verder werd een tweetal fundamente van een stenen muur uitgegraven. Aan de westkant van het perceel, tegen een van de fundamente aan, kwamen zeer veel wandtegels tevoorschijn. De meeste zijn wit zonder voorstelling, maar ook blauwe schildering en zoge-naamde ‘ossenkop-hoekjes’ komen voor. Dieper gravend in deze (vermoedelijke) afvalkuil werden nogal wat 18de-eeuwse vondsten naar boven gehaald. Fayence borden, kachelpan-nen, keukengoed (waaronder een bijna complete dubbelorige, bruin geglazuurde pot), fles-sen, fragmenten van fraaie drinkglazen en bekers met netversiering, alsmede veel pijpen-koppen met grote stukken steel. Een mooie vondst betreft een compleet kinderspeelgoed-

treeftje. Interessant waren verder de vondst van een bewerkt stuk runderrib, dat mogelijk een touwslagerswerktuigje was, en van een benen speldenkoker.

AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland

Castricum – Bakkum-Noord | Op 7 en 8 oktober 2003 is in opdracht van de Stichting De Hooge Weide een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op een terrein ten zuiden van de Bleumerweg te Bakkum-Noord. Aanleiding voor het onderzoek was de aanleg van een aantal waterpartijen. Bij het onderzoek is een drietal proefsleuven met een totale lengte van ruim 200 m aangelegd. Behalve een akker uit de Late Middeleeuwen en een deel van een tankgracht uit de Tweede Wereldoorlog zijn geen archeologische sporen aangetroffen.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, G.T.C. van den Berg & J.P.L. Vaars

Castricum – Limmen * De Krocht | In opdracht van de provincie Noord-Holland is door de Universiteit van Amsterdam in de periode van april tot begin juni 2003 een opgraving uitgevoerd op De Krocht (afb. 13). Dit terrein is gelegen ten zuidwesten van de oude dorpskern van Limmen, langs de provinciale weg N203 en de Zeeweg richting Castricum. Na een eerdere veldverkenning eind jaren '80 door de AWN en RAAP (Ravesloot & Perk 1987) maakten twee proefonderzoeken, in 1995 door de AWN (onder auspiciën van de ROB) en in 1996

Afb. 13. Castricum – Limmen * De Krocht. Tijdens de opgraving is dankbaar gebruik gemaakt van de hulp van amateurs; Ies de Zwart toont een van de vondsten.

door het IPP (nu AAC) duidelijk dat onder het grasland vele nederzettingssporen aanwezig waren, met name uit de Middeleeuwen (Bonke 1997). Naar aanleiding hiervan is het terrein, waarvan bijna 2 ha nog onverstoord is, door de provincie aangemerkt als een 'terrein van hoge archeologische waarde'. Het proefonderzoek maakte tevens duidelijk dat van een deel van de bebouwingssporen nog weinig was overgebleven. Een egalisatie van een deel van het grasland in de jaren '60 en het bij tijd en wijle ploegen van delen ervan hadden hun tol geëist. In overleg met de gebruiker is gestreefd naar behoud van de vindplaats, maar dit bleek niet haalbaar. Om die reden is besloten tot opgraven. Ook de prioriteit van de vindplaats binnen de wetenschappelijk onderzoeksprojecten naar het Oer-IJ en vroegmiddeleeuws Frisia speelde in de keuze van dit terrein een rol. In de uitvoering van het onderzoek is samengewerkt met amateur-archeologen uit de regio en werd aandacht geschonken aan een goede publieksvoorlichting.

De opgraving is verdeeld over twee campagnejaren, 2003 en 2004. De vraagstelling binnen het onderzoek richt zich met name op de ontwikkeling van het natuur- en cultuurlandschap en de rol van Limmen als een mogelijke regionaal centrum in de Middeleeuwen. In 2003 is ca 0,5 ha opgegraven. De ondergrond van het terrein bestaat niet uit een strandwal, hetgeen doorgaans gedacht wordt, maar uit een met duinzand overstoven strandvlakte. Op ca 2 m onder het maaiveld bevindt zich een laag elzenbroekveen. Opvallend is de afwezigheid van ingeschakelde kleiafzettingen, terwijl toch het voormalige estuariumgebied van het Oer-IJ vrij dichtbij gelegen is. Een klein aantal sporen is te dateren in de late ijzertijd en de Romeinse tijd (250 voor Chr.-300 na Chr.). De oudste vondsten stammen waarschijnlijk uit de midden-ijzertijd (500-250 voor Chr.) en komen uit een afvalkuil. Een verklaring voor het uitblijven van sporen van bebouwing uit de prehistorie wordt gezocht in de aantasting van de duinkop in het verleden of in het vervagen van veel van de sporen door de tand des tijds. De voor deze perioden toch al relatief ondiep gefundeerde huisplattegronden zijn daardoor geheel verdwenen. Slechts de diepere sporen, zoals enkele greppels en afvalkuilen, zijn hieraan ontsnapt.

Het merendeel van de sporen bestaat uit de resten van een middeleeuwse plattelandsnederzetting, die vooralsnog gedateerd wordt tussen de (Laat-)Karolingische tijd en het begin van de Late Middeleeuwen (8ste/9de-13de eeuw). Weliswaar is een klein aandeel Merovingisch aardewerk uit de voorafgaande periode gevonden (5de-7de eeuw), maar gebouwen uit deze tijd ontbreken vooralsnog. Bovendien kan een deel van dit materiaal nog dateren uit de overgangperiode naar de Karolingische tijd. De opgegraven structuren bestaan uit minimaal 20 huisplattegronden van diverse typen woonstalhuizen, schuren en andere bijgebouwen, 16 waterputten en tientallen omheiningsgreppels en kringgreppels. Door de nederzetting loopt als een rode draad van zuidoost naar noordwest een ca 8 m brede zone met diverse greppels, die waarschijnlijk de ligging van een landweg aangeven. Deze ligt precies in het verlengde van een nu nog bestaande Uitgeesterweg. Tegenwoordig sluit deze aan op de Rijksweg, maar kennelijk liep zij aanvankelijk verder door naar het noordwesten, waar zij mogelijk aansloot op de Westerweg. Blijkens de aanwezigheid van een menselijke begraving uit het begin van de 8ste eeuw parallel langs de (latere) weggreppels (reeds ontdekt tijdens het proefonderzoek in 1996), moet de weg al in deze tijd een rol hebben gespeeld. Ter

weerszijden van deze weg lagen naast elkaar verschillende boerenerven, bestaande uit een woonstalhuis, een enkel bijgebouw in de vorm van een schuur en een waterput. Het feit dat boerderijen niet op dezelfde plaats zijn herbouwd is een aanwijzing dat meerdere erven gelijktijdig in gebruik waren. Het is echter nog te vroeg om iets te zeggen over de dichtheid van de bebouwing langs de weg, omdat de gebouwen nog niet precies gedateerd zijn. De oriëntatie van de boerenerven was niet dwars op de weg gelegen, maar min of meer oost-west. Kennelijk is de ligging van de weg bepaald door het verloop van de noordoever van het voormalige Oer-IJ. De weg is vooralsnog te dateren tussen de 8ste en de 12de/13de eeuw, waarna zij is overbouwd door enkele boerderijen. Deze jongste bewoningsfase houdt vast aan de oost-westelijke oriëntering.

De oudste groep gebouwen heeft rechthoekige plattegronden, tot wel 30 m lang. Vanaf ca 1050 komen boerderijen met licht gebogen langs zijden hiervoor in de plaats, die over het algemeen wat korter zijn. Enkele daarvan hebben een ingangspartij in het midden van de zuidelijke langs zijde. Omdat de buitenwand van een boerderij ondiep kan zijn ingegraven of gebouwd op houten grondliggers is niet altijd duidelijk of we met één- of drieschepige boerderijen te maken hebben. De huisplattegronden zijn een belangrijke aanvulling op het beeld van de boerderijontwikkeling in het westelijk kustgebied. De rechthoekige plattegronden uit de vroege fase vertonen gelijkenis met de gebouwen van de veenontginners van Assendelft (Besteman 1990). Dit versterkt de gedachte dat deze ontginners afkomstig zijn uit het aangrenzende strandwallengebied.

De waterputten zijn doorgaans opgebouwd uit plaggen, een aantal keren met funderingen in de vorm van een karrewiel of een houten raamwerk, vaak van hergebruikte palen en planken. Op sommige houtvondsten konden zelfs de inslagen van de bijl waargenomen worden. Een bijzondere vondst was de vroegmiddeleeuwse boomstampet (afb. 14). Voor deze put werd een uitgeholde stam van een beuk met een diameter van ca 90 cm gebruikt. De stam werd met de onderkant in de put geplaatst. Rondom de boomstam bevond zich een vierkante plankenconstructie.

Een van de speerpunten van het onderzoek is de vraagstelling hoe het landschap er ten tijden van de bewoning heeft uitgezien. Daarvoor zijn monsters genomen voor archeobotanisch onderzoek. In het zand blijven van de organische materiaalgroepen meestal alleen verkoolden plantenresten en zaden bewaard. Onder gunstige omstandigheden – zoals onder de grondwaterspiegel en in zuurstofarm water – kan organisch materiaal echter goed bewaard zijn gebleven. Dit was het geval bij de talrijke waterputten die in 2003 zijn opgegraven. Uit de waterputten kwam goed geconserveerd hout aan het licht. Ook zijn er pollenmonsters genomen voor een lokale reconstructie van het omliggende landschap.

De kuilen die zijn bemonsterd voor archeobotanisch onderzoek, hebben naast verkoold graan – voornamelijk gerst – ook visbotten opgeleverd. Tussen de verkoolden graankorrels werd akkeronkruid zoals vogelmuur, perzikkruid en melganzenvoet gevonden. Opmerkelijk is het voorkomen van de zaden van bolderik, een giftig akkeronkruid dat in de Middeleeuwen nogal eens tussen rogge stond. Het voorkomen van meeverbrand akkeronkruid wijst erop dat geogst graan in de nederzetting zelf werd verwerkt.

Afb. 14. Castricum – Limmen * De Krocht. De vroegmiddeleeuwse boomstamp, een uitgeholde beuk met een diameter van ca 90 cm. Rondom de boomstam bevond zich een vierkante plankenconstructie.

Een ander belangwekkend aspect van de opgraving was het aantreffen van perceleringgreppels en tientallen kringgreppels. Veel daarvan lijken te behoren bij een laat- en post-middeleeuwse fase. De kringgreppels zijn waarschijnlijk gebruikt voor de tijdelijke opslag van de graanoogst op het land in de vorm van omgepeldde graanmijten, voordat het gedorst werd. Deze kringgreppels waren voornamelijk bekend uit de prehistorie, maar de situatie op de Krocht maakt duidelijk dat ze tot na de Middeleeuwen in gebruik zijn gebleven. Het voorkomen van menselijke begravingen beperkte zich tot een graf dat door een post-middeleeuwse greppel was verstoord. De resten behoren toe aan een jongvolwassen man. Een radiokoolstofdatering wijst op een datering in het einde van de 16de eeuw. Misschien bestaat een verband met de Tachtigjarige Oorlog. Het verschijnsel van vroegmiddeleeuwse erfbegravingen op de Krocht lijkt daarmee vooralsnog een uitzondering te zijn. Concluderend kan gesteld worden dat de opgraving op de Krocht een schat aan gegevens heeft opgeleverd; het is voor Kennemerland dan ook de eerste grote, vlakdekkende opgraving van een middeleeuwse nederzetting op het zand.

AAC / Universiteit van Amsterdam, M.F.P. Dijkstra, S.Lange & J. de Koning

Drechterland – Hoogkarspel * Tolweg | Van twee door een sloot van elkaar gescheiden percelen bouwland ten westen van de Tolweg en ten noorden van de Streekweg in Hoogkarspel zijn door de heer J. Scholten te Lutjebroek oppervlaktevondsten verzameld, die dateren uit de bronstijd. Het betreft diverse fragmenten van zowel dierlijk als menselijk bot (vermoedelijk crematieresten), vele onversierde aardewerkfragmenten, één aardewerkfragment met een versiering van nagelindrukken, verscheidene fragmenten bewerkte vuursteen en twee coprolieten (fossiele dierlijke uitwerpselen).

Gemeente Hoorn, Archeologische Dienst, T.Y. van de Walle-van der Woude

Edam – Volendam * Katham | Op 9 september 2003 is een verkennend booronderzoek uitgevoerd ten noorden van de Kathammerzeedijk op het terrein van garage Molenaar (Julianaweg 1, Volendam) in verband met nieuwbouw. Katham is de naam van een van de drie buurtschappen die ooit deel uitmaakten van het dorpsgebied van Katwoude. De bewoning is waarschijnlijk aan het einde van de Middeleeuwen ontstaan als een lintbebouwing van 20 tot 30 huizen op de iets hogere flank van de zeedijk. Rond 1800 is de buurtschap bijna geheel verdwenen; alleen de naam van de dijk herinnert er nog aan. Het booronderzoek en het vergelijken met de kadastrale minuut van 1827 maakt het zeer aannemelijk dat de nieuwbouw plaatsvindt bovenop een dichtgegooid 19de-eeuwse sloot. De bouwwerkzaamheden zullen naar alle waarschijnlijkheid geen schade aanrichten aan archeologische resten. De eventuele archeologische sporen van de verdwenen buurtschap Katham zijn, indien aanwezig, tegen de zeedijk en onder de huidige rijweg te verwachten.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, P.M. Floore

Haarlem * Kleverlaan | In de periode van 24 september tot en met 3 oktober 2003 is in opdracht van Bureau Archeologie van de gemeente Haarlem een archeologisch onderzoek uitgevoerd op het zogenoemde Ripperda-complex. Dit betreft een voormalige kazerne, gelegen aan de zuidzijde van de Kleverlaan, ter hoogte van de kruising met de Schoterweg in de gemeente Haarlem. Op basis van een booronderzoek in combinatie met bekende historische en archeologische gegevens (de Jong 1971 & 1995) bestond de verwachting dat op deze

Afb. 15. Haarlem * Kleverlaan. Opgraving Ripperda-complex (foto: Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau).

locatie sprake was van een nederzettingsterrein uit het Late Neolithicum en/of (Vroege) Bronstijd. Tijdens het onderzoek bleek dat vermoedelijk aan het eind van het Neolithicum of het begin van de Vroege Bronstijd bodem is gevormd in natuurlijke laagtes in het Oud Duin. Sporen van prehistorische bewoning werden evenwel niet aangetroffen. Wel zijn diverse sporen als greppels en kuilen gedocumenteerd die in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd gedateerd kunnen worden. De aanwezigheid daarvan past binnen de bekende historische gegevens die betrekking hebben op het plangebied. De Kleverlaan, de Schoterweg en de Middenweg zijn oude wegen waarlangs (post)midleeeuwse bewoning waarschijnlijk is. Aan de Kleverlaan, ter hoogte van de huidige Ter Spijtsstraat, bevond zich in de 18de eeuw een hofstede waarvan de bijbehorende gronden zich uitgestrekt hebben tot op het voormalige Ripperda-complex (afb. 15).

Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, E. Jacobs

Harenkarspel – Tuitjehorn * Dorpsstraat 2 | Op 26 mei 2003 is een archeologisch booronderzoek uitgevoerd op het perceel Dorpsstraat 2 te Tuitjehorn. De aanleiding tot het onderzoek was de geplande bouw van vier woningen. Het onderzoek bestond uit tien grondboringen en een ondersteunend bureauonderzoek. Het terrein bleek in het recente verleden bij bouw- en sloopwerkzaamheden van eerdere bebouwing tot op relatief grote diepte omgezet te zijn. Hierdoor zijn alle archeologische resten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, indien aanwezig geweest, verdwenen. In de onverstoorde grond zijn geen bewoningssporen uit eerdere perioden te verwachten; daarvoor was het gebied in het verleden te nat.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, M.J.J. Dautzenberg & J.P.L. Vaars

Harenkarspel – Tuitjehorn * Kalverdijk 63 | Op 13 februari 2003 is een archeologisch booronderzoek uitgevoerd op het perceel Kalverdijk 63. Aanleiding tot het onderzoek was ook hier geplande nieuwbouw. Het met de nieuwbouw gepaard gaande grondverzet zou een bedreiging vormen voor de mogelijk aanwezige overblijfselen van historische bebouwing aan de Kalverdijk. Bij het onderzoek zijn acht grondboringen gezet. Binnen het bedreigde areaal zijn geen archeologische sporen aangetroffen. Hier kan dan ook worden afgezien van een vervolgonderzoek. In vier boringen buiten het bedreigde terrein werden muurresten aangetroffen die vermoedelijk deel uitmaken van een boerderij uit de 17de of 18de eeuw. Op dit deel van het perceel kunnen goed geconserveerde archeologische sporen verwacht worden en zullen eventuele toekomstige bouwwerkzaamheden door een archeologisch onderzoek voorafgegaan dienen te worden.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, J.P.L. Vaars

Harenkarspel – Valkkoog * Valkkogerdijk | In de tuin van een van de huizen op de grote noordelijke terp van Valkkoog werd een hoeveelheid puin en steen opgeruimd naast een bunkertje uit de Tweede Wereldoorlog. Hierbij kwam een dik venig pakket grond tevoorschijn waarin zich scherven en botten bevonden uit de Vroege en Late Middeleeuwen. Waarnemingen ter plekke wezen op een sloot of depressie gevuld met veen dat omhoog liep en steeds dunner werd. We mogen ervan uitgaan dat in de 8ste eeuw al een nederzetting in het veen is geweest, die zich heeft weten te handhaven in de overstromingsfase van de 12de

eeuw. Dit beeld is eerder bevestigd in Warmenhuizen (Hartendorp, zie Woltering 1977) en Sint-Maarten (kerk, zie Haalebos 1965). De vrije ruimte op de terp is nog steeds erg groot en de bebouwing ter plekke oud, zodat mag worden verondersteld dat hier een belangrijk, maar nog steeds volledig onbeschermd monument aanwezig is.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Harenkarspel – Valkkoog * Valkkogerweg 33 | Tijdens grondwerkzaamheden in juli 2003 voor de bouw van een schuurtje bij de bestaande bebouwing is gezocht naar de mogelijke aanwezigheid en de aard van archeologische resten in de ondergrond ter plaatse. Bij het graven van de smalle en ondiepe sleuven is de top van het maaiveld afgegraven. De boerderij op het perceel ligt tegen de top van een huisterp aan. Het reliëf van de terp is zeer goed zichtbaar. De terp maakt deel uit van een complex van huisterpen die de oude kern van Valkkoog vormen. De fundatiesleuven lagen 25 tot 30 cm onder het huidige maaiveld. De sleuf voor het riool is tot maximaal 60 cm onder het huidige maaiveld uitgegraven. De bovenste laag van 30 cm bestond uit een mix van recent bouwzand en bruine klei. Onder deze laag bevindt zich een niveau van lichtgrijze, iets zandige klei. Deze klei is van elders aangevoerd om de terp op te hogen of te vergroten. Een fragment kogelpotaardewerk en een roodgeglazuurde wandscherf zijn afkomstig uit de ophogingsklei. Ze worden gedateerd in de 13de of de 14de eeuw. In de rioolsleuf werd een paalgat waargenomen met daarin een fragment kogelpotaardewerk met bezemstreek-versiering. De vorm en versiering van de vondst wijzen op een datering in de 12de -13de eeuw. Ondanks de relatief geringe oppervlakte van de ontgravingen kon worden vastgesteld dat de oorsprong van de terp ter plaatse van de waarneming tenminste teruggaat tot de 12de-13de eeuw.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, G.T.C. van den Berg

Heemskerk * Broekpolder | Tijdens een bezoek aan de Broekpolder zagen leden van de Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk in de pas gegraven profielen van een brede sloot sporen van een oude greppel. Binnen de greppel waren vaag paalgaten zichtbaar. Het eveneens aangetroffen aardewerk dateert uit de late ijzertijd. De sporen van de greppel zijn gefotografeerd, ingemeten en gemeld aan het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Noord-Holland te Wormer en de Universiteit van Amsterdam. Mogelijk gaat het hier om een vergraven huisplaats die tijdens het archeologisch onderzoek van de afgelopen jaren niet is waargenomen.

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Heemskerk * Cornelis Groenlandtstraat (Poelenburg) | De heer P. Janssens uit Heemskerk meldde de vondst van brokstukken natuursteen die zijn zoon in de voortuin aan de Cornelis Groenlandtstraat had waargenomen. Volgens de heer Janssens waren deze brokstukken in het verleden, tijdens het graven van een visvijver tevoorschijn gekomen. De locatie van het voormalige kasteel Poelenburg is onlangs ten behoeve van de archeologische inventarisatie van de gemeente Heemskerk vastgesteld. De voortuin waarin de brokstukken werden aangetroffen ligt niet ver van de voormalige toegangsweg naar het kasteel. De archeologische werkgroep heeft de fraai bewerkte brokstukken zandsteen (afb. 16) meegenomen voor onderzoek. Over de juiste datering verschilt men van mening (17de- of vroeg-18de-eeuws).

Afb. 16. Heemskerk * Cornelis Groenlandtstraat. Zandstenen fragment afkomstig van het kasteel Poelenburg.

De locatie van het kort na 1724 gesloopte kasteel, is in de jaren '60 van de vorige eeuw geheel bebouwd. De nu gevonden brokken natuursteen zijn voor zo ver bekend de eerste vondsten van dit kasteel, dat voor het eerst in de 14de eeuw vermeld wordt.

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Heemskerk * Hoogdorperweg | In opdracht van de gemeente Heemskerk is in juni 2003 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd op de locatie 'Meerestein' aan de Hoogdorperweg te Heemskerk. Aanleiding was de geplande bouw van een zestal woningen en de aanleg van een rioolaansluiting. De bouw kon eventueel aanwezige archeologische waarden bedreigen. Het vooronderzoek omvatte een bureauonderzoek en een booronderzoek. Volgens de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland en het Centraal Monumenten Archief van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek bevinden zich op de onderzoekslocatie resten van het kasteel 'Meerestein' in de bodem. Deze vermeldingen zijn gebaseerd op de militaire kaarten van de Topografische Dienst uit 1849 en berusten op een misverstand. De oorzaak van dit misverstand is de naam Meerestein die bij de Klinkerweg (nu Hoogdorperweg) staat geschreven ter plaatse van de vermeende kasteellocatie. In werkelijkheid lag het landgoed echter ca 450 m in zuidoostelijke richting van de weg verwijderd, hetgeen op de kaart slecht te zien is omdat dit wordt verhuld door de in grote letters geschreven benaming 'Hofland'. De resultaten van het bureauonderzoek konden worden bevestigd door G.P. Alders van het Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland en J. Roefstra van de Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk. Bij het booronderzoek

Afb. 17. Heemskerk * Jan Lighthartstraat. Voetstappen in het zand.

werd de aanwezigheid van een ca 65 cm dikke opgebrachte laag geconstateerd met daaronder enkele, vermoedelijk prehistorische akker- en cultuurlagen. De hoge grondwaterstand ter plaatse doet een goede conservering vermoeden. Voor de bedreigde delen van het terrein wordt een vlakdekkende opgraving aanbevolen.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, J.P.L. Vaars & G.T.C. van den Berg

Heemskerk * Jan Lighthartstraat (belastingkantoor) | De Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk heeft een aantal waarnemingen verricht in twee bouwputten op de locatie van het voormalige belastingkantoor aan de Jan Lighthartstraat. De profielen in de wanden van de bouwputten werden ingemeten, getekend en gefotografeerd. Op de bodem van de bouwputten werden veel sporen waargenomen. Fragmenten aardewerk die zichtbaar waren, zijn verzameld om de cultuurlagen te kunnen dateren. Hieruit bleek dat het ging om prehistorische akkerlagen en bewoning. In de noordelijke bouwput werden sporen waargenomen van het einde van enige akkers. Hier werd het eergetouw (ploeg) uitgenomen en de ervoor gespannen os gedraaid. De meeste scherven zijn Inheems-Romeins. Een andere groep aardewerk die is verzameld was met zand verschraald en zeer hard gebakken. Gezien het bijzondere baksel is de datering nog onduidelijk. Tijdens de aanleg van een liftschaft werden bij toeval afdrukken van mensenvoeten (afb. 17), paardenhoeven en afdrukken van ossenhoeven aangetroffen, alsmede zogenaamde strandribbels, die ontstaan bij eb en vloed aan de kustlijn. De sporen zijn schoongeschrapt en gefotografeerd.

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra, Jos Kleijne & R. van Gulik

Heemskerk * kerkhof Nederlands-hervormde kerk | Dhr. Wietsma en mevr. Vet meldden het Provinciaal Depot dat op het kerkhof van de NH-kerk enige brokken middeleeuwse baksteen zichtbaar waren geworden na plantsoenwerkzaamheden aan de oostzijde van de kerk. Het gaat om resten van het voormalige middeleeuwse koor dat vermoedelijk in 1573 is verwoest. De brokstukken bevinden zich in een uitbraaksleuf van het koor. Pieter Saenredam of een van zijn leerlingen heeft in 1652 deze situatie op tekening gezet (afb. 18). De ruïnes van het koor zijn in 1800 gesloopt. Eveneens zijn de mogelijke resten van een middeleeuwse grafkelder (de Zuiderkapel, ook te zien op dezelfde tekening) waargenomen. De baksteenformaten $? \times 13,5 \times 6,5$ cm en enige fragmenten aardewerk die opgeraapt werden dateren alle uit het einde van de 13de eeuw. Vermoedelijk secundair gebruikte baksteen, formaat $? \times 15,9 \times 9,5$ cm dateert waarschijnlijk uit het eind van de 12de eeuw (Alders 1985). Dit baksteenformaat wordt zelden aangetroffen in de regio, maar is ook ter hoogte van het maai-veld waar te nemen aan de zuidkant van het kerschip. Een belangrijke conclusie is dat de resten van het voormalige koor en Zuiderkapel nog duidelijk in de bodem aanwezig zijn.

Dit is aan de noordzijde van de kerk eveneens vastgesteld in het begin van de jaren '70. Tijdens de herbouw van de kerkenraadruimte (consistorie) werd een onderzoek ingesteld door de archeologische werkgroep onder auspiciën van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. In vergelijking met de oudere vondsten kan met enige voorzichtigheid gesteld worden dat het koor en de Zuiderkapel vermoedelijk tussen 1270-1290 gebouwd

Afb. 18. Heemskerk * Kerkhof Nederlands-hervormde kerk. Tekening van P. Saenredam van de kerkruïne van Heemskerk.

zijn. Dit was tot nu toe onbekend. Een intrigerende vraag is hoezeer het geslacht Van Haarlem, in die tijd de heren van Heemskerk, hierin de hand heeft gehad. Bij het doornemen van de vondsten uit de jaren '70 werden fragmenten van een gebrandschilderd raam aangetroffen. Stukjes hiervan zijn ook nu gevonden aan de oostzijde. Na onderzoek is vastgesteld dat op deze fragmenten de heraldische wapens te zien zijn van Van Renesse en Van Elderen. Nicolaas van Renesse-Van Elderen komt als schenker van het raam in aanmerking. Deze Nicolaas was heer van het kasteel Assumburg en Heemskerk. Hij schonk in 1623 ook een bedrag voor de restauratie van de kerk. Geadviseerd is aan de gemeente Heemskerk om de resten die vrijwel direct onder het maaiveld liggen en daardoor uiterst kwetsbaar zijn, toe te dekken met een laag grond.

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Heemskerk * strand | Op het strand van Heemskerk is nabij de duinenrij een groot fragment van het Romeinse geïmporteerde zogenaamde kustaardewerk aangetroffen. Dit aardewerk dateert uit de 2de-3de eeuw na Chr. (vriendelijke mededeling van Jan de Koning). Nabij deze locatie is in 2002 een groot fragment vroegmiddeleeuws aardewerk aangetroffen (Roefstra 2003).

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Hilversum * Kerkbrink | In december 2002 en januari 2003 hebben archeologen van Archaeological Research and Consultancy (ARC) een stuk grond op de Hilversumse Kerkbrink achter het Goois Museum in kaart gebracht. Voordat de nieuwbouw achter het museum op dit terrein van start ging, wilden het museum en de gemeente in samenwerking met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek van de gelegenheid gebruik maken om de historie van dit stukje Hilversum in kaart te brengen. Aan dit onderzoek werkten ook enkele archeologie-studenten en leden van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland mee. Vooruitlopend op het graven van de bouwput op het terrein heeft in december 2002 een inventariserend veldonderzoek plaatsgevonden. Hierbij bleek een groot deel van het terrein achter het museum, tegen verwachting in, niet erg verstoord te zijn. Tijdens dit eerste onderzoek werd een proefsleuf van 15 x 5 m gegraven en een kijkgat van 4 x 4 m. In dit kijkgat werden de resten van een bakstenen put gevonden. Ook stuitte de gravers op de hoek van een stevig gemetselde muur. Op basis van de resultaten van deze verkenning is het graven van de bouwput archeologisch begeleid.

Eind januari 2003 is het hele terrein waar de uitbreiding van het museum komt te staan, afgegraven. Deze werkzaamheden zijn zoveel mogelijk gedocumenteerd en gefotografeerd. Tijdens uitgraven van de bouwput bleek het gevonden muurfundament te behoren bij een kleine bakstenen kelder (5,5 bij 3,2 m). Een stuk verderop stuitte de archeologen op nog eenzelfde keldertje (afb. 19). Ook is de put die tijdens het proefonderzoek was gevonden, helemaal uitgegraven. Het bleek een beerput te zijn (zie afb. omslag). Uit deze 1,5 m diepe afgraving is veel interessant materiaal gekomen, voornamelijk uit de 18de eeuw. Er is veel luxe glaswerk aangetroffen en verder een bordje met een afbeelding van Willem V, schenk- en drinkgerei, porselein, zalfpotjes, lakzegels en dierlijk botmateriaal. Een aantal gevonden griffels en fragmenten van knikkers kunnen mogelijk in verband worden gebracht met het

Afb. 19. Hilversum * Kerkbrink. Eén van de aangetroffen keldertjes.

schoolgebouw dat achter het museum gestaan heeft. Het is bekend dat achter het oude raadhuis, waarin het Goois Museum is gevestigd, sinds de 18de eeuw een aantal schoolgebouwen stond. Vóór de brand die in 1766 in Hilversum woedde, was hier al een school. Van dit gebouw zijn geen plattegronden bekend. Kort na de brand is de verwoeste school herbouwd. Waarschijnlijk zijn de gevonden bouwresten grotendeels afkomstig zijn van dit 18de-eeuwse schoolgebouw. In de 19de eeuw is het pand meerdere keren verbouwd. Sinds 1898 was het niet meer in gebruik als school en in 1933 is het afgebroken. Medewerkers van het Goois Museum gaan verder met archiefonderzoek om het verband tussen de gevonden resten en de schoolgebouwen in kaart te brengen.

Goois Museum, M. Eerelman

Hoorn * Gerritsland | Naar aanleiding van voorgenomen nieuwbouw is in februari en maart 2003 op de hoek van de Gravenstraat en het Gerritsland archeologisch onderzoek uitgevoerd. De oudste sporen die hierbij zijn aangetroffen betreffen enkele grote langwerpige kuilen en een greppel die geen vondsten bevatten, doch vermoedelijk in de loop van de 15de eeuw zijn ingegraven in de natuurlijke ondergrond. Zowel de ingegraven sporen als het loopoppervlak daaromheen waren bedekt met een aangebrachte laag riet. De exacte functie van de ingravingen is niet duidelijk, maar mogelijk speelden zij een rol bij de waterhuishouding op de locatie.

Tegen het einde van de 15de en begin 16de eeuw werd het terrein opgehoogd met deels een pakket van zavel en klei en deels een dik pakket stadsafval. Op deze ophogingen werd rond het midden van de 16de eeuw de eerste stenen bebouwing gezet, bestaande uit enkele huizen met bijbehorende ton- en waterputten. De huizen werden in de navolgende eeuwen meerdere malen verbouwd terwijl het terrein verder opgehoogd werd.

Hoewel van oude kadastrale kaarten en foto's bekend is dat er in de 19de en 20ste eeuw ook bebouwing heeft bestaan, zijn hiervan bij het onderzoek geen resten aangetroffen.

Vooral uit het pakket stadsafval en de diverse tonputten is een verscheidenheid aan vondsten verzameld waaronder hoofdzakelijk aardewerk maar ook voorwerpen van leer, hout, glas en metaal zoals fragmenten van gebrandschilderde ramen, bestek en schoenen.

Gemeente Hoorn, Archeologisch Dienst, T.Y. van de Walle- van der Woude & Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, M. Van der Heiden

Hoorn * Klooster Bethlehem | Naar aanleiding van nieuwbouwplannen door de gemeente Hoorn binnen het plangebied Bangert-Oosterpolder is in januari 2003 door de Archeologische Dienst van de gemeente Hoorn een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Het terrein van onderzoek betrof de locatie van het voormalige nonnenklooster Bethlehem. Dit klooster zou in 1475 gesticht zijn en in 1494 of 1499 uitgebreid zijn met een aan de achterzijde van het klooster gelegen kerk. Het uitbreken van de beeldenstorm in 1573 betekende evenwel het einde van het klooster en na het vertrek van de zusters werden de kloostergebouwen grotendeels afgebroken.

Doel van het onderzoek was het beantwoorden van de vraag of op de locatie nog sporen van het klooster aanwezig waren en zo ja, wat de conservering daarvan dan was. Tijdens het onderzoek zijn evenwel geen muurresten aangetroffen die met zekerheid aan de kloosterperiode kunnen worden toegeschreven. Wel zijn drie greppels aangesneden die vermoedelijk tot het gebruik als kloosterterrein gerekend kunnen worden. Ook is een aantal bijzondere vondsten gedaan die waarschijnlijk met de aanwezigheid van het klooster in verband gebracht kunnen worden. Het gaat daarbij o.a. om een grote hoeveelheid fragmenten van terracotta beeldjes, waaronder een vrouwenkopje en de onderste helft van een zittend persoon, vermoedelijk Christus. Op basis van hun uitvoering kunnen de beeldjes in de 15de of het begin van de 16de eeuw gedateerd worden. Verder zijn een lavabo van roodbakkend aardewerk en een mal voor de vervaardiging van een plaket (plaat met een voorstelling in reliëf) aangetroffen. De pijpenmal met een doorsnede van bijna 11 cm bestaat uit een platte ronde schijf waarin aan één zijde in 'negatief' een voorstelling is aangebracht. De voor-

Afb. 20. Hoorn * Klooster Bethlehem. Pijpaarden mal met vermoedelijke voorstelling van de dans van Salomé.

stelling doet enerzijds denken aan een ‘Hoofse’ vertelling en zou dan ‘De tuin der minne’ kunnen voorstellen. Anderzijds ligt een bijbelse voorstelling wellicht meer voor de hand en dan zou kunnen worden gedacht aan de ‘dans van Salome’ (afb. 20). Een van de patroonheiligen van het klooster was Johannes de Doper (wiens hoofd Salome als beloning voor haar dans aan koning Herodes vroeg). Directe parallellen zijn echter niet bekend. Alle genoemde vondsten zijn mogelijk bij de afbraak van het klooster in de greppels terechtgekomen. Verder zijn sporen aangetroffen die voorafgaan aan of volgen op het gebruik als kloosterterrein. Het gaat daarbij o.a. om een oud oppervlak en enkele perceelsgreppels die in de 11de -13de eeuw gedateerd kunnen worden, alsook enkele muren en greppels die in de 17de eeuw of later geplaatst moeten worden.

Gemeente Hoorn, Archeologisch Dienst, T.Y. van de Walle- van der Woude & Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, C.Y. Burnier

Hoorn * Klooster Nieuwlicht | Bij het bouwrijp maken van het plangebied Blokweer werd tijdens het graven van een nieuwe sloot, aardewerk uit de 15de en 16de eeuw en diverse bouwfragmenten gevonden. Hieronder bevond zich een zandstenen sluitsteen van een poort met daarop in reliëf een schild met de afbeelding van het Heilig Hart, doorboord door twee pijlen (afb. 21). Daaronder is, nog duidelijk zichtbaar, het Alziend Oog geschilderd.

Afb. 21. Hoorn * Klooster Nieuwlicht. Sluitsteen, vermoedelijk afkomstig van de toegangspoort van het klooster.

Het vermoeden dat het de resten van het middeleeuwse klooster Nieuwlicht betroffen, bleek juist. Bij de graafwerkzaamheden had men onverwacht nog juist de oorspronkelijke omgrachting van het klooster aangesneden.

Het Regulierenklooster 'Onze-Lieve-Vrouwe-ten-Nieuwlicht' werd gesticht in 1392 en behoorde tot het kapittel van Windesheim. Het werd in 1550 flink uitgebreid en gerenoveerd. Gezien de stijl van de voorstelling op de sluitsteen behoort deze vermoedelijk tot deze latere bouwfase. In 1573 werd het klooster gesloopt, omdat men bang was dat de Spanjaarden het zouden kunnen gaan gebruiken als uitvalsbasis voor aanvallen op de stad Hoorn. Later is het kloosterterrein nog enkele malen verder afgegraven. Daarbij is in 1834 een plattegrond getekend van de toen nog zichtbare resten. De gedetailleerdheid van de tekening doet echter vermoeden dat ontbrekende gegevens vrijelijk zijn aangevuld. In het begin van de jaren '50 en in 1978 zijn met deze plattegrond als uitgangspunt op het kloosterterrein kleine opgravingen verricht, die beide zeer weinig resultaat opleverden. De vondsten die bij het graven van de sloot gedaan werden, waren dan ook onverwacht. Ze waren aanleiding tot het uitvoeren van een proefonderzoek om vast te stellen in hoeverre toch nog resten van het klooster in de bodem aanwezig zouden zijn, die bij toekomstige bouwactiviteiten bedreigd kunnen worden.

De proefopgraving werd van 9 t/m 24 oktober 2003 uitgevoerd door de archeologische dienst van de gemeente Hoorn, waarbij vier brede sleuven gegraven zijn. Ook bij dit onderzoek werd de plattegrond van 1834 als leidraad gehanteerd. Gebleken is dat van de hoofdingang aan de westzijde van het kloosterterrein de funderingen nog gedeeltelijk *in situ* aanwezig zijn. Ook van de toegangsbrug zijn funderingspalen aangetroffen. Van een muur, die volgens de 19de-eeuwse plattegrond het gehele kloosterterrein zou hebben omgeven, is echter in het geheel niets teruggevonden. Volgens de plattegrond moet het kloosterterrein zowel een buitengracht als een binnengracht hebben gehad. Beide grachten zijn inderdaad vastgesteld. De buitengracht bleek maar liefst een doorsnede van ruim 10 m te hebben. De binnengracht was ca 2,5 m breed en nog voorzien van een beschoeiing van palen. Met name in de binnenste gracht werd veel sloopafval aangetroffen, waaronder verscheidene fragmenten gebrandschilderd glas en voor deze streken vrij zeldzame Zuid-Nederlandse majolica. Een andere bijzondere vondst is een ijzeren haardplaat met het wapen van Karel V.

Het klooster had een stelsel van ondergrondse afvoergoten en riooltjes, waarvan er drie tijdens het onderzoek zijn teruggevonden. Eén was gemetseld van bakstenen van verschillend formaat en loosde vermoedelijk op de binnengracht. Een tweede gemetseld afvoergootje had een baksteenformaat van 23 x 12 x 7,5 cm en kwam via een zinkputje uit op de binnengracht. Ernaast liep tevens een riooltje van aan elkaar geschoven, ca 40 cm lange pijpen van roodbakkend aardewerk. Enkele voorbeelden van dergelijke pijpen waren uit de binnenstad van Hoorn reeds bekend, maar omdat het losse vondsten betrof, was de datering tot nu toe geschat op de late 18de of 19de eeuw.

Het proefonderzoek leverde tenslotte de vondst op van twee waterputten, beide gefundeerd op een wagenwiel. De ene put, met een nog aanwezige diepte van ca 3,7 m, was een echte welput. Onderin werd een vierkante dikke plank aangetroffen, voorzien van een aantal doorboringen. Daaronder bleek zich een houten koker van ca 1 m lengte te bevinden, waardoor

Afb. 22. Hoorn * Klooster Nieuwlicht. Stenen welput met houten rooster. Onder het rooster bevond zich een houten pijp, waardoor het welwater omhoog kwam.

Afb. 23. Hoorn * Klooster Nieuwlicht, waterafvoerbuis in situ van in elkaar geschoven buizen van aardewerk.

het welwater omhoog kwam. De welput (afb. 22) stond via een overloop in verbinding met een tweede waterput, ca 5 m verderop. De verbinding tussen de twee putten bestond uit hetzelfde soort aan elkaar geschoven buizen van aardewerk (afb. 23) als die van bovengenoemd riooltje. Concluderend kan gesteld worden dat de plattegrond van 1834 weliswaar in hoofdlijnen lijkt te kloppen, maar dat deze in detail uiterst onbetrouwbaar is. Van het klooster blijkt bovendien nog meer in situ aanwezig te zijn dan tot nu toe op basis van voorgaande kleinschalige onderzoeken op het terrein (zonder gebruik van een graafmachine) werd aangenomen, al betreft het alleen nog resten, die ruimschoots onder het toenmalige maaiveld waren gelegen en sloopafval, dat bij de afbraak in de grachten terecht is gekomen.

Gemeente Hoorn, Archeologische Dienst, T.Y. van de Walle-van der Woude

Hoorn * Westerdijk | Vanwege de voorgenomen verandering van het tracé van de Westerdijk is in de zomer van 2003 bij de locatie van de nieuwe schouwburg een opgraving uitgevoerd. Bekend was dat op het beoogde terrein in ieder geval vanaf 1426, toen de eerste stadsomwalling werd aangelegd, een poort stond op de plek waar de Westerdijk de stad binnenkwam, de zogenaamde Westervoort. Tijdens het onderzoek zijn van de oudste, vermoedelijk houten poort geen resten aangetroffen. Wel zijn de resten teruggevonden van een stenen opvolger die volgens historische bronnen uit 1502 dateert (afb. 24). Tegelijkertijd met de stenen herbouw van de poort zou ten zuiden ervan ook een toren gebouwd zijn. In 1573 werd deze vervangen door een rondeel, een groot rond verdedigingswerk dat in zee uitstak. Een dendrochronologische datering van een houten paal die geïnterpreteerd wordt als behorende bij de fundering van de poort lijkt er op te wijzen dat toen niet alleen het rondeel is gebouwd,

Afb. 24. Hoorn * Westervoort. De zware funderingsmuur van de 16de-eeuwse Westervoort aan de zeezijde, met aansluitend de oude houten beschoeiing van de Westerdijk in Hoorn.

maar dat ook de poort grotendeels vernieuwd is. Van de oudste fase van het rondeel zijn tijdens het onderzoek geen resten teruggevonden. Wel zijn de houten funderingen en resten van steenbouw van een latere fase, mogelijk uit de tweede helft van de 17de eeuw, aangetroffen.

Verder kon worden vastgesteld dat op een afstand van nog geen 10 m ten westen van de Westervoort op een gegeven moment een doorgang in de dijk was gegraven. In de doorgang zijn houten palen en liggende planken aangetroffen. Aangenomen wordt dat dit de restanten zijn van een overbrugging van de doorgang. De brug moet in dat geval op basis van de ligging gesitueerd worden tussen een voorpoort en de echte toegangspoort. Op oude kaarten, o.a. uit 1615 en ca 1630, is deze situatie inderdaad zo weergegeven. Eén van de houten palen kan op basis van dendrochronologisch onderzoek rond 1593 gedateerd worden. De brug verloor rond 1650 door ophoging van het land aan de Zuiderzezijde alweer haar functie. Gezien de afbeelding ervan op een kaart uit 1794 werd zij desondanks niet meteen afgebroken.

Gemeente Hoorn, Archeologisch Dienst, T.Y. van de Walle- van der Woude & Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, C.Y. Burnier

Hoorn * Westfrisia & Bangert-Oosterpolder | (zie ook Zwaag * Bangert-Oosterpolder)

De gemeente Hoorn, afdeling Stadsontwikkeling heeft in het plangebied bedrijventerrein Westfrisia en in de nieuwbouwwijk Bangert-Oosterpolder een inventariserend archeologisch onderzoek laten uitvoeren. Voor het plangebied geldt een middelhoge tot hoge verwachting voor vindplaatsen uit het Late Neolithicum, de bronstijd en de Middeleeuwen. Er is een goed geconserveerde vindplaats uit de (midden-)bronstijd op de flank van een kreekrug uit de zogenoemde Hauwert D-fase (1500-1100 voor Chr.) aangetroffen. De meeste archeologische indicatoren (aardewerk, verbrande leem, bot, houtskool en een 'vuile' laag) zijn aangetroffen onder de bouwvoor. Waarschijnlijk gaat het om een nederzetting van ca 2,5 ha. Deze vindplaats heeft een hoge archeologische waarde daarom is behoud in huidige staat gewenst. Bovendien is een oudere, goed geconserveerde, kreekrug (uit de Hauwert B-fase) aangetroffen. Op de kreekrug zijn geen archeologische sporen aangetroffen, maar de diepteligging van de kreekrug geeft aan dat deze deel uitmaakt van een overdekt neolithisch landschap. De kreekrug is waarschijnlijk een hoge en droge strook geweest in een overwegend nat milieu. Dit houdt in dat deze kreekrug mogelijk gebruikt is als vestigings- of jachtplaats. Voor de kreekrug in het noordoostelijke gedeelte van het plangebied is geadviseerd aanvullend archeologisch onderzoek in de vorm van een mechanisch booronderzoek te laten uitvoeren. In het plangebied zijn ook de (mogelijke) resten van 'oude' sloten of greppels aangetroffen (Smit, 2003b).

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, B.I. Smit

Langedijk – Noord-Scharwoude * Dorpsstraat | In opdracht van de Parochie Sint Jan de Doper is op 9 april 2003 een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd op een nieuwbouwlocatie ter hoogte van Dorpsstraat 512-514 te Noord-Scharwoude. Tijdens het onderzoek is speciale aandacht besteed aan eventuele bouwresten van een in 1920 gesloopt kerkje (en eventuele voorgangers) dat mogelijk (deels) in het plangebied stond. Het plangebied bestond uit een bouwput van ca 0,75 m diep met de contouren van de geplande nieuwbouw. Voor het inventariserend archeologisch onderzoek zijn zes boringen geplaatst. Tijdens het booronderzoek is een archeologische vindplaats aangetroffen in het oostelijke deel van het

plangebied. Hier zijn in twee boringen archeologische indicatoren (aardewerk en houtskool) waargenomen. De archeologische indicatoren zijn aangetroffen in een 'vuil' pakket donkerbruin grijze klei met veel plantenresten. De basis van het vuile pakket ligt gemiddeld op 0,5 m onder de bodem van de bouwput (1,25 m onder het maaiveld). Het in de boringen aangetroffen aardewerk is gedetermineerd als laatmiddeleeuws. In het profiel van de bouwput is een scherp handgevormd aardewerk met zogenaamde bezemstreek-versiering aangetroffen. Dit type versiering komt voor in de periode 1200-1400 na Chr. Mogelijk kan de vuile laag worden geïnterpreteerd als een laatmiddeleeuwse sloot. De omvang van de vindplaats binnen het plangebied bedraagt naar schatting ongeveer 120 m². In grote delen van het plangebied is de bodem sterk verstoord. Zeer waarschijnlijk is dit het resultaat van het herhaaldelijk bouwen en slopen van gebouwen. Tijdens het booronderzoek zijn geen (bouw)resten van het in 1920 afgebroken kerkje (of eventuele voorgangers) aangetroffen (Molenaar 2003b).

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, S.Molenaar

Medemblik * Nesbos | Aan de vooroever van de Westfriese Omringdijk ten zuiden van het stoomgemaal onder Medemblik zijn door de heer Postma verschillende fragmenten middeleeuws aardewerk gevonden; fragmenten kogelpot en proto-steengoed. In het verleden zijn van deze locatie meer vondsten gemeld.

Wormer, Provinciaal Depot voor Bodemvondsten, W. Blazer

Monnickendam * Fluwelen Burgwal | Dhr. S. Koerse attendeerde het depot op een groot stuk natuursteen dat voor de ingang van een pakhuis in de bestrating was opgenomen (afb.

Afb. 25. Monnickendam * Fluwelen Burgwal. De sarcofaagdeksel nog in situ.

25). Het pakhuis stond op de nominatie te worden gesloopt. Het bestemmingsverkeer ter plaatse had in de loop van de tijd de steen stukgereden. Het blijkt te gaan om een taps toelopende sarcofaagdeksel van rode zandsteen, te dateren in de 11de of 12de eeuw (Waslander 1991). De afmetingen zijn: 188 cm lang, 90 tot 60 cm breed en 11 cm dik. Gezien de sloop- en nieuwbouwplannen zijn de fragmenten geborgen door de vereniging Oud-Monnicken-dam. Onbekend nog is hoe deze sarcofaagdeksel hier terecht is gekomen. In de nabije omgeving bevinden zich meer fragmenten van sarcofaagdeksele in de bestrating.

Wormer, Provinciaal Depot voor Bodemvondsten, J. Roefstra

Niedorp * Haringhuizen | Veldverkenning in het gebied ten westen van Haringhuizen leverde drie vondstconcentraties op. Eén stamt met zekerheid uit de late ijzertijd of de Romeinse periode en de twee andere uit de Late Middeleeuwen. Het gevonden prehistorische aardewerk is dikwandig en plantaardig gemagerd en lijkt daarmee niet jonger dan de 1ste eeuw na Chr. Het middeleeuwse aardewerk stamt voornamelijk uit de 13de en 14de eeuw. Vorig jaar (zie de kroniek over 2002) werd al melding gemaakt van de vondst van een complex uit de late ijzertijd. Ook dit jaar is die plek bezocht en werden scherven verzameld. Opmerkelijk is het ontbreken van enige vorm van versiering op het aardewerk, reden waarom gedacht wordt aan een datering in de vroege 1ste eeuw van onze jaartelling.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Niedorp * Hooglandspolder | Bij het nalopen van verbrede en nieuw gegraven sloten ten oosten van Haringhuizen werd op enkele plekken aardewerk uit de late ijzertijd en Romeinse tijd gevonden. Het gaat hierbij om heel kleine concentraties, zonder dat in het profiel iets blijkt van de aanwezigheid van een nederzetting. Het is niet uitgesloten dat het restanten zijn uit de diepere delen van een woonplaats die in later tijd (Late Middeleeuwen) deels is geërodeerd (zie de kroniek over 1998 en Soonius 2001). Langs de Mestsloot werden delen van een kogelpot in het water gezien. Er is zoveel mogelijk van verzameld en getracht vast te stellen uit welk deel van het profiel de scherven afkomstig zijn. Zij kwamen uit een structuurloze laag schone klei direct onder de 30 cm dikke bouwvoor. Verdere sporen zijn niet waargenomen. Het kogelpotje is gemaakt van klei die met ronde kwartsdeeltjes is gemagerd en reducerend is gebakken. Typologisch zijn deze potjes te dateren uit de 11de eeuw. Waarschijnlijk is het potje achtergelaten door mensen die op het land hebben gewerkt; dat de plek direct aan het water tot in historische tijd dé vaarroute is geweest, lijkt hiermee niet in tegenspraak.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Noorder-Koggenland – Twisk * Dorpsweg | In Twisk aan de Dorpsweg heeft de gemeente een booronderzoek laten uitvoeren om de eventueel aanwezige archeologische waarden te onderzoeken. Het betreft een locatie die op termijn zal worden bebouwd. Bij het onderzoek zijn geen archeologische sporen aangetroffen. Direct onder de bouwvoor bevindt zich over het algemeen het natuurlijke, grijze zand.

De Steekproef archeologisch onderzoeks- en adviesbureau, J. Jelsma

Oostzaan * Heul 33-35 | Vanwege komende bouwwerkzaamheden is op verzoek van de gemeentelijk archeoloog van Zaanstad op het perceel De Heul 33-35 een booronderzoek verricht. Op het terrein waren enige verhogingen aanwezig en mogelijk een linnenblekers-sloot. Uit het booronderzoek bleek dat de verhogingen bergjes kalkafval waren, waarschijnlijk afkomstig van een kalkmolen in de omgeving, alsmede gestort puin uit de 17de of de 18de eeuw. Aanwijzingen voor bewoning of middeleeuwse lagen waren er niet.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Oostzaan * Kolkweg-Zuid | In opdracht van de gemeente Oostzaan heeft de gemeentelijk archeoloog van Zaanstad een booronderzoek verricht op het toekomstige bedrijventerrein Kolkweg-Zuid aan de Kolkweg. Uit dit onderzoek bleek dat op het terrein enige jaren terug een meer dan 1 m dikke laag zand was aangebracht, waardoor eventuele vindplaatsen die nog in het veen aanwezig zijn, worden beschermd. Hierbij bestaat wel het risico dat de vindplaatsen door het gewicht van het zand zijn samengedrukt of op een andere wijze zijn vervormd.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Purmerend * De Where | Naar aanleiding van de melding van de vondst van een vijftal molenstenen door de heer G. de Vries van de stichting Industrieel Erfgoed te Uitgeest, in de kroniek over 2002, kwam een reactie van de archeologische werkgroep Purmerend: "Wij weten de vermoedelijke herkomst van deze stenen. De heer Bakker, welke op een woonboot tegenover dit terrein woont, wist ons destijds te vertellen dat de molenstenen afkomstig zijn van molenafbraken uit de Beemster. De stenen werden per schip getransporteerd en hier opgeslagen waar zij verpulverd moesten worden. De werklui die dit moesten doen, wisten wel een andere manier om zich van deze stenen te ontdoen en zodoende zijn de stenen in de Where terechtgekomen. Bij het uitbaggeren van dit stuk Where zullen er ongetwijfeld nog meer molenstenen worden aangetroffen. Het verhaal komt mij vrij aannemelijk over en deze stenen zullen afkomstig zijn van de molens die langs de Beemsterringvaart hebben bestaan."

Archeologische werkgroep Purmerend, Paul de Groot

Purmerland | Tijdens bouwactiviteiten in Purmerland kwam met behulp van een metaaldetector een interessante penning tevoorschijn. Hierop is de slag bij Turnhout afgebeeld (afb. 26). Op de beeldzijde van de penning is de stad afgebeeld met op de voorgrond de ruitertij en musketiers van het prinselijk leger met rechts de vluchtende Spanjaarden. In januari 1597 besloot Prins Maurits in het diepste geheim over te gaan tot de aanval tegen de in de Kempen gelegerde Spaanse strijdmacht. Prins Maurits begon zijn opmars met 5000 infanteristen en 800 ruiters. De opmars verliep over de modderige en glibberige wegen (het was winter) zeer langzaam. Prins Maurits ging met 200 musketiers en 800 ruiters over tot de aanval. De Spaanse bevelhebber graaf Varax werd totaal verrast. Tijdens deze strijd verloren graaf Varax, vele officieren en 2000 soldaten hun leven. Het leger nam ook nog 500 Spaanse soldaten gevangen. Turnhout werd op 24 januari 1597 bevrijd.

Benningbroek, Marijn Stolk

Afb. 26. Purmerland. Beeld- en keerzijde van de munt, randschrift 24 Ianurii 1597 Victoria Turnotana / A * DOMINO * FACTUM * EST * ISTAD.

Schagen * Hoep | In de historische kern van Schagen heeft in november 2003 een inventariserend archeologisch onderzoek plaatsgevonden in verband met voorgenomen woningbouw. Voor het gebied geldt een middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen vanaf het Laat Neolithicum en een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen vanaf de Late Middeleeuwen. In een aantal boringen is ondoordringbaar puin aangetroffen, mogelijk horend bij een oude fundering. Verder is een 'vuile' laag van gemiddeld 1 m dik met archeologische indicatoren (aardewerk, puin, onverbrand bot, fosfaat) aangetroffen. Het aardewerk dateert uit de periode 900 na Chr. tot heden. Het was niet mogelijk om de exacte aard van de 'vuile' laag met indicatoren vast te stellen. Het is vooralsnog niet duidelijk of dit een afzetting van de zee-erosiegeul langs de Snevert betreft met daarin enkel verspoeld materiaal, of dat de laag verband houdt met bewoning langs de dijkkring De Oude Caegh. Het kan ook een opvulling van oude sloten zijn. Om de datering van het ondoordringbare puin vast te stellen is door RAAP in 2004 een waarderend archeologisch onderzoek in de vorm van proefputjes uitgevoerd (Kruidhof 2003).

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, C.N. Kruidhof

Schagen * Hoep-Noord (prehistorische nederzetting) | Op de plek waar in 2002 een prehistorische nederzetting werd vastgesteld (zie Archeologische kroniek over 2002), is in 2003 een aanvullend archeologisch onderzoek uitgevoerd. De resultaten daarvan wezen slechts op het ter plaatse bestaan van een ijzertijdbewoning en niets wees op resten van grotere ouderdom. Op grond hiervan werd een negatief selectiebesluit genomen, waardoor het terrein geen vorm van bescherming genoot. Deze twee gegevens waren voor de werkgroep aanleiding nogmaals een kijkje te nemen in het talud langs de sloot.

Vooralsnog werd een relatief klein oppervlak van 20 m² uitgegraven tot op het ijzertijd-niveau. In vakken van 1 x 1 m werd verdiept per 5 cm. Het laagje zwartgrijze zeer stugge klei uit de ijzertijd bevatte slechts enkele 'verdwaalde' scherfjes en botjes en was verder structuurloos. Onder deze ijzertijd-laag lag een stevig pakket vette zwarte grond uit de Vroege Bronstijd en/of uit het Neolithicum. Uit deze laag is vrij veel materiaal verzameld.

Daaronder bevindt zich dierlijk en menselijk bot, meestal in sterk gefragmenteerde staat.

In ieder geval rund, schaap/geit, varken, hond, vis en gevogelte werden zo op het oog geconstateerd. Hiernaast een overweldigende hoeveelheid gebitsdelen van kleine knaagdieren en een gering aantal reptielachtigen. Deze laatste vondsten kwamen uitsluitend uit de zeef.

Voor de magering van de klei voor het aardewerk werd grove zandsteen en granietachtige steen gebruikt. De gehele put lag bezaaid met steengruis, dat ook werd aangetroffen in het dikwandige zachte aardewerk. Naast scherven met nagelindrucken op de wand werden ook randen versierd met nagelindrucken aangetroffen. Bijzonder zijn een scherf met de kleine rondeindrucken van een rietstengel en een aantal scherven met wikkeldraadversiering. Deze laatste geven een belangrijke draai aan de aanvankelijke datering die gebaseerd was op het eerder door de Werkgroep verzamelde materiaal uit de slootkant (ADC Rapport nr 179). Deze was voornamelijk gebaseerd op een voor noordelijk Noord-Holland zeer a-typische scherf van het bovendeel van een Hilversum-urn. Verkoold materiaal op deze scherf leverde een C-14-datering op rond 1800 voor Chr. In één van de 20 onderzochte vakken werd wederom een grote scherf van deze pot aangetroffen.

De wikkeldraadscherven dateren mogelijk uit een vroegere periode (2600-2000 v. Chr.) en zijn een aanwijzing dat er eventueel sprake is van twee perioden in de nederzetting. Voorts werd een aardige hoeveelheid vuursteen gevonden, variërend van grote afslagen en delen van werktuigen tot minieme splintertjes die wijzen op bewerking ter plekke. Helaas bevinden zich geen 'gidsfossielen' onder het materiaal. Prachtig in overeenstemming met de periode waaruit het aardewerk stamt, werd ook barnsteen gevonden, weliswaar in kleine fragmenten. Grootste verrassing was een complete kraal van slechts 2,7 mm groot, met een doorboring van 0,81 mm; nergens in de literatuur is mij een zo kleine kraal uit deze periode bekend. Al tijdens het uittroffelen werd veel verkoold materiaal gezien, waaronder graankorrels. Door het zeven van al het materiaal kon een flinke hoeveelheid prehistorisch graan en zaden worden verzameld.

In de kleine werkput werd direct duidelijk dat er ter plaatse een akker was aangelegd, mogelijk over een ouder deel van de nederzetting. Onder de akkerlaag kwamen nog vele paalgaten tevoorschijn die eerder niet zichtbaar waren. Door het geringe oppervlak dat kon worden onderzocht is de interpretatie van de gevonden paalgaten niet eenvoudig. Alle palen zijn door de bewoners uit de grond getrokken toen zij zijn weggegaan. Dit wijst op een rustig vertrek en niet op een ramp. Veel palen hebben een stompe punt, maar andere zijn duidelijk aangepunt geweest. Ook de diepte varieert sterk, van 15 tot 60 cm vanaf de onderkant van de woonlaag. De vulling van de gaten bevat materiaal uit de vondstlaag en geen slappe klei, hetgeen bij een overstromen van het gebied kan worden verwacht. Sommige palen waren vanaf de top van de vondstlaag al zichtbaar.

Opmerkelijk is echter wel het voorkomen van fosfaatconcentraties in het zuidelijk deel van de put, waar de meeste paalgaten en mogelijk een standspoor konden worden opgetekend. Het is niet uitgesloten dat op deze plek vee stond gestald. Indrukken van de hoeven van vee werden echter niet waargenomen. Het onderzoek kon plaatsvinden doordat door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek toestemming was verleend en zal in het voorjaar van 2004 worden vervolgd.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Schagen * Hoep-Noord (terp) | In maart 2003 is een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd op een beschermd archeologisch monument (14D-011) in de gemeente Schagen. Het betreft een terrein met een terpachtige verhoging waarop in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd is gewoond. Doel van het onderzoek was het vaststellen van de omvang van de laatmiddeleeuwse terp en van de diepte waarop zich de ongestoorde archeologische lagen bevinden. De bouwvoor varieert in dikte van 30 tot 60 cm. Hieronder bevindt zich de ophogingslaag. Langs de randen zijn slootvullingen aangetroffen die mogelijk de terpsloot aanduiden. De ophogingslaag is voornamelijk opgebouwd uit kleiplaggen die niet veel verschillen van de natuurlijke ondergrond. Het voorkomen van archeologische indicatoren (onverbrand bot, puin, houtskool, fosfaatvlekken en aardewerk) maakt het mogelijk om de ophogingslagen toch te kunnen waarnemen. De archeologische resten lijken goed geconserveerd te zijn en bestaan onder meer uit oude funderingen, ophogingslagen en afgedankt huisraad. Er zijn onder andere fragmenten van kogelpotten met bezemstreekversiering (12de-13de eeuw) en van roodbakend geglazuurd aardewerk (1500-1650) aangetroffen. De terp maakt deel uit van een groep terpen die aan elkaar ‘gegroeid’ zijn tot dijk (De Rooij, 1998). De omvang van het monument bedraagt ca 0,2 ha (Soonius 2003b).

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, C.M. Soonius

Schagen * Hoep-Noord, Vlietlaan / hoek Nesdijk | In verband met de bouw van een huis in het plangebied Hoep-Noord aan de Nesdijk in de gemeente Schagen is een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd. De onderzochte locatie bevindt zich voor een groot gedeelte in een terrein van hoge archeologische waarde. Het betreft een dijkcomplex uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd met daarop bewoning uit dezelfde perioden. Er zijn archeologische indicatoren waargenomen in de ophogingslaag van het dijklichaam en in de vulling van een tot het dijkcomplex behorende sloot die tijdens eerder archeologisch onderzoek in 2002 (Gerrets & Schutte 2003) ook was aangetoond. In deze slootvulling zijn twee scherven groen geglazuurd aardewerk uit de Nieuwe Tijd (B) gevonden. Aangetroffen fosfaatvlekken zijn mogelijk te verklaren door agrarische activiteiten (bemesting) vanaf de Late Middeleeuwen. Om het grootste deel van het dijklichaam intact te houden is geadviseerd het huis zo ver mogelijk van de Nesdijk af te zetten (Soonius 2003a).

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, C.M. Soonius

Schagen * Hoep-Oost | Einde 2002 is door medewerkers van het Amsterdams Archeologisch Centrum (Universiteit van Amsterdam) een terrein opgegraven, gelegen aan de oostelijke rand van de nieuwbouwwijk ‘Hoep’ te Schagen. De resultaten van het onderzoek zijn pas in 2003 beschikbaar gekomen. Aanleiding van het archeologische onderzoek was de aanleg van een fietstunnel, een fietsweg en waterpartijen op het terrein. Het perceel waarop de werkzaamheden gepland waren ligt in de directe nabijheid van een archeologisch monument (CMA-nr. 14D-009), een middeleeuwse huisterp. Het onderzoek is uitgevoerd middels het graven van zes werkputten op de plaatsen van de toekomstige fietstunnel en fietspad, als ook op de locatie van een gepland sloottalud. Tijdens het onderzoek zijn bewoningssporen uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aangetroffen, alsmede aanwijzingen (in de vorm van aardewerkfragmenten) voor menselijke activiteiten vanaf de Inheems-Romeinse periode. Het natuurlijke landschap rondom Schagen wordt gekenmerkt door een complexe bodem-

Afb. 27. Schagen * Hoep-Oost. Fragment majolica bord.

opbouw van kleiige afzettingen en veenlagen. Het onderzoeksterrein bleek weinig geërodeerd te zijn en het natuurlijke reliëf was grotendeels nog aanwezig. De aangetroffen grondsporen bestaan uit laatmiddeleeuwse paalsporen, greppels, sloten en ophogingslagen. Tot het vondstmateriaal behoren scherven van onder ander Paffrath, Andenne en kogelpotaardewerk. Tevens kwamen de restanten van een houten constructie aan het licht, afkomstig van een laatmiddeleeuwse beschoeiing. De resultaten van het onderzoek kunnen worden gekoppeld aan de aanwezigheid van een niet eerder gekarteerde huisterp ten zuidoosten van het terrein. De aangetroffen sporen (afb. 27) staan in verband met de laatmiddeleeuwse bewoning en het landgebruik, waarvan onder andere de ligging van percelen en slootpatronen getuigen.

Amsterdams Archeologisch Centrum (AAC), S. Lange

Schagen * Keins | Onderdeel van de werkzaamheden voor het verbreden van het talud van de spoordijk tussen Schagen en Den Helder was het verleggen van een sloot. Hierbij werd een dik pakket veen zichtbaar dat eerder al op Keins werd vastgesteld (zie Archeologische Kroniek over 1997). Omdat ook eerder bewoning uit de Romeinse periode op de top van dit veen was waargenomen, werd daar extra op gelet. Inderdaad werd over een afstand van enkele tientallen meters inheems materiaal uit de Romeinse tijd gevonden. Een kuil, volledig met veen gevuld, bevatte naast enkele botten ook wat scherven. De losse scherven bevonden zich in het slappe veen.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Schagen * Noord 142 | Op de hoek van 't Noord en de Nes stond vele jaren lang de stolpboerderij van de laatste 'stadsboer' Marees. Voor zijn dood had hij bepaald dat de boerderij moest blijven staan, doch had hij verzuimd te vermelden in welke vorm. Zo kon het gebeuren dat de politiek besliste dat de boerderij eerst zou worden afgebroken en naderhand opnieuw kon worden gebouwd. Nu met ijzeren balken en vier appartementen. Op de plaats van de gesloopte boerderij werd aanvankelijk niets van belang aangetroffen, tot de vondst van een groot fragment kogelpot met bezemstreek-versiering. Een proefputje leverde een aan-

tal ophogingslaagjes op met laatmiddeleeuwse scherfjes. Besloten werd om op het terrein een kleine proefsleuf te graven om te zien waar deze ophoging deel van uitmaakte. Enigszins gehinderd door enkele struiken die wél moesten blijven staan, werd uiteindelijk het talud van een dijkophoging waargenomen, waarop men in de 13de eeuw was gaan wonen. Opmerkelijk was dat de dijk waarschijnlijk nauwelijks hoger is geweest dan tegenwoordig. Meer dan enkele decimeters stak de dijk niet boven het omringende land uit, zodat eerder van een kade kan worden gesproken. Op deze vrij brede kade heeft men gewoond; het afval werd in de achterliggende dijksloot gegooid. De zoeksleuf was nog geen 2 m breed, maar leverde ettelijke (depot-)dozen vol met kogelpotscherven en botten op. Alle kogelpotten zijn met het bezemstreekmotief versierd en hebben geprofileerde randen. Opmerkelijk was een aantal delen van kannen met één oor die niet (zoals meestal) roodbakkend zijn, maar geelgrijs van kleur en niet erg hard gebakken. Mogelijk gaat het hier om een (lokale) imitatie van 13de-eeuwse kannen. Hoewel het weinige botmateriaal nog moet worden gedetermineerd, vallen de vele stukken van een grote walvisachtige op. Hoewel vis veel werd verwacht in de grondmonsters, bleek deze vrijwel afwezig. Rund, varken en kip konden op het oog worden vastgesteld. Na deze vondst is de verwachting dat het gehele tracé van 't Noord, tot in het centrum van Schagen, archeologisch belangrijk kan zijn.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Schagen * Tjallewallerweg / Breekom | In de kroniek van 2002 is melding gemaakt van de vondst van een kleine schijffibula. Dergelijke eenvoudige fibulae worden tegenwoordig in de 10de of 11de eeuw gedateerd. De vindplek, dicht bij de Avendorp, de hoogste en grootste terp van West-Friesland, leek daarmee geen verband te kunnen houden, aangezien deze terp op zijn vroegst uit de 12de eeuw stamt. Bij herinrichting van het poldertje tussen Tjallewallerweg en Tjallewallervaart is een sloot verbreed. Hierbij kwam een dik pakket sterk humeuze klei tevoorschijn, liggend op een horizon van veraard veen. In dit pakket bevonden zich botten en fragmenten van kogelpot aardewerk, waarvan de klei met kwartsgruis of met scherp (rivier)zand was gemagerd. Het ontbreken van enigerlei import doet veronderstellen dat hier een complex uit de 10de of 11de eeuw is gevonden. De vorm van de kogelpotranden doet sterk denken aan het materiaal dat in het in 1169 overstroomde dorp Geddingmore (Diederik 1989) is aangetroffen. De fibula past dan ook exact in dit tijdsgezicht. Conclusie is dat we te maken hebben met een nederzetting in het vlakke veld die rond 1000 werd gesticht en is verlaten tijdens de wateroverlast van de 12de eeuw, het moment waarop de terpen in West-Friesland zijn opgeworpen.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Schagen * Witte Paal | In 2003 werd het uitzoeken, determineren en beschrijven van de schervenbergruïne van de Inheems-Romeinse nederzetting Witte Paal III afgerond. In totaliteit werden ruim 6100 beschrijvingen gemaakt. De analyse van dit geheel moet nog plaatsvinden, maar zal in ieder geval worden gekoppeld aan de vondsten van Muggenburg (1989/1990), die met dat doel voor ogen helemaal opnieuw worden beschreven. Dit werk zal het grootste gedeelte van 2004 in beslag nemen. Parallel aan deze activiteit wordt door ondergetekende het inheemse materiaal van de opgraving Castricum-Oosterbuurt tegen het licht gehouden. Vooralsnog lijkt er een buitengewoon grote overeenkomst in het vormen-

scala tot ongeveer de 4de eeuw na Chr. Schagen-Muggenburg bevat tot nu toe de meeste aanwijzingen voor 4de-eeuwse bewoning.

AWN-afdeling Kop van Noord-Holland, F. Diederik

Stedebroec * Het Grootslag | De heer J. Scholten te Lutjebroek meldde de vondst van een groot aantal aardewerkfragmenten, als oppervlaktevondsten verzameld op een bouwland, gelegen in de directe omgeving van het Valkje, ten zuiden van de Kadijk in de polder Het Grootslag. Het betreft hoofdzakelijk fragmenten van bronstijd-aardewerk, waarvan een gedeelte versierd is met nagelindrukken. Tevens werd een randfragment van een kogelpot gevonden.

Gemeente Hoorn, Archeologische Dienst, T.Y. van de Walle-van der Woude

Texel * Oude Blekerij | In 2003 is de historische vereniging Texel verder gegaan met het onderzoek op het terrein van de voormalige blekerij op het Gerritsland. Met medewerking van een aantal leden van de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (NJBG) is op het terrein van de blekerij een stelsel van sloten ingetekend en onderzocht. Tot 1730, het jaar waarin de laatste bleker overleed, zijn deze sloten goed schoon en op diepte gehouden. Daarna is het onderhoud minimaal geworden en zijn de sloten in de loop van de tijd dichtgestoven. Tijdens het onderzoek zijn een aantal stekken geborgen; houten pinnen om het linnen op het veld vast te zetten. Een opmerkelijke vondst waren meer dan 100 loden musketkogels.

Historische vereniging Texel, I. Maas

Uitgeest * Meldijk 16 | Tijdens bouwwerkzaamheden aan het pand Meldijk 16 kwam uit de uitgegraven grond een groot aantal munten. Leden van de AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland hebben de munten gedetermineerd als 29 koperen munten (uit de verschillende gewesten van de Republiek van de Zeven Provinciën zowel als recentere Nederlandse), 2 zinken exemplaren uit 1942, 6 zilveren 17de-eeuwse munten uit de Republiek, verder 1 Franse en 2 Belgische munten. Helaas stond de eigenaar geen verder onderzoek ter plaatse toe, zodat de vondstomstandigheden van deze verbazingwekkende muntvondst onbekend zullen blijven.

AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland

Uitgeest * Middeweg / Meldijk | Op verzoek van de burgemeester van Uitgeest en van de Historische vereniging Oud Uitgeest is door twee leden van de AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland een onderzoek gedaan op het terrein van het voormalig ontspanningsgebouw 'De Ooievaar' op de hoek van de Middeweg en de Meldijk. Hierbij zijn drie proefputten gegraven. Eén van de putten werd vanwege te sterke verstoring van de grond niet verder onderzocht. In de tweede put werd onder twee verschillende opgebrachte zandlagen op ca 35-75 cm diepte een donkere, humeuze laag, mogelijk tuingrond geconstateerd. Op ca 75-90 cm diepte volgde een donkergrijze zavelige zandlaag en daaronder vanaf ca 90 cm tot 1 m diepte een lichtgrijze zandlaag tot op het schone zand van de strandwal. In de humeuze laag werd naast een aantal 17de-eeuwse fragmenten aardewerk ook ouder materiaal aangetroffen waaronder een vroege, slibversierde schotel uit ongeveer 1425-1475 en veel fragmenten roodbakkend aardewerk en steengoed uit de 13de tot 16de eeuw.

In de laatste put bleek onder een dunne laag zand en fijne sintels een lemen vloer en een donkere zandlaag te liggen. Tot 30 cm diepte werd veel 17de-eeuws roodbakend aardewerk gevonden en een fragment 18de-eeuws Nederrijns aardewerk. Ook hier was dieper, op ongeveer 35-90 cm, weer een humeuze laag aanwezig die een grote hoeveelheid aardewerk-scherven bevatte uit de 15de tot de 18de eeuw. Op een diepte van 65 cm kwam een 6 cm dikke kleiplaat in beeld, vermoedelijk een hardplaats. Vlak boven de ook hier aanwezige zavelige grijze zandlaag op ca 90 cm diepte werden twee scherven 14de-eeuws steengoed aangevonden. Verrassend was de ontdekking van een akkerlaagje op ca 1,1 m diepte, doorlopend tot ca 1,2 m diepte en direct op het zand van de strandwal. In deze akkerlaag werden zeer kleine ijzertijdscherven en een fragmentje graniet gevonden.

AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland

Uitgeest * tunnel onder spoorbaan | Op vrijdag 7 november 2003 is tijdens de aanleg van een tunnel onder de spoorlijn bij Uitgeest een prehistorische kano van ca 9 m lengte gevonden (afb. 28). De archeologische begeleiding viel onder de verantwoordelijkheid van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Voor het begin van de graafwerkzaamheden was archeologisch vooronderzoek gedaan, maar het werk zelf werd niet ar-

Afb. 28. Uitgeest * tunnel onder spoorbaan. De kano nog in situ onder de spoorbaan bij station Uitgeest.

cheologische begeleid. De aannemer, die werkt in opdracht van ProRail, heeft de kano evenwel toevallig ontdekt en de vondst direct aan de provincie gemeld. De vondst van dit eerste (vermoedelijk) prehistorische schip in Noord-Holland is van buitengewoon groot cultuurhistorisch en wetenschappelijk belang, zo menen onder meer deskundigen van het Nederlands Instituut voor Scheeps- en OnderwaterArcheologie (NISA). Niet alleen geeft de vondst van de kano het belang van onze water-gerelateerde cultuurhistorie weer, maar ook de buitengewoon hoge archeologische waarde van het gehele Oer-IJ-gebied, het mondingsgebied van een vroegere noordelijke vertakking van de Rijn. In opdracht van de provincie Noord-Holland is de kano door archeologen van bureau Hollandia gelicht en overgebracht naar het NISA in Lelystad. ProRail, opdrachtgever van de bouw van de tunnel, betaalde de fabricage van een stalen bekisting waarmee de kano werd gelicht. Bij het Nederlands Instituut voor Scheeps- en OnderwaterArcheologie in Lelystad zal de kano verder worden onderzocht en geconserveerd. Dit zal bijna twee jaar gaan duren. Daarna wordt de kano overgebracht naar het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten te Wormer.

Provincie Noord-Holland, R. van Eerden

Uitgeest * Uitgeester- en Heemskerkerbroek | De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) heeft in december 2002 en januari 2003 een booronderzoek laten uitvoeren ten behoeve van kwaliteitsbepalend onderzoek op zes terreinen. De zes terreinen staan op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) aangegeven en er zijn sporen van bewoning uit de late ijzertijd en/of Inheems-Romeinse tijd aanwezig. Dit kwaliteitsbepalend onderzoek van de ROB maakt deel uit van het NWO/BBO-programma 'From Oer-IJ estuary to coastal landscape'. Alle terreinen liggen in de polder Uitgeester- en Heemskerkerbroek in de gemeente Uitgeest. Doel van het booronderzoek was het bepalen van de positie van de archeologische laag in relatie tot het landschap en de waterhuishouding. Tevens moesten er monsters verzameld worden voor archeobotanisch onderzoek en zijn per terrein twee peilbuizen geplaatst.

In een groot aantal boringen is op gemiddeld 0,45 m onder het maaiveld een 'vuile' laag aangetroffen. Deze vuile laag bestaat uit een (bruin)grijze, vaak vlekkerige kleilaag. Hoewel in deze laag vrijwel geen archeologische indicatoren zijn aangetroffen, kan deze op basis van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek als een archeologische (vondst)laag worden geïnterpreteerd.

De kwaliteit van de vondstlaag is onder andere afhankelijk van de stand van het grondwaterpeil. Ligt de vondstlaag boven het grondwater dan kan dat leiden tot erosie c.q. het verdwijnen van organische bestanddelen als plantenresten of hout. Op drie van de zes terreinen waarin de archeologische laag is aangetroffen, bevond deze zich rond de gemiddeld hoogste grondwaterstand. Dit kan dus nadelige gevolgen kunnen hebben voor de kwaliteit van eventueel aanwezig archeologisch materiaal. Op de drie andere terreinen ligt het gemiddelde grondwaterpeil juist boven de (top van de) archeologische laag. Hier zullen dan ook de nadelige gevolgen veel minder zijn. De resultaten van het kwaliteitsbepalend onderzoek worden te zijntijd door de ROB gepubliceerd.

Ondanks het feit dat op sommige terreinen aan het maaiveld soms een duidelijke terpvorm zichtbaar was, kon in de boringen nergens een duidelijke (terp)ophoging herkend worden. Vermoedelijk is de archeologische laag gevormd tijdens (kortstondige) bewoning op terpjes op de oeverwallen van een kreek-oeverwalsysteem gedurende de Inheems-Romeinse tijd. Wat betreft één terrein wordt deze datering bevestigd doordat in een boring in de archeologische laag een aantal fragmenten handgevormd Inheems-Romeins aardewerk is aangetroffen.

Uit het onderzoek blijkt verder dat het onduidelijk is in hoeverre de verschillende grondwaterpeilen zoals die voor de verschillende terreinen zijn vastgesteld, ook daadwerkelijk worden gehandhaafd. Het vermoeden bestaat dat voor bepaalde terreinen een aangepast grondwaterbeheer geldt. Op basis van de onduidelijkheden ten aanzien van het niveau van het grondwater is het niet mogelijk de relatie tussen de archeologische laag en de waterhuishouding goed te bepalen. De resultaten van het peilbuizenonderzoek kunnen hier wellicht meer inzicht in verschaffen.

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, S.Molenaar

Uitgeest * Waldijk | In oktober 2003 werd in opdracht van de gemeente Uitgeest voorafgaand aan de nieuwbouw ten noordoosten van het buurtschap Assum een opgraving verricht op een terrein van hoge archeologische waarde. De put van ca 200 m x 3 m volgde het tracé van een nieuw diepriool en liep parallel aan het centrum van de langgerekte dorpskern van Assum, op een afstand van ca 700 m van de weg door het gehucht. De werkputten werden voor een groot deel in beslag genomen door een brede sloot die daar vanaf het einde van de Late Middeleeuwen tot aan het begin van de 19de eeuw heeft gelegen. Deze brede sloot, de proporties van de smalle werkput en de hoge mate van recente versterking in de bovengrond, maakte de interpretatie van de sporen in een context moeilijk. Desondanks konden enkele interessante bevindingen worden ontleend aan het onderzoek.

In een groot deel van het opgravingsvlak werden sporen aangetroffen uit de Vroege Middeleeuwen en vermoedelijk ook de Romeinse tijd. Het betrof met name greppels en enkele (lege) kuilen. Op een dieper niveau onder een recente sloot was de bodem van een waterput overgebleven, bekleed met vlechtwerk en met onderin een stuk van een eiken ladder. De uiteinden van de stijlen, verbonden met de onderste sport van de ladder, stonden rechtop in de gedempte put. Door het ontbreken van overige vondsten is de put echter niet te dateren. Ter hoogte van het perceel Assum 7 was de dichtheid van de sporen het hoogste. Hier bevonden zich enkele greppels die waarschijnlijk uit de Vroege Middeleeuwen dateren, getuige de fragmenten van Inheems-Romeins en handgevormd Merovingisch aardewerk. Het inheemse, Romeinse en vroegmiddeleeuwse aardewerk bevond zich als 'ruis' in vrijwel alle sporen. Ook uit de hierop volgende perioden werd een onafgebroken spectrum van aardewerk-scherven op het terrein aangetroffen. De vondst van een bronzen sestertie uit de 2de eeuw (Marcus Aurelius en Lucius Verus, 161-169 na Chr.) uit de bovenlaag van het terrein sloot wat datering betreft aan op andere goed dateerbare vondsten uit Assum. In de jaren '80 van de vorige eeuw werd bij het graven van een sloot in Assum een vrijwel complete *situla* (inheems romeinse wijdmondige pot met standvoet) aangetroffen, die in vergelijking met soortgelijke vondsten in Noord-Holland aan het einde van de 2de eeuw werd gedateerd. Dit gold ook

voor grote fragmenten van inheems Romeinse potten die in 1978 op het perceel Assum 15 werden aangetroffen. De sporen en deze vondsten getuigden van onafgebroken bewoning van het gehucht Assum vanaf (ten minste) de 2de eeuw na Christus.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, S.M. Dautzenberg

Velsen – Santpoort * Biezenweg | In augustus 2003 werden door de Archeologische Werkgroep Velsen waarnemingen verricht bij het voormalige Huis ‘Auspiciis et Telis’ aan de Biezenweg te Santpoort. Dit huis is mogelijk een opvolger van het middeleeuwse Huis te Hage. Huis ‘Auspiciis’ werd in de 19de eeuw verbouwd tot een boerderij, die in de Tweede Wereldoorlog is opgeblazen. Op deze plaats werd in 1945 een noodboerderij gebouwd. Tijdens het graven van een rioolsleuf werd een puinspoor van een gesloopte schuur aangetroffen. In dit puinspoor bevonden zich bakstenen van verschillende formaten, waaronder restanten van hergebruikte kloostermoppen (formaten 29,0 x 14,5 x 7,5 cm en 22,0 x 11,0 x 5,5 cm). Op de storthopen werden aardewerkvondsten uit de 16de tot de 19de eeuw gevonden. Een weerstandsmeting leverde wel een vaag puinspoor op, maar of dit behoorde bij het oorspronkelijke Huis te Hage kon niet worden vastgesteld.

Archeologische Werkgroep Velsen, H.J. Graafland

Velsen – IJmuiden * Wijk aan Zeeërweg | In 2003 hielden enkele leden van de werkgroep zich bezig met het ‘op afstand bekijken’ van nieuwe rioleringsseuven die over de gehele lengte van de Wijk aan Zeeërweg in IJmuiden werden gegraven. Hierbij werd alleen los vondstmateriaal uit de Nieuwe Tijd aangetroffen.

Archeologische Werkgroep Velsen, H.J. Graafland

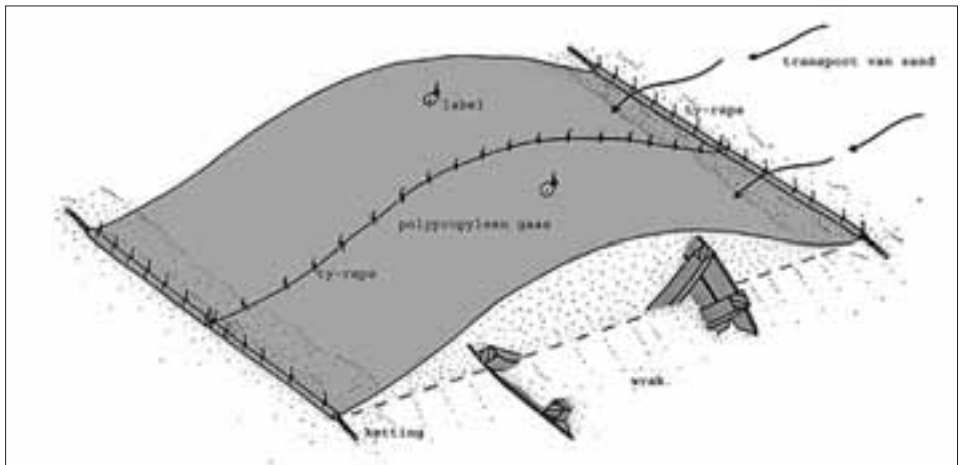
Venhuizen * Kadijk | De gemeente Venhuizen heeft in oktober 2003 opdracht gegeven voor een inventariserend archeologisch onderzoek in verband met de ontwikkeling van de woonwijk Kadijk. Voor het gebied geldt een middelmatige tot hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de bronstijd en een hoge archeologische verwachting voor de Late Middeleeuwen. Tijdens het inventariserend archeologisch onderzoek zijn twee archeologische vindplaatsen aangetroffen. Vindplaats 1 (Late Middeleeuwen), waarvan de omvang niet te bepalen was, betreft waarschijnlijk een tuin behorende bij een (verstoorde) huisterp. Vindplaats 2 (Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd) heeft vermoedelijk een omvang van ca 0,4 ha. Het gaat hier waarschijnlijk om een huisterp en de daarachter liggende tuinen in de historische kern van Hem en Venhuizen. Om vindplaats 2 te behouden is aanbevolen deze te ontzien in de planvorming. Ingravingen dienen niet dieper te zijn dan 50 cm onder het maaiveld. Eventuele grondingrepen die dieper gaan dienen archeologisch onderzocht te worden, in de vorm van proefsleuven.

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, J.W. de Kort

Waddenzee * Burgzand (maritieme archeologie) | Op Texel werd door het archeologisch duikteam van NISA/ROB gewerkt aan de slotfase van het al enige jaren lopende project “Waardstellende verkenningen westelijke Waddenzee (Burgzand)”. Hier zijn in voorgaande jaren binnen een gebied van 1500 x 2000 m twaalf scheepswrakken in kaart gebracht en gewaardeerd (zie eerdere Archeologische Kronieken). We kennen derhalve het grote arche-

ologische belang van deze wrakken, maar weten ook uit eigen waarneming hoe ernstig bedreigd ze zijn. Door de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 is in dit gebied de zeebodem vele meters verdiept en dat proces gaat nog steeds voort. Hierbij spoelen scheepswrakken vrij en raken in relatief korte tijd verregaand aangetast als gevolg van mechanische, biologische, chemische en menselijke factoren. Eén van de twaalf wrakken was in 1986 al verkend en in 1988 afgedekt met gaas en 6000 zandzakken. Deze site heeft toen de status van beschermd monument gekregen. Het betreft het wrak BZN 3, mogelijk het in 1640 gezonken VOC-schip 'Rob'. Jaarlijkse monitoring in het kader van het Burgzand-project heeft uitgewezen, dat de fysieke bescherming goed heeft gewerkt. Echter, omdat de omringende bodem inmiddels 2 m is verdiept, was sediment van onder de afdekking aan het weglopen en waren zandzakken van de bult aan het afglijden. Daarnaast waren ook direct buiten de afdekking 'nieuwe' scheepsdelen blootgespoeld, o.a. het voorschip met de voorsteven. Op deze grote site is de afdekking nu gerepareerd en aangevuld met ruim 2200 m² steigergaas rondom en deels over de bestaande afdekking.

Het principe van deze beschermingsmaatregel werkt als volgt (afb. 29). Het steigergaas belemmert de directe inwerking van de krachtige getijdenstromingen, waardoor sedimenten en vooral tere, organische archeologische resten niet kunnen wegspoelen. Tegelijkertijd wordt door die stroming zand over het net gevoerd, dat daar door de mazen zakt en wordt vastgehouden. Na het leggen en fixeren van de benodigde netten keren de duikers eerst dagelijks en later om de week terug om 'netten te kloppen'. Dat wil zeggen dat de duikers al het zand, dat op de netten is blijven liggen, er door heen schudden als ware het een zeef (afb. 30). Dan pas is dat zand langdurig ingevangen en kan het gaas opnieuw zijn invangwerk doen. Op deze manier lukt het de bodem meerdere decimeters omhoog te krijgen. Door de grenzen van de afdekking voldoende ver buiten het eigenlijke wrak te brengen zal bij een voortgaande verdieping van de zeebodem met nog eens 1 à 2 m nooit een steil talud ontstaan en bestaat niet de dreiging dat materiaal van onder de bescherming kan wegvloeien. Het

Afb. 29. Waddenzee * Burgzand. Schematische weergave van de werking van het afdekken met steigergaas.

Afb. 30. Waddenzee * Burgzand. Close-up van het steigergaas.

gaas raakt tenslotte afgedekt met diverse soorten begroeiing (en zand), die een zekere mate van bescherming bieden voor het gaas zelf. De verwachting is dat deze beschermingsmaatregel zeker vier tot vijf decennia goed zal werken en mogelijk langer. De toekomst moet het leren, want in feite is het een nieuwe methode, die we testen en steeds verder verbeteren.

Op dezelfde wijze zijn drie andere wrakken afgedekt met vele honderden vierkante meters steigergaas: de wrakken BZN 2, BZN 8 en BZN 10. BZN 2 is gebouwd ca 1661 en gezonken uiterlijk 1670-1680. Het vervoerde een gevarieerde lading (half)producten uit de Oostzee: diverse metalen als lood, bladmessing, blik, koperdraad, kopererts en oude, beschadigde bronzen kanonnen om te worden omgesmolten. Tevens houtproducten als vurenhouten balken, korte eiken planken, geprefabriceerde tonduigen en vermoedelijk grenenhouten masten. Diverse kwaliteiten textiel met bijhorende textielloodjes, spelden en verpakkingsmateriaal. Kleiaarden pijpen met hielmerk EB, een partij Westerwald kruiken, kistenvol kelderflessen en nog veel meer zaken. BZN 8 is gebouwd ca 1641 en gezonken 1659-60. Bouwkundige kenmerken duiden op buitenlandse bouw. Dit schip had de klok van Franciscus Hemony uit 1658 aan boord, waarover eerder is gerapporteerd (zie Kroniek over 2002). BZN 10 is gebouwd na 1645, naar het schijnt voor een goed deel uit grenenhout. Het is gezonken in het derde kwart van de 17de eeuw. Het lijkt een vrij complete tweedekker, redelijk zwaar bewapend en met gevarieerde lading, waaronder vele mandflessen van Iberisch aardewerk. Telkens werd door het nettenkloppen de bodem met 30 tot 50 cm omhoog gebracht, voordat naar de volgende site werd overgestapt. Later werd dan nog één of meer dagen terugge-

keerd om nogmaals het zand door de netten te schudden. De methode blijkt erg efficiënt en is qua materiaal goedkoop. Zo was het wrak BZN 8 op diverse plaatsen ver onderslepen met tot 1 m diepe slijpgeulen. Hier is het gelukt alle slijpgeulen onder en rond de constructie te laten dichtzanden en het merendeel van de constructie onder het zand te krijgen, zodat bijvoorbeeld de paalworm zijn schadelijke werk niet meer kan doen en het wrak niet langer getroffen kan worden door sleepnetten.

Behalve deze afdekwerkzaamheden zijn enkele andere van de twaalf wrakken kort geïnspecteerd om de voortgang van het degradatieproces in de gaten te houden. Dat gaat hier en daar dramatisch snel. Zo dreigen de laatste resten van wrak BZN 4 verloren te gaan. Deze was bij de eerste verkenning door het NISA (1999) al zover uitgespoeld, dat het met eenvoudige middelen niet meer was te beschermen. We spreken hier over hoogteverschillen van 2 tot 3 m en op een enkele plaats tot wel 5 m! Dit schip is gebouwd rond 1744 en vergaan omstreeks het derde kwart van de 18de eeuw. Het betreft een Westindiëvaarder met een lading koffie, vermoedelijk uit Santo Domingo, verpakt in tropisch hardhouten vaten met overdrukventielen en verschillende kras- en brandmerken. Zo'n 24 tonnen met 9 verschillende merktekens zijn geborgen en gedocumenteerd (afb. 31 & 32). Daarnaast maakten verschillende soorten onbewerkt tropisch hardhout uit Zuid-Amerika deel uit van de lading. Het is tot nu toe de enige Westindiëvaarder die we kennen in onze contreien.

Afb. 31. Waddenzee * Burgzand. Ton LL uit BZN 4 wordt boven water opgegraven.

Afb. 32. Waddenzee * Burgzand. Voorbeeld van een brandmerk (ton DD).

In het kader van het Europees project MoSS (Monitoring, safeguarding and visualising North-European shipwreck sites (zie de website: www.mossproject.com) zijn door het duikteam weer diverse werkzaamheden verricht op één van de 12 Burgzandwrakken. De metingen en analyses moeten leiden tot een gedetailleerder begrip van de degradatieprocessen. Tenslotte zijn enkele wrakken nog exacter (met een nieuwe hand-GPS) ingemeten voor betere invoer in Archis en zijn enkele oude posities/meldingen in Texelstroom, Scheer en Vogelzand bezocht om te bekijken of daar in de nabije toekomst gewerkt zou moeten worden. Hierna verplaatste het team zijn aandacht naar een wrak voor de kop van Goeree (Noordzee * Steile Hoek; zie elders in deze Kroniek).

Lelystad, Nederlands Instituut voor Scheeps- en OnderwaterArcheologie (NISA/ROB), Arent Vos

Waterland-Oost en -Midden * Limmen-Heiloo | In 2003 zijn de resultaten van groot-schalige monitoringsonderzoeken in Waterland aangeboden aan de provincie Noord-Holland. Aanleiding voor een dergelijk onderzoek was de constatering dat de omvang en kwaliteit van het bodemarchief in grote delen van Noord-Holland sterk achteruit gaan. De oorzaken hiervan zijn met name agrarische activiteiten, diepe grondwerkzaamheden ten behoeve van de bollenteelt en ingrepen in het kader van verschillende landinrichtingsprojecten (o.a. polderpeilverlaging, aanleg van wegen en sloten). De meeste vormen van aantasting komen voort uit een verlaging van het polderpeil en/of de grondwaterstand. De

verdroging die hiermee gepaard gaat, leidt tot krimp, klink, verstoring van het bodemleven, ontkalking en veraarding van de archeologische vondstlagen. Uit voorgaand onderzoek bleek echter dat ook bij een verhoging van het polderpeil aantasting van archeologische waarden optrad. Bij een verhoging van het polderpeil zal het bodemleven zich verplaatsen naar de hoger gelegen delen in het terrein zoals bijvoorbeeld terpen. Op deze plaatsen zal door de toename van de bodemfauna een versnelde afbraak en/of doorgraving (homogenisatie) van archeologische waarden plaatsvinden.

De provincie Noord-Holland wil een beleid voeren dat de langdurige bescherming van archeologische waarden in de provincie mogelijk maakt. Helaas moest men echter constateren dat kwantificeerbare gegevens met betrekking tot de effecten van bijvoorbeeld polderpeilverlaging voor de conservering van archeologische vindplaatsen nagenoeg ontbraken. Dergelijke gegevens zijn van groot belang om effectieve beschermende maatregelen te kunnen nemen. De provincie Noord-Holland heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau opdracht gegeven om door middel van een monitoringonderzoek gegevens te verzamelen over de kwalitatieve en kwantitatieve achteruitgang van de archeologische resten ten gevolge van verlaging van de grondwaterstand. In de periode 1994 tot en met september 2001 zijn hiervoor archeologische monitoringonderzoeken uitgevoerd in twee ruilverkavelingsgebieden in Noord-Holland. Het betreft het ruilverkavelingsgebied Waterland-Oost en -Midden en ruilverkavelingsgebied Limmen-Heiloo. Deze onderzoeken hielden in dat op de verschillende terreinen zogenaamde 'monsterpunten' zijn ingericht waar, over een periode van enkele jaren, herhaaldelijk metingen en monsternames zijn uitgevoerd. Voor beide ruilverkavelingsgebieden geldt dat de archeologische sporen zich vrijwel direct onder de zodenlaag bevinden en daardoor extra gevoelig zijn voor aantasting.

Op basis van de resultaten zou men vervolgens kunnen bepalen:

- Wat het effect is van de verschillende waterhuishoudingssituaties (die na de ruilverkaveling zijn te onderscheiden) op de archeologische resten;
- Wat het effect is van specifieke beschermingsmaatregelen die worden getroffen ten behoeve van de archeologische waarden.

In het ruilverkavelingsgebied Waterland-Oost en -Midden heeft het onderzoek plaatsgevonden op een aantal archeologisch waardevolle vindplaatsen in het veenweidegebied die gedurende de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd in gebruik zijn geweest als huisplaatsen (Exaltus e.a. 2003). Huisplaatsen in het veenweidegebied bestaan in het algemeen uit een met plaggen opgebouwd terplichaam. Dergelijke uit veen- en kleiplaggen bestaande ophogingslagen vormen in het centrum van de terplichamen vaak pakketten van meer dan 1 m dikte. In veel gevallen worden deze plaggenpakketten afgewisseld door haardpakketten die uit lagen gebakken klei, as en houtskool bestaan. Op een enkele aan het huidige maaiveld zichtbare terp na, zijn de meeste terplichamen weggezaakt in het veen.

In het ruilverkavelingsgebied Limmen-Heiloo had het onderzoek betrekking op archeologische vindplaatsen uit de late ijzertijd, Romeinse tijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd (Molenaar e.a. 2003). Het gaat hier voornamelijk om voormalige woonplaatsen of nederzet-

tingsterreinen, gesitueerd in het voormalige Oer-IJ estuarium, het strandwallen- en strandvlaktegebied, en het veengebied ten oosten van de strandwallen. De vindplaatsen bestaan in de regel uit cultuurlagen die rijk zijn aan organische resten. Voor het uitvoeren van het monitoringonderzoek is gebruik gemaakt van micromorfologisch onderzoek (slijpplaatjes), pollenonderzoek, hoogtemetingen, wormtellingen en is vier keer per jaar op de vindplaatsen de oxidatiediepte bepaald (de diepte waarop zuurstof in de boden kan dringen).

Voor ruilverkavelingsgebied Waterland-Oost en -Midden werden uiteindelijk twaalf terpen voor het monitoringonderzoek geselecteerd. Teneinde goed inzicht te krijgen in de rol van de waterhuishouding op de aantasting van de archeologische resten werden vooral terpen uit verschillende waterhuishoudingssituaties geselecteerd:

- Twee terpen buiten een blokbemalingsgebied (gebied met een lagere waterstand) en in het verleden niet particulier onderbemalen (opgenomen in een beheersgebied);
- Twee terpen binnen een blokbemalingsgebied, maar beschermd door middel van peilscheidingsdammen en in het verleden niet particulier onderbemalen;
- Vier terpen binnen een blokbemalingsgebied;
- één terp buiten een blokbemalingsgebied, maar binnen een particuliere onderbemaling;
- Drie terpen binnen een blokbemalingsgebied dat daarvoor particulier onderbemalen werd.

Voor het ruilverkavelingsgebied Limmen-Heiloo werden uiteindelijk vijf terreinen geselecteerd voor het monitoringonderzoek. Het ging in alle gevallen om terreinen met cultuurlagen uit de Romeinse tijd. Deze cultuurlagen bleken meestal beter geconserveerd en bevatten een hoger klei- en humusgehalte dan oudere of jongere lagen. Ze waren daardoor beter geschikt voor monitoring. Om ook in dit gebied de rol van de waterhuishouding op de aantasting van de archeologische resten te kunnen onderzoeken, bevonden de terreinen zich in verschillende waterhuishoudingssituaties:

- Eén terrein waar het waterpeil is aangepast om zowel agrarisch gebruik als natuurwaarden te realiseren (relatienotagebied);
- Twee terreinen die buiten de polderpeilverlaging vallen, maar waar normaal agrarisch gebruik is toegestaan;
- Twee terreinen die binnen de polderpeilverlaging vallen.

Helaas werd kort na de start van het monitoringonderzoek de toestemming geweigerd om de twee terreinen die buiten de polderpeilverlaging vielen te betreden.

Het onderzoek heeft belangrijke inzichten verschaft in de processen die tot aantasting van archeologische lagen leiden, de snelheid waarmee deze aantasting plaatsvindt en de invloed die de waterhuishoudingssituatie hierop heeft.

Voor ruilverkavelingsgebied Waterland-Oost en Midden is bijvoorbeeld gebleken dat:

- Invoering van blokbemaling waarbij plotseling een decimeters lager slootwaterpeil van kracht wordt, onmiskenbaar leidt tot aanzienlijke en diepgaande aantasting van veenterpen.

- Opname van veenterpen in gebieden met een relatief hoog polderpeil ertoe leidt dat de archeologische resten nauwelijks worden aangetast.

Voortzetting van particuliere onderbemaling of opname in blokbemalingsgebieden van tot dan toe particulier onderbemalen terpen leidt tot minder aantasting dan opname van tot dan toe nog niet onderbemalen terpen in blokbemalingsgebieden.

Alle onderzochte terpen lijken wat betreft verdere aantasting door bodemfauna en verandering in een stabilisatiefase terecht te zijn gekomen. De jaren waarin deze stabilisatie is vastgesteld, worden echter gekenmerkt door het ontbreken van lange, relatief droge periodes. Dit betekent dat er rekening mee gehouden moet worden dat gedurende een lange droge zomerperiode opnieuw voortgang van de aantasting zou kunnen plaatsvinden.

In het ruilverkavelingsgebied Limmen-Heiloo heeft het monitoringonderzoek uitgewezen dat verlaging van slootwaterpeilen leidt tot sterke toename van aantasting van archeologische lagen ten gevolge van bodemfauna verstoring en ontkalking. Verstoring van het bodemleven leidt tot de volledige verstoring van archeologische lagen, waardoor gegevens over het ontstaan van de vindplaats verloren gaan. Ontkalking leidt tot het volledig verdwijnen van calciumcarbonaat uit de bodem waardoor mollusken (weekdieren) vrijwel direct verdwijnen en botresten op termijn verloren zullen gaan. Uit pollenonderzoek blijkt dat na een polderpeilverlaging al het pollenmateriaal binnen zes jaar ernstig is aangetast. Op basis hiervan kan gesteld worden dat al het archeologisch waardevolle organische materiaal in de bemonsterde cultuurlagen binnen tien jaar verloren gaat.

Voor beide gebieden geldt dat lokale factoren zoals de nabijheid van sloten, de bodemopbouw en het grondgebruik van grote invloed zijn op de aard en snelheid van aantasting.

Op basis van bovenstaande inzichten zijn een aantal aanbevelingen geformuleerd:

- Om aantasting van archeologische vondstlagen door ontkalking en bodemfaunaverstoring tegen te gaan, wordt aanbevolen een (zeer) hoog slootwaterpeil te handhaven. Dit kan bijvoorbeeld door opname in een reservaatgebied, mits hier voortdurend een hoog slootwaterpeil van kracht is. Voor terreinen waarvoor dit niet mogelijk is, kan overwogen worden bescherming uit te voeren door middel van peilscheidingsdammen.
- Terreinen waarop archeologische vindplaatsen liggen, dienen als grasland in gebruik te blijven.
- Monitoring van de vindplaatsen zal ook in de toekomst moeten worden uitgevoerd om de kwaliteit van de archeologische vondstlagen te controleren en inzicht te krijgen in lange-termijnontwikkelingen.

De terreinen in ruilverkavelingsgebied Limmen-Heiloo maken momenteel deel uit van een monitoringonderzoek dat wordt uitgevoerd in het kader van NWO/BBO programma 'Behoud en Beheerprogramma Oer-IJ-estuarium' en het project 'Beheer en Behoud Archeologische vindplaatsen' van de provincie Noord-Holland.

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, S.Molenaar

Afb. 33. Weesp * Fort Uitermeer. Een deel van de oude sluis door het fort Uitermeer (foto: Hollandia, Zaandijk).

Weesp * Fort Uitermeer | Op het terrein van het voormalige fort Uitermeer dat ooit deel uitmaakte van zowel de Oude als de Nieuwe Hollandsche Waterlinie en van de stelling van Amsterdam, is een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd voorafgaand aan de restauratie- en reconstructiewerkzaamheden. De Uitermeerse schans is aangelegd in 1673 op de plaats van reeds bestaande versterkingen uit het einde van de 16de eeuw. In 1845 is de schans vergroot en gemoderniseerd, met onder andere de markante bomvrije toren; deze kwam op de plaats van een ouder bastion aan de oever van de Vecht. Van het 19de-eeuwse waterliniefort rest alleen nog de ruïne van de bomvrije toren en een kanonremise.

Een archeologisch booronderzoek rondom de bomvrije toren kon niet uitgevoerd worden vanwege de grote hoeveelheid puin in de bovengrond die daar terecht was gekomen met de sloop van de gebouwen en egalisatie van de aardwerken in 1954 en 1955. Door het aanleggen van twee proefsleuven radiaal op de bomvrije toren werd niet alleen de gracht rondom de toren teruggevonden, maar ook de onderkant van de oude vestingwal uit de 17de-18de eeuw. Ook de locatie van de (inlaat)sluis tussen de 's-Gravelandsevaart en de Vecht, waar het fort zijn ontstaan aan dankt, kon worden vastgesteld (afb. 33). Waarschijnlijk betreft het de resten van de laatste sluis, gebouwd uit baksteen en grijze natuursteen. De vestingwal bleek te bestaan uit aangevoerd zand uit het Gooi (in de opgeworpen brokken waren nog resten

van oude vegetatie-horizonten zichtbaar). De torengracht bevatte afgezien van slooppuin, afkomstig van het binnenwerk van de toren, geen vondsten. In samenhang met de restauratie van de toren en het uitgraven van de torengracht in 2004 zal verder archeologisch onderzoek uitgevoerd worden.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, P.M. Floore,

Weesp* 's-Gravelandseweg | In 1987 werd bij het uitgraven van de westelijke buitenmuur van het woonhuis aan de 's-Gravelandseweg 20 te Weesp tot op een diepte van ca 1,5 m onder het maaiveld een aantal scherven gevonden van laatmiddeleeuws aardewerk. Het betreft Pingsdorf-, Paffrath-, Andenne-, kogelpot-, roodgeglazuurd en grijs aardewerk en proto-steengoed. Eén scherf was waarschijnlijk Karolingisch (type W VII). De huidige boerderij is gelokaliseerd op een terpachtige verhoging tegen of op de oeverwal van de rivier de Vecht. De grond waaruit de scherven verzameld werden, bestond uit donkere humeuze klei. Het complex dateert (vermoedelijk) uit de 9de tot 12de-13de eeuw.

Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, P.M. Floore

Wervershoof* Centrum | In opdracht van de gemeente Wervershoof is voor drie locaties een bureauonderzoek uitgevoerd naar de aanwezige archeologische waarden. Het betreft de gebieden Centrum, Westrand en De Tegel. De aanleiding tot het onderzoek zijn de plannen voor ontwikkeling van de locaties voor woningbouw in combinatie met water- en groenpartijen. Voor de drie locaties kan de op de indicatieve kaart met archeologische waarden (IKAW) aangegeven lage archeologische verwachting worden gehandhaafd. Op en in de directe omgeving van de locaties zijn geen vondsten van hoge ouderdom gedaan.

De Steekproef archeologisch onderzoeks- en adviesbureau, J. Jelsma & C. Tulp

Wervershoof* Het Grootslag | In opdracht van de gemeenten Wervershoof en Andijk is in april 2003 in het glastuinbouwgebied 'Het Grootslag' op twee locaties een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het plangebied ligt zowel in de gemeente Wervershoof (50 ha) als in de gemeente Andijk (20 ha). Het onderzoek bestond uit een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek. In het plangebied zal een aantal van de huidige sloten worden verbreed en natuurvriendelijk ingericht en worden tuinbouwkassen aangelegd.

Het onderzoek richtte zich voornamelijk op de stroken direct naast de sloten, aangezien de verbreding hier zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Een belangrijk aandachtspunt tijdens het veldonderzoek was de vraag in hoeverre de grootscheepse ruilverkavelingen in de jaren '70 van de vorige eeuw het bodemarchief hebben aangetast. Uit het bureauonderzoek bleek dat in het plangebied, op grond van geologische omstandigheden en eerder onderzoek, rekening moet worden gehouden met vondsten uit het Laat Neolithicum, de vroege en midden-bronstijd en de Middeleeuwen.

Rond 1500 voor Chr. lag het plangebied in een zone met kwelders en geulen. Na het afnemen van de invloed van de zee trad omkering van het bodemreliëf (inversie) op en ontstond een landschap met kreekruggen en kommen. Vanaf het Neolithicum was bewoning in het

gebied mogelijk, maar met name in de vroege en midden-bronstijd was er wijdverbreide bewoning op de kreekkruggen. Door vernatting van het landschap in de late bronstijd eindigde de bewoning en werd het hele landschap afgedekt door een laag veen. Pas in de Middeleeuwen werd het gebied weer gekoloniseerd. Kaartonderzoek heeft aangetoond dat de hoofdlijnen binnen de infrastructuur nauwelijks veranderd zijn. De hoofdsloten, zoals in 'Het Grootslag', werden niet verlegd of verplaatst. Daardoor zijn aan weerskanten van de sloten nog archeologische sporen te verwachten.

Tijdens het verkennend booronderzoek zijn in het plangebied geen archeologische vindplaatsen aangetroffen. Aan het oppervlak is van het oorspronkelijke reliëf van het gebied vrijwel niets meer waar te nemen. Alleen in de slootkanten zijn op de plaats waar zandige krekken aangesneden worden uitstulpingen zichtbaar. In de boringen is nog duidelijk het landschap uit de Bronstijd met zijn kreekkruggen en kommen te herkennen. In Andijk is éénmaal een kleine kreekrug aangeboord die nog intact lijkt te zijn. Op deze locatie zal de sloot echter niet verbreed worden. In Wervershoof is in twee boringen een intact profiel met veen op zand waargenomen. Uit de boringen blijkt echter niet dat hier sprake is van een groter intact deel van een kreekrug. Doordat het plangebied tijdens de ruilverkaveling in de jaren '70 is geëgaliseerd en omgezet is alleen in de lagere delen een intact bodemprofiel bewaard gebleven. De kreekkruggen waar bewoning op verwacht mag worden zijn afgetopt, waardoor alleen diepe sporen uit de Prehistorie en Middeleeuwen bewaard gebleven kunnen zijn. Naar verwachting zal er als gevolg van de geplande werkzaamheden geen verstoring van archeologische waarden optreden.

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, K. Leijnse

Wieringen – Westerland * Lutjestrاند | In het plangebied Lutjestrاند in Westerland is in opdracht van de gemeenten Wieringen een booronderzoek uitgevoerd. Het gebied is in gebruik als camping en in de toekomst wil men een aantal dagrecreatieve voorzieningen bouwen. In de omgeving van het plangebied is vrij veel archeologisch materiaal gevonden daterend vanaf de midden-steentijd tot de Middeleeuwen; Westerland zelf heeft een laatmiddeleeuwse dorpskern. Over het algemeen is de gebleken dat de bodem tot op grote diepte verstoord is; alleen op de hogere terrein gedeelten zijn mogelijk nog archeologische sporen te verwachten.

De Steekprof archeologisch onderzoeks- en adviesbureau, J. Jelsma & C. Tulp

Wormerland – Wormer * Dorpsstraat / Uilsloot | De gemeente Wormerland en Zaanstad voeren besprekingen over een archeologisch samenwerkingsverband. Vanuit die samenwerking heeft de gemeentelijk archeoloog van Zaanstad in Wormerland een waarneming gedaan achter de Dorpsstraat, naast de Uilsloot. Het polderbestuur had daar een spuitwal opgeworpen om bagger in te storten. Bij het opwerpen van deze wal kwamen resten van verfmolen 'De Uil' tevoorschijn (gebouwd in 1656 en na blikseminslag in 1899 verbrand). Bakstenen, brokken molensteen, verfstof en verbrand hout lagen over een lengte van 100 m langs de slootkant verspreid.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad * archeologische dienst | Archeologie raakt steeds meer ingebed in het gemeentelijke apparaat. Dit, samen met de naderende invoering van het Verdrag van Malta, zorgt voor een grote stroom aanvragen voor bouwvergunningen en andere bodemverstorende activiteiten. De praktijk wijst uit dat het doorkijken van de vergunningen veel tijd kost en naar verhouding weinig oplevert, omdat in de meeste gevallen geen onderzoek kan worden afgedwongen. De enige uitzonderingen vormen eigenaren die uit eigen beweging toestemming geven voor onderzoek en de bouwvergunningen waar een artikel-19-procedure voor noodzakelijk is. Dan kan via de provincie een verkennend onderzoek worden afgedwongen.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Assendelft * Dorpsstraat 268 | Tijdens het graven van een sloot dwars door een weiland dicht achter Dorpsstraat 268 werd een middeleeuwse bewoningslaag aangesneden. Leden van de AWN afdeling Zaanstreek-Waterland troffen in de uitgegraven grond veel scherven aan. Naast het bekende materiaal zoals fragmenten roodbakkend aardewerk met spatglazuur, Kogelpot- en Pingsdorffragmenten werd ook een groot randfragment van een Badorfpot (type W III) gevonden. Het betreft een fragment van een vrij hard baksel (type W II of W X. Dit is vanwege de datering een opmerkelijke vondst. Aardewerk uit Badorf wordt over het algemeen gedateerd uit de Vroege Middeleeuwen (Karolingische tijd), maar een datering in de 10de of zelfs 11de eeuw is mogelijk. Gezien de andere vondsten (Pingsdorff-aardewerk en kogelpot) lijkt een datering van dit vondstcomplex in de 11de eeuw aannemelijk. Zelfs een 10de-eeuwse datering moet niet worden uitgesloten; een grofgemagerd fragment van een kogelpot met een simpele, naar buiten gebogen rand is waarschijnlijk eveneens 10de-eeuws. Hiermee behoort deze vindplaats tot één van de oudste in Assendelft (en heel Zaanstad). Een tweede reden waarom deze vondst belangrijk is, komt door de ligging van de vindplaats, direct achter de Dorpsstraat. Aangenomen is altijd dat de ontginning van het Zaanse veengebied vanuit het westen begon en dat de oudste, 10de- en 11de-eeuwse bewoning van Assendelft ruim 1200 m westelijk van de Dorpsstraat lag. Deze vondst spreekt dit tegen. Er zijn inmiddels ook andere aanwijzingen dat de ontginning anders verlopen is dan tot nu wordt aangenomen. In opdracht van de gemeentelijk archeoloog heeft archeologisch medewerker Gerard Graas naderhand op de vindplaats het profiel getekend en ingemeten. Het terrein wordt in de gaten gehouden.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Assendelft * Dorpsstraat 347-349 | Leden van de AWN hebben op verzoek van de gemeentelijk archeoloog waarnemingen gedaan bij de restauratie van het pand Dorpsstraat 347-349 in Assendelft. Hoewel dit niet duidelijk was uit het restauratieplan, werd tijdens de renovatie van de woning een grote hoeveelheid grond verzet waarbij delen van de middeleeuwse terp werden aangesneden. Het vrijgekomen profiel is getekend en het materiaal (enige munten en een slibversierde schotel) is verzameld. Door middel van boringen is de opbouw van de woonterp onderzocht.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Assendelft * Dorpsstraat 601 | Bij de restauratie van de boerderij Dorpsstraat 601 deed zich de gelegenheid voor tot het doen van archeologische waarnemingen en eventueel het uitvoeren van een opgraving. Waarnemingen door de archeologisch medewerker van de gemeente wezen uit dat de middeleeuwse bewoning niet in het deel lag dat werd gerestaureerd en dicht bij de Dorpsstraat (de oude dijk) ligt, maar, zeer opmerkelijk, waarschijnlijk meer landinwaarts, 50 m van de straat af.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Assendelft * Dorpsstraat 731 | Op het achtererf van Dorpsstraat 731 liggen resten van een Assendelver praam. Van dit type binnenvaartschip bestaat vermoedelijk geen compleet exemplaar meer. De heer Kroon, de eigenaar van het perceel, heeft de praam zo'n 10 jaar geleden deels kunnen opmeten en beschrijven. De spanten heeft hij opgeslagen voor verder onderzoek. De AWN afdeling Zaanstreek-Waterland en de gemeentelijk archeoloog proberen de praam aan de hand hiervan te reconstrueren. In het kader van de veldcursus 'Archeologie' van de AWN hebben cursisten het vlak van de praam opgegraven en ingemeten. Deze gegevens zullen samen met de spanten en de gegevens van de heer Kroon worden gebruikt voor de reconstructie van dit unieke vaartuig.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Assendelft * Noorderpolder | In november 2003 is een veldverkenning uitgevoerd op enkele percelen weiland in de Noorderpolder direct ten oosten van de Communicatieweg-West te Assendelft. Diverse slootkanten werden geïnspecteerd, waarbij op het perceel grenzend aan de zuidzijde van de boerderij van de heer Kroon aan de Noorderweg één ijzertijd-scherf is gevonden. Meer richting Kaayk werd een randfragmentje van een klein steengoedpotje ontdekt. In het westtalud van dit water, en nog in situ in een zwarte laag werden op ca 20 cm onder het maaiveld een groot aantal ijzertijd-scherven aangetroffen. Op een noordelijker perceel, niet ver van de Kaayk, tenslotte werden in twee groepjes molshopen eveneens een aantal ijzertijdscherven aangetroffen.

AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland

Zaanstad – Assendelft * Saendelft-West | In februari 2003 werd door twee mensen van de AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland een verkenning uitgevoerd in het gebied Saendelft-West. Als gevolg van het verbreden en uitdiepen van de Kaayk waren grote hopen aarde en veen op de kant van dit water gedeponeed. Bij inspectie daarvan werd dichtbij de voormalige Noorderweg een gaaf middeleeuws spinklosje gevonden. Verder werden enkele fragmentjes kogelpot- en Paffrath-aardewerk gevonden, enkele halsscherven van een laat-17de eeuwse fles, enig botmateriaal en fragmenten van 19de-eeuws aardewerk, waaronder één met een stempel BOZ (Bergen op Zoom).

AWN-afdeling Zaanstreek-Waterland

Zaanstad – Assendelft * Zuiderpolder | In opdracht van het Directoraat-generaal Rijkswaterstaat, Directie Noord-Holland is de aanleg van een natuurvriendelijke oever langs het Noordzeekanaal direct ten westen van de pont Buitenhuizen in de gemeente Assendelft archeologisch begeleid. Voor het gebied geldt een middelmatige archeologische verwachting

voor vindplaatsen uit de ijzertijd en de Middeleeuwen. Ter hoogte van kilometer paal 9,1 tot 9,66 van het kanaal werden op basis van historisch kaartmateriaal dijkrestanten verwacht. Deze zijn echter niet aangetroffen. Wel zijn enkele concentraties scherven uit de Late Middeleeuwen en de 17de en 18de eeuw en pijpenkoppen aangetroffen die niet in verband kunnen worden gebracht met andere archeologische resten en derhalve als losse vondst zijn beschouwd. Ter plaatse van km 8,9 zijn restanten aangetroffen van de Assendelver Zeedijk. De aanwezigheid van deze resten was al tijdens het vooronderzoek aangetoond (Soonius 1998). Deze resten bestaan uit een aarden wal die aan de zuidzijde (buitendijks) bekleed is geweest met bakstenen (formaten 18 x 8,5 x 3,5 cm en 21 x 10 x 6,5 cm). Gezien het grote formaat moet een datering uit de 17de of 18de eeuw niet worden uitgesloten. Aan de westzijde zijn tegen het stenen talud natuurlijke oeverafzettingen van het IJ aangetroffen. De dijk wordt afgedekt door een pakket verrommelde klei, dat is gedeponeerd tijdens de verbreding van het Noordzeekanaal en bij de aanleg van een baggerdepot. In het dijktaalud met puin zijn met uitzondering van de bakstenen geen scherven of ander dateerbaar materiaal aangetroffen, die een indicatie opleveren over de ouderdom van deze versteviging. De bakstenen dateren uit de Nieuwe Tijd (Smit 2003a).

RAAP Archeologisch Adviesbureau BV, B.I. Smit

Zaanstad – Krommenie * Poort Clamdijcke | In maart 2003 is door de gemeente Zaanstad en bureau Hollandia een proefsleuvenonderzoek (afb. 34) uitgevoerd op de nieuwbouwlocatie 'Poort Clamdijcke', nabij station Krommenie-Assendelft (hoek Provinciale Weg en Rosariumlaan in Krommenie). Op basis van eerder door de AWN en het IPP (Universiteit van Amsterdam) gedane vondsten, boerderijplattegronden uit de ijzertijd en de Romeinse tijd in de zeer directe omgeving van het plangebied en de geologische situatie (kreek met oeverwallen) werden in het plangebied archeologische vindplaatsen verwacht. Uit het onderzoek bleek dat in het verleden activiteiten op het terrein plaats hebben gevonden. Er waren ongeveer rechthoekige kuilen gegraven van 1 bij 2 m tot in de klei. Waarschijnlijk betreft het hier kleiwinningskuilen ten bate van het bakken van potten, baksteen of het dichtsmere van vlechtwerkwanden. Dateerbare vondsten zijn niet gedaan, maar op basis van de stratigrafie konden de kuilen in de Middeleeuwen geplaatst worden. Oudere sporen of vondsten zijn

Afb. 34. Krommenie * Poort Clamdijcke. Voor het onderzoek zijn honderden meters proefsleuven getrokken.

niet aangetroffen. Ook middeleeuwse bewoningssporen ontbreken. Waarschijnlijk was het terrein in de prehistorie en Romeinse tijd te nat om bewoond of gecultiveerd te worden. Pas in de Middeleeuwen werd het, zij het marginaal, in gebruik genomen.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij & Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, J.P.L. Vaars

Zaanstad – Westzaan | De heer A. Rijst vond in de uitgebaggerde grond langs een sloot in Westzaan een gave wijnfles uit de eerste helft van de 18de eeuw (afb. 35). De fles bleek gevuld te zijn met allerlei sterk ruikende, waarschijnlijk uit tropische gebieden afkomstige kruiden en andere plantaardig materiaal (waaronder citroen- of sinaasappelschillen en boombast). Mogelijk zijn dit de resten van een medicinaal brouwsel of kruidenbitter.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Wormerveer * Guisveld | Tijdens een vaartocht door het tamelijk uitgedroogde Guisveld in de prachtige zomer van 2003 werden verscheidene vijverlanden van papiermolens bekeken. Resten van een 18de-eeuwse waterput waarop een petmolentje heeft gestaan en funderingen van een 18de-eeuws gebouw waren door inklinking van het veen goed zichtbaar. Elders werden de poeren van een molen met schuur gevonden. In overleg met

Afb. 35. Zaanstad * Westzaan. Deze fles uit het Guisveld was gevuld met kruiden.

staatsbosbeheer wordt bekeken op welke wijze deze archeologische monumenten kunnen worden beschermd. Vijverlanden zijn landjes waarin een stelsel van sloten is gegraven. Petmolentjes pompten zuiver water van grote diepte op en via de sloten werd het naar de papiermolen geleid. Tijdens deze tocht kon vuil bezinken en werd het water nog zuiverder. Zuiver water was nodig voor de witpapierfabricage.

In het Guisveld, tegen de Nauernasche Vaart aan, werd in opdracht van Staatsbosbeheer de bovenlaag van een aantal percelen afgegraven. Hierbij werden scherven van Pingsdorf- en Paffrath-aardewerk aangetroffen. Deze horen waarschijnlijk bij de middeleeuwse nederzetting die langs het voormalige Twiske (thans Nauernasche Vaart) lag. Deze nederzetting is tijdens de aanleg van de N246 langs de Nauernasche Vaart verloren gegaan.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Wormerveer * Marktstraat | In opdracht van de gemeentelijk archeoloog zijn waarnemingen gedaan op het terrein van de Koninklijke Fabrieken Boon BV aan de Marktstraat in Wormerveer. Er werd 17de- en 18de-eeuws materiaal aangetroffen. Op het terrein heeft vermoedelijk vanaf 1629 tot begin 1800 oliemolen ‘De Bonte Ruyter’ gestaan.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Wormerveer * Vaartdijk | Na de sloop van een metaalfabriek langs de Vaartdijk in Wormerveer is op verzoek van de gemeentelijk archeoloog op het braakliggende terrein een kort onderzoek uitgevoerd door leden van de AWN. Het terrein grenst aan de plaats van de voormalige sluis van het water De Noordse Balk. Hier heeft vermoedelijk ook de boerderij ‘Het Jagershuis’ gestaan. Het terrein bleek tot op grote diepte te zijn verstoord. In de verstoorde lagen werd materiaal uit de 17de en 18de eeuw aangetroffen.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Zaandam * Hembrugterrein | Een verkennend booronderzoek is uitgevoerd op het Hembrugterrein omdat de mogelijkheid bestond dat daaronder resten van het 10de- of 11de-eeuwse dorp Oud-Zaanden (de voorganger van het huidige Zaandam) aanwezig waren. Uit het onderzoek bleek dat het Hembrugterrein inderdaad een middeleeuwse kern heeft. Uit de boringen konden verschillende overstromings- en verlandingsfasen worden afgeleid. Aanwijzingen voor menselijke bewoning zijn niet aangetroffen.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij & Onderzoeksbureau BAAC

Zaanstad – Zaandijk * Lagedijk 230-234 | Buitendijks, ter hoogte van Lagedijk 230-234, is een sleuf gegraven om de archeologische waarde van dit deel van Zaandijk vast te stellen. Aangetroffen werden resten van 17de- en 18de-eeuwse bewoning (afb. 36). Uit het gevonden aardewerk kan worden afgeleid dat hier aan het einde van de 16de eeuw al bewoning was. Het is echter niet duidelijk of de twee gevonden huizen iets ouder zijn dan uit het gebruikte bouw materiaal kan worden afgeleid, of dat er mogelijk een 16de-eeuwse voorganger op het terrein heeft gestaan. De bodem ter plaatse is opgebouwd uit veenlagen op klei. Ter hoogte van de twee huizen is het veen vergraven of weggegraven. Duidelijk is dat de oorspronkelijke Zaanoevers te slap was voor bewoning. Om zich toch hier te kunnen vestigen, heeft men de oevers versterkt met opgebrachte klei en werden de huizen gefundeerd op ca 5,5 tot 6 m lan-

Afb. 36. Zaanstad – Zaandijk * Lagedijk. Een sfeerfoto; overleg voorafgaand aan het onderzoek bij Karlshamn.

ge slieten. Deze slieten bestonden uit de toppen van de fijnspar en uit hergebruikte balken. Soms werden ze bijeengehouden door een raamwerk van dwarsverbindingen. De slieten rustten op een grijze zandlaag. Een vergelijkbare funderingswijze van laat-17de- en 18de-eeuwse huizen is aangetroffen tijdens het onderzoek van huizen behorend bij een complex van scheepswerven langs de Hogendijk te Zaandam in 1998 en '99. Verder werden twee kelders aangetroffen. Tegen één van de kelders was een mand zaagsel ingegraven.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij & Hollandia cultuurhistorisch onderzoek en archeologie, J.P.L. Vaars

Zaanstad – Zaandijk * sloten | In Zaandijk zijn de beschoeiingen van een aantal 17de-eeuwse sloten vervangen, waarbij de walkant voor een klein deel werd weggegraven. Archeologisch medewerker Gerard Graas heeft dit werk begeleid. Er werd weinig interessant materiaal aangetroffen.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zwaag * Bangert-Oosterpolder | Naar aanleiding van nieuwbouwplannen door de gemeente Hoorn binnen het plangebied Bangert-Oosterpolder is in 2003 door de Archeologische Dienst van de gemeente Hoorn een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Locatie van onderzoek betrof een aantal percelen aan de noordzijde van de Dorpsstraat te Zwaag waar voorafgaand aan het hier besproken onderzoek een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen was uitgevoerd. Op basis van de uitkomsten van dit booronderzoek bestond het vermoeden dat op de locatie een

Bronstijdnederzetting gelegen was. Tijdens het onderzoek zijn hiervan geen resten van aangetroffen. Wel werden sporen uit de Volle en Late Middeleeuwen evenals uit de Nieuwe Tijd aangetroffen.

Het merendeel van de sporen dateert uit de Volle Middeleeuwen. Het gaat daarbij o.a. om een tredlaag en daarin gegraven greppels en kuilen. De tredlaag kon over het gehele onderzoeksterrein gevolgd worden, maar zowel het aantal vondsten als de dikte van de laag nam toe in de richting van de middeleeuwse dorpskern van Zwaag. Waarschijnlijk vormt de laag het laatste restant van een oorspronkelijk ter plaatse aanwezig veenpakket. Het veen zelf is echter als gevolg van de ontginning ervan verdwenen en alleen een iets humeuze bodem en het bijbehorende vondstmateriaal resteert. Een dergelijke interpretatie sluit ook aan bij het gegeven dat de huidige Dorpsstraat oorspronkelijk een veenontginningsas vormde. Het in de basis van de tredlaag aangetroffen vondstmateriaal wijst erop dat de locatie waarschijnlijk in de 12de eeuw, maar mogelijk zelfs al in 11de eeuw, in gebruik is genomen.

Gemeente Hoorn, Archeologisch Dienst, T.Y. van de Walle- van der Woude & Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, C.Y. Burnier

Archeologische Kroniek Zuid-Holland 2003

Alblasserdam * Lange Steeg | Tussen 23 juni 2003 en 7 juli 2003 is in opdracht van de gemeente Alblasserdam een inventariserend veldonderzoek verricht door middel van het graven van zes proefsleuven. De aanleiding tot het onderzoek is de voorgenomen nieuwbouw van woningen en aanleg van openbaar groen binnen het plangebied Lange Steeg, dat ligt in een meander van het riviertje de Alblas. Voorafgaand aan het proefsleuvenonderzoek op deze locatie heeft in 2001 booronderzoek plaatsgevonden in het gehele plangebied Lange Steeg. Bij dat booronderzoek waren langs de Alblas drie archeologische vindplaatsen uit de Late Middeleeuwen aangetroffen. De vindplaatsen worden nu direct bedreigd door het grondwerk. Uit het onderzoek is gebleken dat de vindplaatsen binnen het plangebied kunnen worden geïnterpreteerd als ten minste twee en wellicht drie laatmiddeleeuwse huisplaatsen. Aangetroffen zijn afvalkuilen en greppels, daterend uit de 11de tot 13de eeuw. Opvallend is dat in het middeleeuwse vondstspectrum ook enkele fragmenten van Romeins aardewerk en dakpannen zijn aangetroffen. In overleg met de gemeente Alblasserdam is per huisplaats bekeken welke bedreigingen voortvloeien uit de huidige inrichtingsplannen en wat de mogelijkheden tot planaanpassing zijn. Eén van de huisplaatsen kan hierdoor in zijn geheel bewaard worden, de andere huisplaats kan niet in de nieuwbouwplannen worden ingepast. Hier zal, vermoedelijk in de loop van 2004, nader archeologisch onderzoek plaatsvinden. Ook delen die verstoord worden door de aanleg van wegen en sloten in het gebied zullen opgegraven worden.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar

Albrandswaard * Portland (Vinexlocatie) | In opdracht van de gemeente Albrandswaard wordt de aanleg van de Vinexlocatie Portland door het BOOR archeologisch begeleid. Tussen september 2002 en maart 2003 heeft het BOOR een archeologisch vooronderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd. Vijf vindplaatsen werden daarbij ontdekt. Voor de vindplaatsen 2, 3 en 5 (middeleeuwse bewoningssporen op het veen) werd afgezien van verder onderzoek. Vondsten en grondsporen bleken slechts marginaal aanwezig te zijn. Vindplaatsen 1 en 4 zijn wel van belang. Op vindplaats 4 zijn aanwijzingen voor bewoning in de prehistorie aangetroffen. In juni 2003 voerde het BOOR op deze vindplaats een nader onderzoek uit om de aard en begrenzing van de vindplaats vast te stellen. Het gaat om een kleine kampplaats van ongeveer 5 m in diameter op een voormalige oeverwal langs een kreek. De sporen bevonden zich op ongeveer 4 m onder het maaiveld. De diepteligging en stratigrafische positie wijzen erop dat de resten dateren uit het Neolithicum. De ¹⁴C-dateringen van de vindplaats moeten nog worden uitgevoerd, maar voorlopig wordt uitgegaan van een datering tussen 4000 en 3000 voor Chr.

Aangezien de vindplaats niet behouden kon blijven, is deze opgegraven. De cultuurlaag is in zijn geheel verzameld en gezeefd. Vuursteen en aardewerk zijn niet aangetroffen. Wel zijn veel houtskool en verbrande visresten van onder andere snoek en paling gevonden. Eén en ander wijst erop dat steentijd mensen kortstondig verbleven op deze plaats, bijvoorbeeld tijdens de jacht of de visvangst, en er één of meer maaltijden hebben gegeten. Vindplaats 1

is door middel van proefsleuven en aanvullende boringen onderzocht (Meirsmen en Peters 2004). Het onderzoek is uitgevoerd in de zomer van 2003. De vindplaats heeft een totale oppervlakte van circa 8 ha. In totaal zijn over een lengte van 900 m proefsleuven aangelegd met een breedte van 2 tot 8 m. De diepte varieerde van 1 tot ruim 4 m onder het maaiveld. Aanvullend zijn 44 boringen gezet. Vindplaats 1 betreft woonerven uit de 12de en het begin van de 13de eeuw. Bij het proefsleuvenonderzoek zijn zowel de resten van vier huisplaatsen en -terpen, als ontginnings- en kavelsloten aangetroffen. Aanvullend (boor)onderzoek heeft mogelijk een vijfde en een zesde huisplaats aan het licht gebracht. Het ophogingspakket van de woonerven heeft een dikte variërend van 0,5 tot 1 m. Mogelijk zijn hierin meerdere bewoningsniveaus aanwezig.

De bewoningssporen op de erven lijken te bestaan uit een aantal palen zonder duidelijke plattegrond, vloeren van klei of riet/stro, een plaggenwand en één of twee harden per huisplaats. Op de drie percelen is een akkerlaag van 10 tot 15 cm dik aanwezig. Op één perceel gaat de vermoedelijke akkerlaag over de nederzettingssporen heen. Het lijkt erop dat de vindplaats is opgegeven als woongebied en daarna als akker of weiland werd gebruikt. De bewoningssporen dateren uit de tweede helft van de 12de en het begin van de 13de eeuw. Daarna is de nederzetting verlaten. Mogelijk werd de bewoning verplaatst naar hogergelegen gebieden, zoals de dijk om de Riederwaard. Uit historisch en archeologisch onderzoek te Barendrecht is gebleken dat op de ringdijk rond de Riederwaard in de 13de eeuw nederzettingen zijn ontstaan (Moree 1997 en 2003, Peters 2001). In 1373 gaat dit deel van IJsselmonde (de Riederwaard) door overstromingen ten onder. Aangezien bij de aanleg van de woonwijk planaanpassing niet tot de mogelijkheden behoort, zal de vindplaats in 2004 worden opgegraven.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, J.M. Moree & F.J.C. Peters

Alkemade – Rijkswetering * Pastoor van der Plaatstraat | Naar aanleiding van de voorgenomen nieuwbouw is een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek aan de Pastoor van der Plaatstraat te Rijkswetering uitgevoerd. Tijdens het karterend booronderzoek werden vondsten uit de Late Middeleeuwen en met name uit de Nieuwe Tijd gedaan. Naar aanleiding van de resultaten van het booronderzoek heeft in juli 2003 een kleinschalige opgraving plaatsgevonden. De voorlopige datering van het materiaal (17de-20ste eeuw) komt overeen met de verwachting op grond van het booronderzoek. Van deze vondsten is het merendeel afkomstig uit de 19de eeuw. De aangetroffen sporen bestaan uit een aantal afvallagen en een gedempte sloot.

ArcheoMedia BV, Marcel de Koning & Marieke Wijsman

Binnenmaas – Maasdam * Binnenbedijkte Maas | In opdracht van het Zuiveringsschap Hollandse Eilanden en Waarden is door SOB Research een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd voor de realisatie van een natuurontwikkelingsproject langs de zuidoever van de Binnenbedijkte Maas in de Gemeente Binnenmaas. Doel van de inventarisatie was de geologische opbouw, de aardkundige waarden en de archeologische en cultuurhistorische waarden ter plaatse van de plangebieden vast te stellen. De plangebieden 1, 2 en 3 bestaan uit kaden (een van oorsprong laatmiddeleeuws dijke) met soms wat voorland

(rietkragen). De verwachting is dat hier geen graafwerkzaamheden zullen plaatsvinden, behalve wellicht in de gedeelten met een stukje voorland met rietkraag. Het binnen de plangebieden 1, 2 en 3 gelegen laatmiddeleeuwse dijkje is een belangrijk cultuurhistorisch element. Aanbevolen wordt om dit dijkje te beschermen.

De plangebieden 4, 5, 6, 7, 8 en 15 kunnen op basis van geologische en archeologische argumenten als waardevol worden aangemerkt. Het betreft hier voornamelijk oever- en geulzones die zijn gerelateerd aan het hier gelegen prehistorische Rijn-Maassysteem. Binnen de plangebieden 6, 7 en 8 werden aanwijzingen aangetroffen voor bewoningssporen uit de prehistorie. Om op een zo verantwoord mogelijke wijze om te gaan met het aanwezige geologische en archeologische bodemarchief wordt aanbevolen om ontgravingen in het kader van natuurontwikkeling alleen in recentelijk gedempte, oude kreeklopen uit te voeren. De ligging van deze kreeklopen is op basis van een historische kaart uit 1905 gereconstrueerd. Tevens is binnen plangebied 6 een zone weergegeven die in het recente verleden door demping van de Binnenmaas werd verkregen. Aanbevolen werd om de benodigde ontgravingen alleen binnen deze zones uit te voeren. Uit het Inrichtingsplan Oeverlanden Binnenbedijkte Maas (concept van 20 november 2003) blijkt overigens dat deze aanbevelingen niet zullen worden opgevolgd.

SOB Research, J. Ras

Binnenmaas – Oud-Beijerland * ontsluitingsweg N217 | In diverse fasen is in 2003 in opdracht van de provincie Zuid-Holland verkennend archeologisch onderzoek uitgevoerd voor de verbreding van de N217. Het onderzochte traject van de provinciale weg strekt zich uit van Heinenoord in het oosten via Goidschaloord tot aan Oud-Beijerland in het westen. Het grootste deel van het traject valt binnen de gemeente Binnenmaas. Het traject doorsnijdt diverse polders, onder andere Oud Heijenoord (bedijkt voor 1438), polder Westmaas Nieuwland (1557), polder Oud-Beijerland (1557) en het deelgebied bij de Westdijk ter hoogte van Berckenstee. In het totaal werden 199 boringen gezet tot een maximale diepte van 3 m onder het maaiveld. De aangetroffen bodemprofielen bestaan uit klei op veen, klei op zand op veen en klei op zand op klei of veen. Laatstgenoemde categorie komt met name in het westelijke deel van het traject voor. De klei is grijs van kleur en afgezet in de buurt van de zee. Klei op zandbodems komt met name in het oostelijke deel van het traject voor. Het is afgezet tijdens overstromingen van de Oude Maas. Het Hollandveen is niet zo dik maar wel in vrijwel alle boringen aanwezig. Het wordt aan de onderkant begrensd door een sterk siltig blauwgrijs kleipakket dat begint op een diepte van ongeveer 2,5 m onder het huidige maaiveld en behoort tot de Duinkerke-o-fase. Het zandpakket dat zich op een diepte van 100 tot ongeveer 150 cm onder het maaiveld bevindt, heeft de meeste archeologische indicatoren opgeleverd. In boringen tussen de Kreek en de Oude Heinenoordseweg werd in het traject een grijze licht humeuze zandlaag aangetroffen waaruit een randscherf van een kogelpot uit Paffrath (datering: 1100-1250) tevoorschijn kwam. Voor deze locatie is nader onderzoek aanbevolen. Voor het overige deel van het traject is uitsluitend sprake van vondstmateriaal buiten de oorspronkelijke context. De meeste bodemprofielen vertonen vrijwel in zijn geheel een natuurlijke opbouw tot aan de subrecente teeltlaag.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Binnenmaas – Puttershoek * Schouteneinde | In opdracht van NCB Projectrealisatie BV is door SOB Research op de toekomstige bouwlocatie Schouteneinde 66 te Puttershoek een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd. In het plangebied komen Afzettingen van Duinkerke 3 op Hollandveen, op Afzettingen van Gorkum (venige klei) voor. Op deze natuurlijke afzettingen is een ophoogpakket van een variabele dikte aangebracht. In de opgebrachte lagen van klei en zand werden in een tweetal boringen fragmenten aardewerk aangetroffen. In één boring (2) betreft het naast fragmenten van aardewerk uit de 20ste eeuw ook aardewerk dat in de 17de en 18de eeuw kan worden gedateerd. In een andere boring (4) werd, naast fragmenten aardewerk uit de 19de en 20ste eeuw, ook een metaal-slak aangetroffen. Bij het booronderzoek werden geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen uit de prehistorie, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen aangetroffen. Wel werden in een tweetal boringen resten uit de Nieuwe Tijd (periode 1600 tot heden) aangetroffen, tot op een diepte van circa 3 m beneden het maaiveld. In boring 1 werd bodemvervuiling met minerale olie vastgesteld onder de betonnen vloer van een te slopen, achter de boerderij gelegen schuur.

Het plangebied bevindt zich aan en direct ten oosten van het Schouteneinde en direct ten zuiden van de Molendijk. Deze dijken zijn restanten van de ringdijk die de Groote of Zuid-Hollandse Waard tussen 1277-1288 en 1421 omgaf. Afgaande op de aangetroffen archeologische indicatoren en de historische gegevens kunnen zich in het plangebied bewoningssporen vanaf de Late Middeleeuwen tot in de huidige tijd bevinden, tot een diepte van maximaal 3 m beneden het maaiveld. Uit de AAI blijkt dat in het plangebied sprake kan zijn van intacte archeologische resten. Deze sporen zullen bij de uit te voeren sloop- en bouwwerkzaamheden en een waarschijnlijke bodemsanering zeker worden aangetast. Het wordt daarom aanbevolen om alle graafwerkzaamheden ter plaatse onder archeologische begeleiding te laten plaatsvinden.

SOB Research, J. Ras

Brielle * Merula | Voorafgaande aan de nieuwbouw van woningen in de binnenstad van Brielle zijn vanaf september 2003 sloopwerkzaamheden archeologisch begeleid op een terrein gelegen tussen de St. Catharijnehof, de Brigittenweg, de Commandeurstraat en de Trompstraat. De werkzaamheden werden uitgevoerd door het BOOR in samenwerking met archeologisch projectbureau Jacobs & Burnier. Bij het bouwplan is met de archeologie rekening gehouden; er is terughoudend gesloopt en er is van afgezien om de woningen te onderkelderen. Op een deel van het terrein was de aanleg van een saneringsput noodzakelijk. Op deze plek is het bodemarchief gedocumenteerd. Tijdens het onderzoek zijn diverse grondsporen vastgelegd: muurwerk, afvalkuilen en een tonput, daterend vanaf het midden van de 14de eeuw tot in de 17de eeuw. Muurwerk langs de St. Catharijnehof valt mogelijk toe te schrijven aan het omstreeks 1734 afgebroken St. Catharijneklooster. De meeste grondsporen zijn toe te schrijven aan het Merulahuis. Dit pand was het woonhuis van de kanunniken van de St. Catharijnekkerk en werd na 1560 als weeshuis gebruikt. De rapportage over de onderzoeksresultaten is in voorbereiding.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, C.Y. Burnier

Delft * Abtswoude 40 | In de Lage Abtswoudse Polder werd in het vroege voorjaar van 2003 de voormalige boerderij Abtswoude 40 uit 1927 gesloopt om plaats te maken voor de bouw van vijf luxe ‘boerderettes’. Eerdere archeologische waarnemingen door de gemeentelijk archeoloog en een opgraving van het voormalige IPP (nu: Amsterdams Archeologisch Centrum) in de omgeving van de boerderij tonen in de omgeving van de locatie bewoning uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen aan. Bij een veldkartering in 1983 werden uit de sloten rondom de boerderij scherven aardewerk aangetroffen die erop duiden dat de plek vanaf de 12de eeuw bewoond moet zijn geweest. Historisch onderzoek door de gemeente Delft maakte aannemelijk dat op het terrein resten gesitueerd waren van een uithof van de Abdij van Egmond die tussen 1399 en 1573 gefunctioneerd heeft. De uithof is op last van Willem van Oranje gesloopt voor het geval de Spanjaarden de stad zouden belegeren. De sloop van de huidige boerderij maakte het mogelijk om de ontwikkeling van de boerderijterp Abtswoude 40 te bestuderen.

Het verwijderen van de fundamenteën van de boerderij en de overige opstallen uit 1927 is op aanwijzing van de gemeentelijk archeoloog begeleid (afb. 37). Bij de sloop van een schuur op het terrein kon inzicht verkregen worden in de bodemopbouw. De toplaag bestaat hier uit een 50 cm dikke bruinzwarte kleilaag met puinresten, die rust op een opgebrachte homogene donkergrijze kleilaag. Aardewerkscherven uit deze laag dateren uit de periode 1550-1650. Op een diepte van circa 120 tot 240 cm vinden we een laag grijze, zwak siltige klei die overgaat in een veenpakketje van 30 cm. Hieronder bevindt zich tot 3 m onder het maaiveld een humeuze grijze klei die op een dik pakket van blauwgrijze klei rust. Dit kleipakket is geïnterpreteerd als een Calaisafzetting. De laag die op het pakket van Calais

Afb. 37. Delft * Abtswoude 40. Aanleg van het eerste vlak na sloop van de opstallen.

rust is een Duinkerke-o afzetting. De veenlaag is in de vroege ijzertijd afgezet (vanaf 500 voor Chr.).

Na het verwijderen van de fundamenteën van de 20ste-eeuwse boerderij met het woonhuis werd een werkput aangelegd op de plaats van de nieuwbouw van de boerderiettes. De diepte van de bouwput is bepalend geweest voor de aanlegdiepte van de werkput. Al snel bleek dat bij de bouw van de boerderij in 1927 de resten van de 17de-eeuwse rigoureuus gesloopt zijn. Het bestaan van deze voorganger is bekend van oude foto's en kaarten. Behalve enkele resten van uitgekomen muurwerk werd slechts een geroerd pakket grond aangetroffen. Na het verwijderen van deze geroerde laag werd een vaste humeuze venige kleilaag met houtresten, baksteen, leisteen, slachtafval en scherfmateriaal uit de 16e eeuw aangetroffen. Vermeldenswaard is een blok natuursteen met een boorgat. Het betreft vermoedelijk de draaisteen van een deurpost. Onder de 16de-eeuwse cultuurlaag bevindt zich het natuurlijke bodemprofiel van zwak siltige klei dat uiteindelijk overgaat in veen. De vroegste bewoningssporen gaan terug tot het midden van de 16de eeuw. Van de 14de-eeuwse uithof van de Abdij van Egmond werden helaas geen resten aangetroffen. De boerderij en zijn voorganger(s) zijn grotendeels gebouwd op een natuurlijke ondergrond.

Synthesgra Archeologie, Eric van der Kuijl

Den Haag * Achterom 36-40 | In mei en juni vond archeologisch onderzoek plaats in het Achterom, waar eerder in 2000 en 2002 ook al werd gegraven (zie: Archeologische Kroniek 2000, p. 86). Het onderzoek kon pas dit voorjaar worden voltooid na de sloop van de achterhuizen van Achterom 42 en 44. Doel van het onderzoek was om een completer beeld te krijgen van de ontwikkeling van de (Haagse) Beek en de daaraan grenzende bebouwing vanaf de 15de eeuw. Parallel aan het Achterom liep vanaf de 14de eeuw een gegraven arm van de Beek. Deze watergang was door de veenlaag tot in het watervoerende strandvlaktezand uitgekomen. De zijarm van de Beek heeft diverse fasen gekend; van een eenvoudig slootprofiel met een beschoeiing van vlechtwerk, via een wat steviger beschoeiingsconstructie van palen en planken naar een gesloten bakstenen overkluizing in de 17de eeuw.

De oudste bebouwing bestond uit huizen van handwerkslieden uit de 15de eeuw (archeologisch onderzoek 2000 en 2002). Dit waren huizen van onder meer leerlooiers, die het water van de gegraven zijarm van de Beek gebruikten om huiden te wassen. Door andere omwonenden werd daar eveneens afval geloosd. In de ophogingen langs de oevers en in de vulling van de Beek werd afval teruggevonden, waaronder een aantal drink- en schenkkannen van steengoed uit de late 14de eeuw en gedraaide houten kommen uit de 15de eeuw. In de loop van de 17de en de 18de eeuw werden enkele panden over de Beek uitgebreid met riool-aansluitingen in de overkluizing van de Beek. Overige sporen die uit deze perioden aangetroffen werden, zijn vloeren, riolen, waterkelders, een waterput, een tonput en een haard (afb. 38). Verder werd in de vulling van de Beek-arm een kleine hoeveelheid 17de-eeuws afval aangetroffen, met daarin onder meer twee loden kolfsloffen (afb. 39). Tegen het einde van de 19de eeuw werd dit deel van de Beek definitief gedempt en werd er een riool aangelegd.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, A. Pavlović & M.M.A. van Veen

Afb. 38. (boven) Den Haag * Achterom. Overzicht van 17de- en 18de-eeuwse sporen (foto: Afdeling Archeologie).

Afb. 39. (rechts) Den Haag * Achterom. Loden kolfsloffen uit de 17de eeuw (foto: Afdeling Archeologie).

Den Haag * Catshuis | Naar aanleiding van de renovatie van het Catshuis werd in opdracht van de Rijksgebouwendienst door de afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag in 2002 een booronderzoek op het voorplein en in de tuin uitgevoerd (afb. 40). De resultaten hiervan waren aanleiding voor een korte opgravingscampagne in de maanden januari en februari 2003 onder het voorplein. Daarnaast werden tijdens de inspannende renovatie en de aanleg van twee vijvers ten zuiden van het Catshuis enkele waarnemingen gedaan (Van Veen 2004). In de omgeving van het Catshuis zijn diverse archeologische vindplaatsen bekend met sporen van landbouw uit de bronstijd, de ijzertijd en de Romeinse tijd (Van Veen & Waasdorp 2000, vindplaatsen 90 en 104).

Het Catshuis ligt op de westelijke helling van een Oud Duin op het landgoed Zorgvliet dat in een laaggelegen broekland (Segbroek) ligt. Daardoorheen loopt een watergang, de (Haagse) Beek. Dit was oorspronkelijk een natuurlijke waterstroom, maar die werd in later tijd gekanaliseerd en verlengd in verband met de functie als watertoevoer van de Hofvijver en

Afb. 40. Den Haag * Catshuis. Archeologisch onderzoek onder het voorterras van het Catshuis (foto: Afdeling Archeologie).

de hofgrachten bij het Binnenhofcomplex. De historische bronnen over de locatie van het huidige Catshuis gaan terug tot 1397, toen op die plek een boerderij stond. In 1643 kocht de schrijver en raadspensionaris Jacob Cats de hoeve en liet deze in 1652 grondig verbouwen tot een landhuis. In 1675 werd het Catshuis verkocht aan graaf Bentinck die het park en de tuinen uitgebreid liet verfraaien. Via een aantal eigenaren, onder wie de latere koning Willem II, kwam het landgoed in 1885 in het bezit van de familie Goekoop. Sinds 1961 is het Catshuis bezit van de Nederlandse staat. Behalve op aanwijzingen voor eventueel prehistorisch, proto-historisch en/of middeleeuws landgebruik en bewoning was het archeologisch onderzoek gericht op de mogelijke identificatie van elementen van het oorspronkelijke boerderijcomplex (16de eeuw en/of ouder) onder het Catshuis en daarbuiten. De oudste sporen op de onderzoekslocatie ten noorden van het Catshuis zijn een aantal greppels in het duinzand, waaruit enkele aardewerkfragmenten uit de 13de en de 14de eeuw geborgen konden worden.

Tijdens de renovatie van het Catshuis zijn in pandig sporen aangetroffen van de 16de-eeuwse boerderij. Het betrof een met zand en puin gevulde kelder met een vloer van ongeglaazuurde plavuizen waarvan een deel onder de opengebroken vloeren van de eet- en dienkamer van het huidige Catshuis kon worden opgemeten. De kelder was circa 3 m breed en vermoedelijk iets meer dan 4 m lang, met aan de noordoostzijde een doorgang naar een kleiner vertrek van circa 2 bij 2 m. In deze ruimte bevond zich oorspronkelijk de ingang met de keldertrap. Dit vertrek was in een later stadium dichtgezet met muurwerk. Zoals gebruikelijk ligt het woongedeelte met de kelder en de opkamer aan de oostzijde van de boerderij.

Kelders werden vanwege opslag van melk en melkproducten altijd aan de koelste kant, het noordoosten, aangelegd. Op basis van de waarnemingen kan geconcludeerd worden dat het woongedeelte van de boerderij onder de hoofdvleugel van het Catshuis heeft gelegen.

De funderingsconstructie van een gebouw bij de boerderij bleek in de traditie van het drieschepige hallenhuis te zijn gebouwd. De voor- en zijgevels waren in ieder geval deels en mogelijk geheel uit baksteen opgetrokken. Het gebint steunde op standvinken die op bakstenen poeren waren gefundeerd. Op basis van de gegevens lijkt het gebouw een symmetrische drieschepige vorm te hebben gehad met een lengte van ca 13,5 m en een breedte van ca 8,5 m. Een bouwelement dat wijst op een mogelijke stalfunctie is een (mest)goot die in de richting van de Beek afwatert. Op het terrein zijn verder vijf waterputten aangetroffen, waarvan één inpandig, één ten zuiden van het Catshuis en drie ten noorden (de voorzijde) daarvan. De putten hebben verschillende dateringen, liggend tussen de 17de en de 19de eeuw.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, A. Pavlović & M.M.A. van Veen

Den Haag * Gedempte Gracht 39-85 | Het archeologisch onderzoek aan de Gedempte Gracht was een aanvulling op de opgraving die in 2000-2001 op het achtergelegen terrein, het Rabbijn Maarsenplein, werd uitgevoerd (zie *Archeologische Kroniek* 2001, p. 70-71). Het voornaamste doel was om de bebouwing aan de Gedempte Gracht vanaf de 15de eeuw in kaart te brengen.

De huidige Gedempte Gracht was in de 15de eeuw een sloot die in verbinding stond met het water van het Spui, de Voldersgracht en de voorloper van de Burgwal. Langs deze water-

Afb. 41. Den Haag * Gedempte Gracht. Een beerput (17de eeuw), met rechtsboven de stortkoker, doorsnijdt een afvalton uit de 16de eeuw (foto: Afdeling Archeologie).

gangen werden verschillende ambachten uitgeoefend, waaronder textielnijverheid.

Tijdens het onderzoek bleek al gauw dat, voorafgaand aan de bouw van het huizenblok in 1930, de oude bebouwing grof gesloopt was en daarmee de meeste funderingen verdwenen waren. Wel kon hier een aantal dieper gelegen sporen van waterputten, riolen en kelders, daterend uit de 17de tot de 19de eeuw, onderzocht worden. De constructie van de putten (afb. 41) bestond over het algemeen uit een of meerdere tonnen waarvan de bodems en deksels verwijderd waren, met daarbovenop een bakstenen mantel. Op enkele duigen van de onderzochte tonnen zijn kuipers- of eigendomsmerken aangetroffen. De mantel van een waterput uit de 18de eeuw was uit speciaal hiervoor vervaardigde trapeziumvormige bakstenen opgemetseld.

In een smalle strook achter het gesloopte huizenblok uit 1930 en aansluitend op het onderzoeksterrein van 2000-2001 werden relatief veel sporen van funderingen, riolen, beerputten en ophogingspakketten aangetroffen, daterend vanaf de 15de eeuw. Langs de Bezemstraat kon een poerconstructie (funderingsstenen) van een houten gebouwtje vrijgelegd worden, waarvan de palen op een voet van ingegraven bakstenen steunden. Het lijkt erop dat in de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw slechts enkele panden hebben gestaan aan dit deel van de Gedempte Gracht. De geologische ondergrond van de onderzoekslocatie bestaat uit een pakket veen op strandzand. Op het veen werden een ophogingspakket en enkele kuilen met 15de-eeuws vondstmateriaal aangetroffen. Het afval van de bewoners werd toen nog op de achtererven gedumpt en/of begraven en geeft een indruk van de nijverheid en huishoudelijke bezigheden.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, A. Pavlović & M.M.A. van Veen

Den Haag * Grote Markt | De afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag heeft in het kader van het plaatsen van ondergrondse afvalcontainers op de Grote Markt in de maand november 2003 een kort archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het oudste spoor dat in de sleuf van 10 bij 3 m aangetroffen werd, betreft een fundering met spaarboog die ongetwijfeld behoorde tot het St. Elisabethsconvent dat in 1421 is gesticht. Na de sloop van het klooster werden in het begin van de 17de eeuw op deze locatie woningen gebouwd, waarvan de oostelijke gevels gedeeltelijk werden vrijgelegd. Eveneens werden een grotendeels verstoorde beerput en een waterput uit deze periode aangetroffen. Aan het einde van de 17de eeuw werden de woningen gesloopt en kreeg de plek de bestemming van marktplaats.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, A. Pavlović & M.M.A. van Veen

Den Haag * Hoge Nieuwstraat | In verband met de vestiging van de Raad voor de Rechtspraak zijn sloop- en verbouwingswerkzaamheden uitgevoerd in en rond Kneuterdijk 1-7 en Hoge Nieuwstraat 1-3. Op basis van historische gegevens waren er bewoningssporen vanaf de Late Middeleeuwen te verwachten. Vanaf vermoedelijk de 14de eeuw stond er een stadskasteel aan de zijde van de Kneuterdijk. Het bijbehorende erf liep tot aan de Hoge Nieuwstraat, waar ook de stallen stonden. Voorafgaande aan de sloop aan de Hoge Nieuwstraat, waar een kelder gepland was, werden waarnemingen gedaan. Dit heeft allereerst geresulteerd in het in kaart brengen van een aantal 17de-eeuwse kelders met kruisgewelven. Vervolgens is een proefsleuf gegraven in de vloer van een de kelderruimten, waarbij 15de-eeuws muurwerk werd blootgelegd. Bij nader onderzoek bleek het muurwerk te behoren tot een beerkelder. Vanwege de veilig-

Afb. 42. Den Haag * Hoge Nieuwstraat. Roodbakkend aardewerk en steengoed, 15de eeuw (foto: Afdeling Archeologie).

heid werd minder dan tien procent van de inhoud opgegraven. Het vondstmateriaal bestaat uit aardewerk, glas, bouwmetaal, metaal en bot. Een voorlopige datering van het materiaal, op basis van enkele kenmerkende aardewerk- en drinkglastypen, is de periode 1400-1525. Het aardewerk is de meest omvangrijke vondstcategorie en bestaat uit bijna complete voorwerpen en scherven van onder andere kookpotten, bakpannen, pispotten en schalen van roodbakkend aardewerk; kannen, kruiken, drinkschaaltjes en bekers van steengoed (afb. 42). Het botmateriaal bestaat uit resten van zoogdieren, vogels en vissen. Inmiddels is het bouwplan aangepast, zodat de middeleeuwse sporen niet verder aangetast zullen worden.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, A. Pavlović & M.M.A. van Veen

Den Haag * Houtrust | In november 2003 heeft de afdeling Archeologie een opgraving uitgevoerd op de plaats waar vroeger de Houtrusthallen hebben gestaan. Het gebied is omsloten door de Sportlaan, de Houtrustweg, de Houtrustlaan en de Laan van Poot. Op deze locatie zullen enkele sportvelden worden aangelegd, een sporthal en een school worden gebouwd en appartementencomplexen worden gerealiseerd. Het oudste aangetroffen materiaal dateert op zijn vroegst uit de late bronstijd (1100-800 voor Chr.), maar een datering in de vroege ijzertijd (800-500 voor Chr.) is niet geheel uitgesloten. Het meeste aardewerk is te dateren in de midden-ijzertijd (500-250 voor Chr.). Het materiaal is erg afgesleten en zeer gefragmenteerd. Het lijkt als gevolg van bemesting op de vindplaats te zijn terechtgekomen. De weinige vlekken die onder de aangetroffen eergetouwkraassen tevoorschijn kwamen, zijn te vaag om als paalsporen of soortgelijke sporen te interpreteren. Daarom wordt geconclu-

deerd dat ter plaatse geen huiserf gelegen heeft. Aan het einde van de ijzertijd hebben op het terrein nog activiteiten plaatsgevonden, getuige de sporen van een keerploeg in de profielen. Of deze aansluiten op de eerdere bewoning is niet te zeggen. Wel lijkt duidelijk dat de vernatting van het gebied vrijwel continu doorging en er uiteindelijk voor gezorgd heeft dat de locatie verlaten is.

Pas in de Middeleeuwen is het terrein opnieuw in gebruik genomen. Drie greppels uit deze periode lijken, gezien de humeuze vulling, gegraven te zijn om het terrein te ontwateren. Vanwege het ontbreken van dateerbaar materiaal is niet geheel duidelijk hoe oud de greppels zijn. De middeleeuwse activiteiten lijken echter van korte duur en ook nu lijkt vernatting de reden voor het verlaten van de locatie. Het geheel is afgedekt met Jonge Duinafzettingen waarvan wordt aangenomen dat deze vanaf de 13de eeuw zijn ontstaan.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, E. Bulten

Den Haag * Riviervismarkt 3-5 / Jan Hendrikstraat 4-8 | De afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag heeft in de maand november 2003 op verzoek van Stichting Fonds 1818 door middel van twee proefsleuven onderzoek uitgevoerd achter haar vestiging aan de Riviervismarkt 3-5. De plannen omvatten de aanleg van een tuin met terrassen en een uitbreiding van een ondergrondse parkeergarage op het aangrenzende terrein tussen de bebouwing aan de Laan en de Jan Hendrikstraat. Het onderzoeksgebied ligt op de oostelijke helling van de strandwal in de Haagse binnenstad en wordt op de Archeologische Monumentenkaart van Zuid-Holland (1994) aangemerkt als een gebied met een hoge archeologische verwachting.

Inpandig archeologisch en bouwhistorisch onderzoek in 1985 tijdens de restauratie van Riviervismarkt 3 en 4 heeft sporen opgeleverd vanaf de tweede helft van de 14de eeuw (Hennis e.a. 1988). In de sleuf aan de oostzijde van het terrein, sleuf 1, werden enkele fragmenten van postmiddeleeuws muurwerk en diverse puin- en/of afbraakpakketten aangetroffen. Ten westen hiervan lag sleuf 2, waar een zware oost-west georiënteerde fundering vrijgelegd werd. Het betreft een spaarboogconstructie met een overspanning van iets minder dan 2 m. Gelet op het gebruikte baksteenformaat (23 x 12 x 6 cm en 22 x 10,5 x 5 cm) en het aardewerk uit de funderingssleuf, is een datering in de late 15de eeuw het meest waarschijnlijk. Tijdens reparatiewerkzaamheden in een rioolsleuf ten westen van sleuf 2 werd op een grotere diepte een zware fundering waargenomen die op basis van de gebruikte bakstenen uit dezelfde periode lijkt te zijn. Het muurwerk is na onderzoek afgedekt met zand en er zijn aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, A. Pavlović & M.M.A. van Veen

Den Haag * Uithofslaan | Belangrijk onderzoek werd uitgevoerd in het plangebied Uithofslaan. In dit gebied, ruim 20 hectare groot, zal de komende jaren een groot villapark verrijzen. Eerder inventariserend booronderzoek had al aanwijzingen gegeven voor de aanwezigheid van verschillende Romeinse woonkernen, naast middeleeuwse bebouwing in de vorm van een uithofsboerderij. Proefonderzoek door middel van sleuven bevestigde deze vermoedens. Er bleek duidelijk sprake te zijn van drie verschillende nederzettingkernen uit de Romeinse tijd, bewoond door de inheemse bevolking, de Cananefaten. De uithofsboerderij is op één daarvan gebouwd en heeft die kern daarbij voor het grootste deel verstoord.

In 2003 is de aandacht geconcentreerd geweest op het meest noordelijke deel van het plangebied, omdat daar de geplande nieuwbouw relatief snel zou gaan plaatsvinden. Daar werden de sporen van een boerderijplaats aangetroffen. Het ziet ernaar uit dat het om twee boerderijen gaat die na elkaar op dezelfde plaats gefunctioneerd hebben. De precieze structuur van beide gebouwen is helaas niet duidelijk vanwege de aanwezigheid van een grote middeleeuwse greppel die er dwars doorheen is gegraven.

Afb. 43. Den Haag * Uithofslaan. Bronzen zwanenkopje (foto: P. van Oosterhout).

Het nederzettingsterrein is aan alle kanten omzoomd door zware greppels. Daar zijn veel vondsten uit geborgen. Opvallend daarbij was de grote hoeveelheid bouwpuin. Het ging om honderden kilo's dakpanfragmenten en stukken leisteen, die in de Romeinse tijd ook als dakbedekking werd gebruikt. Het is niet waarschijnlijk dat al dat puin afkomstig is van de hierboven beschreven boerderij; daar is de hoeveelheid gewoon te groot voor. Wellicht heeft men het puin laten aanrukken om de verschillende greppels beter gedicht te krijgen. In de directe omgeving, aan de Poeldijkseweg, is in de jaren '70 een vindplaats uit dezelfde periode gedocumenteerd waar in elk geval ook in steen gebouwd is. Mogelijk is het materiaal daarvan afkomstig. De ook in grote aantallen aangetroffen nederzettingsvondsten geven aan dat hier in de 2de eeuw na Chr. werd gewoond en gewerkt. Het gaat daarbij in meerderheid om Inheems-Romeins aardewerk. Daarnaast is er echter ook sprake van een flink aantal Romeinse importen, die aangeven dat de boeren volledig deel hadden aan het economisch leven. Topstuk is een bronzen zwanenkopje, het gestileerde uiteinde van een grote bronzen opscheplepel (afb. 43).

Het bouwplan ondervindt momenteel nogal wat vertraging; de markt is niet zo gunstig meer als enige tijd geleden. Om die reden is het onderzoek voorlopig beëindigd. Niettemin moet ervan worden uitgegaan dat het de komende jaren weer zal worden opgestart. Dan komen de twee andere Romeinse bewoningkernen aan bod, evenals de sporen van de uithofsboerderij.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, J.A. Waasdorp

Den Haag * Wateringse Veld | In de periode juli-november 2003 is in het Wateringse Veld een opgraving uitgevoerd op de locatie van een toekomstige weg. Door middel van booronderzoek was in een eerder stadium vastgesteld dat hier archeologische resten uit verschillende periodes aanwezig zijn.

Landschappelijk gezien vond de opgraving plaats op een interessante plek. Ter plaatse bevinden zich Oude Duinen waarvan de flanken afgedekt zijn met kleiafzettingen uit de Duinkerke I-fase (250 voor Chr.-o). Op de top van het duin en op de kleiafzettingen werden bewoningssporen uit de 12de en 13de eeuw aangetroffen. Het lijkt te gaan om de resten van het erf van een boerderij. Sporen van de boerderij zelf zijn niet gevonden, maar de vele kuilen, greppels, greppels rond hooimijten en een waterput (afb. 44) doen vermoeden dat

Afb. 44. Den Haag * Wateringse Veld. Waterput in het Wateringse Veld (foto: Afdeling Archeologie).

deze in de directe omgeving heeft gelegen. Mogelijk betreft het een ontginningsboerderij van waaruit men in de 12de-13de eeuw gepoogd heeft het veen in de strandvlakte te ontginnen.

Nadat de middeleeuwse bewoning onderzocht was, werden de kleiafzettingen weggegraven. Op de flanken van het duin bleken zich archeologische resten uit de midden-ijzertijd (500-250 voor Chr.) te bevinden. Behalve kuilen, paalkuilen en ploegsporen werd een opvallend bouwsel aangetroffen. Aan de voet van het duin had zich een kreek door het veen en het zand gesneden, waardoor de boer en zijn vee de weidegronden niet meer konden bereiken. Met riet, houten palen en plaggen werd over een smal deel van de kreek een constructie gebouwd waar het vee kon oversteken. In het veen werden prachtig bewaard gebleven hoefafdrukken aangetroffen. De uitwerking van de grondsporen en het vondstmateriaal is inmiddels in volle gang.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, H. Siemons

Giessenlanden – Giessen-Oudekerk * ‘De Oude School’ | Door SOB Research is een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd ten behoeve van het project ‘Vernieuwing en Uitbreiding Verenigingsgebouw ‘De Oude School’’. In het plangebied blijken Afzettingen van Tiel (komafzettingen) op Hollandveen, op Afzettingen van Gorkum (komen oeverafzettingen) voor te komen. In het zuidelijke deel van het plangebied werd een opeenvolging van Afzettingen van Tiel (komafzettingen) op Hollandveen, op Afzettingen van

Gorkum in de vorm van geuldekafzettingen (klei) op geulafzettingen (zand) aangetroffen. In het zuidelijke deel van het plangebied verloopt in de ondergrond een stroomrug van Gorkum 4-ouderdom. Waarschijnlijk betreft het hier de flank van de stroomrug en ligt het plangebied in een overgangszone van de stroomrug naar het komgebied. Op de natuurlijke afzettingen is een ophoogpakket opgebracht. Het betreft een terplichaam, waarop de kerk en de oude dorpskern van Giessen-Oudekerk zijn gebouwd.

In alle uitgevoerde boringen werden archeologische indicatoren aangetroffen. In drie boringen werd (naar alle waarschijnlijkheid menselijk) botmateriaal aangetroffen. Daarnaast zaten in alle uitgevoerde boringen fragmenten van bakstenen. Het puin werd met name aangetroffen in de bovenste, 0,6 m tot 1,1 m dikke, laag van opgebracht zand. In de boringen 1 en 2 werden ook dieper in de kleilagen wat minuscule puinfragmentjes aangetroffen. Uit de AAI blijkt aanwezigheid van een archeologische vindplaats in het plangebied. Het betreft hier, en dan met name in het noordwestelijke deel van het plangebied, waarschijnlijk restanten van fundamenteen en kelders, die deels bij het in 1838 gesloopte koor van de Nederlands-hervormde Kerk hebben gehoord. Dit gesloopte gedeelte van de kerk dateert uit de Late Middeleeuwen. Het aangetroffen menselijk botmateriaal kan met de aanwezigheid van menselijke begravingen in of net buiten de kerk in verband worden gebracht.

Omdat het hier een klein onderzoeksgebied betreft, waarin tijdens de AAI een boorgrid met een maximale afstand tussen de boringen van 10 m is aangehouden, lijkt de uitvoering van een Waarderend Archeologisch Onderzoek (AAI-2) door middel van extra boringen hier weinig effectief te zijn. Zoals opgemerkt, werden in alle boringen archeologische indicatoren aangetroffen. In het noordelijk deel van het plangebied is sprake van ondoordringbaar puin. Uit een hier in 1997 uitgevoerd milieuonderzoek is gebleken dat dit puinpakket ca 80 cm dik is. Voor het terrein wordt daarom de uitvoering van een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) aanbevolen. Hierbij zou dit terrein middels het aanleggen van een proefsleuf nader op de aanwezigheid van archeologische resten moeten worden onderzocht. Anderzijds kan door middel van een planaanpassing worden bewerkstelligd dat de aangetroffen archeologische resten niet worden aangetast.

SOB Research, J. Ras

Giessenlanden – Giessen-Oudekerk * ontsluitingsweg begraafplaats | In opdracht van Van der Padt & Partners Ontwerp & Bouwmanagement is namens de Gemeente Giessenlanden door SOB Research een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd ten behoeve van het project ‘Ontsluitingsweg Begraafplaats, Giessen-Oudekerk’. Op basis van het door SOB Research uitgevoerde booronderzoek blijken in het centrale en noordelijke deel van het plangebied Afzettingen van Tiel (komafzettingen) op Hollandveen, op Afzettingen van Gorkum (kom- en oeverafzettingen) voor te komen. In het zuidelijke deel van het plangebied ontbrak het Hollandveen en werden Afzettingen van Tiel (komafzettingen) op Afzettingen van Gorkum (kom- en oeverafzettingen) aangetroffen. Volgens de Geologische Kaart verloopt in de ondergrond van het plangebied een stroomrug van Gorkum 2/Gorkum 3-ouderdom. De bijbehorende afzettingen kunnen op een diepte van ca 7,5 m onder NAP worden verwacht. In geen van de zes uitgevoerde boringen werden relevante archeologische indicatoren aangetroffen. Op basis van de tijdens de Aanvullende Archeologi-

sche Inventarisatie (AAI) verkregen gegevens moet worden geconcludeerd dat met betrekking tot het onderzochte plangebied verder archeologisch onderzoek niet noodzakelijk is.

SOB Research, J. Ras

Gorinchem * Groenmarkt | In opdracht van woningbouwvereniging 'Bouwen en Bewaren' is in augustus en september 2003 een opgraving uitgevoerd op de locatie Groenmarkt te Gorinchem. De onderzoekslocatie ligt in het centrum van de oude stad, vlakbij en ten noorden van de Grote Kerk. Naar aanleiding van de resultaten van een eerder booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek, gecombineerd met een archeologische sloopbegeleiding, is besloten een definitief archeologisch onderzoek uit te voeren op die plaatsen waar nieuwbouw gepland was en waar *in situ* behoud van de vindplaats niet mogelijk bleek. De Archeologische Werkgroep Gorinchem was nauw betrokken bij het veldwerk en bij de uitwerking van de vondsten. De vooronderzoeken wezen uit dat archeologische resten uit het begin van de stadsontwikkeling van Gorinchem te verwachten waren. De oudste, 13de-eeuwse, resten bestaan met name uit een aantal greppels van een bewoning met een sterk agrarisch karakter. Resten vanaf de 14de eeuw bestaan uit aanzienlijke stenen structuren, met houtbouw en vlechtwerk, kuilen, beerkelders, en dergelijke. Uit historisch onderzoek is gebleken dat van het begin van de 14de tot eind 16de eeuw hier een gasthuis voor vrouwen heeft gestaan, waar deze vondsten hoogstwaarschijnlijk mee te verbinden zijn. Van de diverse gebouwen die tot dit gasthuis hebben behoord is nog één pand aanwezig in de nabije omgeving van de onderzoekslocatie. De meest recente van de aangetroffen muurresten en sporen zijn in de 17de-18de eeuw te dateren en zijn te verbinden met stadsbewoning na verhuizing van het gasthuis naar een andere locatie.

Een bijzondere vondst bestond uit ca 65 metalen en benen schrijfstiften die in één kuil gevonden zijn. Met name de 13de- tot 15de-eeuwse sporen leverden verder veel, goed geconserveerd, vondstmateriaal op, waaronder bijzonder veel aardewerk, botmateriaal, metalen en leren voorwerpen (o.a. vele schoenen en een zwaardschede). Door de vele mestlagen, beerputten, en dergelijke die zijn aangetroffen is verder de verwachting dat het ecologisch onderzoek veel informatie zal opleveren over de natuurlijke omgeving en het menselijk gebruik hiervan vóór de ontwikkeling van de stad en tijdens het vroege bestaan van de stad in de Middeleeuwen. Naar verwachting zal het eindrapport in het najaar van 2004 afgerond kunnen worden.

ArcheoMedia BV, Robert Hoegen & Mark Nokkert

Gouda * Houtmansgracht | Naar aanleiding van de voorgenomen vervanging van de huidige kademuur en het slaan van een damwand zijn voor een deel van de Houtmansgracht een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd, in opdracht van de gemeente Gouda. Voor het exact lokaliseren van de stadsmuur langs de Houtmansgracht zijn historische plattegronden niet nauwkeurig genoeg. Voor een projectie is ook de kadastrale kaart van 1832 eigenlijk niet toereikend. De stadsmuur is reeds in 1817 afgebroken en dus niet meer afgebeeld op deze eerste kadastrale kaart. Van de ligging van de stadsmuur en de muurtorens kan slechts door middel van een aantal aannames een projectie worden gemaakt. Op grond van de aansluiting van de stadsmuur op de Tiendewegspoort en de lig-

ging van de muurtorens op oudere stadsplattegronden, is toch een inschatting van de ligging van de stadsmuur en muurtorens gemaakt.

De resultaten van de projectie en de boringen lijken niet geheel overeen te stemmen. De stadsmuur ligt op grond van de boringen vermoedelijk 2 tot 2,5 m buiten de huidige kademuur. Mogelijk is dit een deel van de noordelijke muurtoren (de Couden Horn). Hoe ver dit stuk muurwerk in de richting van de gracht uitsteekt, is niet duidelijk, omdat zich hier een deel van de huidige kade bevindt dat de boringen belemmert. In principe zou de toren zich tot onder de huidige kade kunnen uitstrekken, hetgeen betekent dat de muurtoren bij het slaan van de damwand beschadigd kan worden. Dezelfde situatie doet zich voor bij een zuidelijke muurtoren. Uit overleg met de stadsarcheoloog en de aannemer is duidelijk geworden dat er geen ruimte is om de damwand te verplaatsen. Aangeraden wordt daarom de graafwerkzaamheden in ieder geval ter hoogte van de twee muurtorens intensief te begeleiden.

ArcheoMedia BV, Marcel Dasselaar

Gouda * Vlek D | In maart 2003 is een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd voor de locatie 'Vlek D' in Gouda. De aanleiding tot het onderzoek is de voorgenomen bouw van woningen en kantoren in het plangebied, gelegen aan de Achterwillensweg te Gouda. Een groot deel van het terrein is reeds opgehoogd met zand. Het onderzochte terrein is het meest westelijke deel van de planlocatie, waar nog geen zand is opgespoten. De onderzoekslocatie is gelegen in de polder Willens, tussen de gebieden Voor- en Achterwillens. Deze polder is een van de oudste veenontginningen in de omgeving van Gouda. Het onderzoek was daarom met name gericht op het lokaliseren van een eventuele ontginningsboerderij uit de 11de-13de eeuw. Ook even ten oosten van de huidige onderzoekslocatie zijn bij vroeger archeologisch veldonderzoek van de Archeologische Vereniging Golda laatmiddeleeuwse vondsten gedaan. In de boringen zijn geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een laatmiddeleeuwse boerderij. De vondst van één fragment kogelpot-aardewerk aan het oppervlak is de enige aanwijzing voor mogelijk gebruik van de omgeving in de ontginningsperiode. Wel zijn sporen aangetroffen van de Goudse pijpenindustrie. Een veenput, die ook uit het historisch onderzoek bekend bleek te zijn, is volgestort met Gouds stadsafval. Hiertussen bevindt zich in ieder geval productieafval van de Goudse pijpmakers Van der Want en Goedewaagen. Een voorlopige datering voor het vondstmateriaal is 1870-1910. Deze datering is gebaseerd op de enkele duizenden pijpenkoppen die bij nader onderzoek door de Archeologische Vereniging Golda zijn gevonden. Gezien het feit dat de veenput op de topografische kaart van 1913 nog zichtbaar is, mag worden aangenomen dat hij kort daarna is gedempt.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar

Graafstroom – Bleskensgraaf * Hofwegen | Naar aanleiding van de geplande nieuwbouw van woningen aan Hofwegen 41-43 te Bleskensgraaf is een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek verricht. Gezien de ligging van de locatie aan een oud bebouwingslint op huisterpen, alsmede de vondsten in de directe omgeving, zouden laatmiddeleeuwse resten aanwezig kunnen zijn. Uit het karterend booronderzoek is evenwel gebleken dat binnen het plangebied geen belangwekkende archeologische resten aanwezig zijn. Uit

de archeologische begeleiding van de aanleg van een rioolsleuf blijkt dat op de locatie een stal (boerderij) heeft gelegen die direct gebouwd was op het veenpakket. Op basis van de vondsten worden de resten hiervan gedateerd in het eind van de 18de en de 19de eeuw.

ArcheoMedia BV, Marcel de Koning

Hardinxveld-Giessendam * Polderweg | Verkennend archeologisch onderzoek van Syntheegra aan de Polderweg 1 moest in augustus 2003 uitwijzen of daar archeologische resten te verwachten waren. Op de locatie zijn een woning en een loods voor een agrarisch bedrijf gepland. De plek is niet ver verwijderd van twee laatglaciale donken waarop in het Neolithicum bewoning plaats heeft gevonden. Op één ervan (locatie 'De Bruin') is bij de aanleg van de Betuweroute een seizoensgebonden basiskamp aangetroffen uit de periode tussen 5.500-5.000 voor Chr. Booronderzoek op de huidige locatie wees uit dat zich onder een dik kleipakket een veenpakket bevindt. Aan de zuidkant, richting Beneden-Merwede, werd een pakket van 4 m siltige klei aangeboord. Zand werd niet aangetroffen, het terrein heeft een natuurlijke bodemopbouw en archeologische indicatoren ontbreken.

Syntheegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Hillegom * Elsbroekerlaan | Naar aanleiding van de voorgenomen herstructurering van het woongebied 'complex 49' aan de Elsbroekerlaan, zijn in opdracht van de gemeente Hillegom een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek verricht. De herstructurering bestaat uit het herinrichten van het woongebied en de openbare ruimte, het vergroten van de mogelijkheden voor waterberging en plannen voor de realisatie van een parkeergarage. Op grond van de resultaten van het karterend booronderzoek is besloten om op één locatie een waarderend onderzoek uit te voeren. Dit heeft plaatsgevonden op 7 april 2003. Bij het inventariserend veldonderzoek zijn enkele vondsten in de boringen aangetroffen zoals aardewerkfragmenten en een pijpenkopje, die gezien de datering (18de-20ste eeuw) verband zullen houden met het aanbrengen van stadsafval ten behoeve van de grondverbetering voor de landbouw ('toemaakdek'). Verder is op één locatie onder dit toemaakdek een mestpakket aangetroffen. In één boring werd net boven het veenpakket een vrij dikke mestlaag aangetroffen. Het waarderend onderzoek dat hier is uitgevoerd, heeft geen scherpe datering voor het mestpakket opgeleverd. Gezien de aanwezigheid van baksteen in het mestpakket, kan er van worden uitgegaan dat het in ieder geval na circa 1350 is opgebracht. Op grond van de waarderingscriteria van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) wordt de vindplaats in het plantsoentje aan Himera niet als behoudenswaardig ingeschat. Archeologische begeleiding van eventuele graafwerkzaamheden ter plekke kan echter op vrij eenvoudige wijze meer informatie opleveren over de aard en datering van het aangetroffen mestpakket.

ArcheoMedia BV, Marcel Dasselaar

Hillegom * Stationsweg | In december 2003 is in opdracht van de eigenaar door archeologisch projectbureau Jacobs & Burnier een inventariserend veldonderzoek met grondboringen uitgevoerd op de locatie Stationsweg 135, 139 en 153 te Hillegom. Aanleiding voor het onderzoek vormde de voorgenomen aanleg op de locatie van woonhuizen met garages, waarbij de ondergrond plaatselijk tot op een diepte van 3,5 m onder het maaiveld verstoord zou worden. Volgens de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Duin- en

Bollenstreek, bevindt het terrein zich in een gebied met een zeer grote kans op de aanwezigheid van archeologische sporen die uit de bronstijd en daarop volgende perioden dateren. Uit het verrichte onderzoek (Burnier e.a. 2004b) bleek dat op de locatie, direct langs de Stationsweg, waarschijnlijk nog restanten van 18de-eeuwse bebouwing aanwezig zijn. Sporen van daaraan voorafgaande bewoningsfasen zijn niet aangetroffen. Opgemerkt moet echter worden dat de locatie in het recente verleden reeds gedeeltelijk was afgegraven ten behoeve van de bollenteelt. Dat daarbij archeologische waarden vernietigd zijn, kan niet uitgesloten worden. Gezien het feit dat het terreindeel waar de restanten van de 18de-eeuwse bebouwing zijn aangetroffen, slechts tot op geringe diepte verstoord zou worden en deze werkzaamheden geen bedreiging vormden, is geen verder archeologisch onderzoek geadviseerd.

Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, E. Jacobs

Hillegom * Treslong | In opdracht van Van Hoogevest Ontwikkeling is door SyntheGra Archeologie een verkennend archeologisch onderzoek verricht in de omgeving van Vosselaan 15 en Parklaan 4 te Hillegom. Het terrein is beter bekend als Partycentrum Treslong en zal herontwikkeld worden voor nieuwbouw. Aangezien de locatie op de strandwal gelegen is, konden archeologische resten vanaf de bronstijd verwacht worden. Uit het booronderzoek bleek echter dat de locatie indertijd bij de aanleg van het partycentrum sterk verstoord is. Een groot deel van de locatie was bovendien onderkelderd. De top van de strandwal blijkt reeds in een eerder stadium te zijn afgegraven ten behoeve van de bloemeteelt, waarmee eventuele aanwezige bewoningssporen verloren zijn gegaan.

SyntheGra Archeologie, Eric van der Kuijl

Katwijk * Aqua Nova | In mei 2003 is verkennend archeologisch onderzoek verricht op het terrein 'Aqua Nova' dat omsloten wordt door de Berghaven/Oude Rijn, de Ankerplaats, de Industriebeweg en de Railing. Het terrein zal worden ontgrond om een waterplaats te creëren. Enkele tientallen meters ten westen van de onderzoekslocatie zijn aan het begin van de 20ste eeuw door J.H. Holwerda bewoningssporen opgegraven die te dateren waren in de Vroege Middeleeuwen. Uit het booronderzoek bleek dat het terrein een sterk geroerd bodemprofiel heeft. De bovenste 2 m van het oorspronkelijke bodemprofiel is afgegraven en aangevuld met recent puin. Hieronder bevindt zich een dik pakket met kustafzettingen van fijn zand met schelpen. Archeologische resten zijn vermoedelijk tijdens de eerdere ontgraving opgeruimd.

SyntheGra Archeologie, Eric van der Kuijl

Katwijk * Kerklaan | In oktober 2003 is aan de Kerklaan (hoek Kerklaan/Kerkstraat) een oude dumpplaats voor schroot onderzocht door middel van een inventariserend archeologisch veldonderzoek. De bovengrond bestond uit donker grijsbruin matig grof zand. Onder deze zandlaag is een lichtere zandlaag aanwezig waarin 17de- en 18de-eeuwse resten aanwezig zijn. Op een diepte van 1,8 m gaat het zand over in klei. Uit de tussenliggende zandlaag kon een groot aantal aardewerkfragmenten worden verzameld die te dateren zijn van de 14de eeuw tot en met de 17de eeuw. Aangezien het bodemprofiel intact is en er de nodige bewoningssporen te verwachten zijn, is voor het terrein een vervolgonderzoek aanbevolen.

SyntheGra Archeologie, Eric van der Kuijl

Katwijk * Molenweg | Verkennend onderzoek op een kleine bouwlocatie aan de Molenweg 8-10 in Katwijk heeft een natuurlijke bodemopbouw aangetoond. De bovengrond bestaat uit matig grof zand en bestaat tot op een diepte van 80 cm uit oude landbouwgrond. Een aantal boringen gaan beneden 2 m onder het maaiveld over in klei. Archeologische indicatoren ontbreken op de locatie.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Leerdam * Noordwal 80 | In januari 2003 is verkennend onderzoek verricht op de hoek van de Noordwal en de Westwal. Het onderzochte perceel zal worden bebouwd met een onderkelderd kantoorpand. De locatie maakt deel uit van de laatmiddeleeuwse omwalling van Leerdam, dat in 1382 stadsrechten verkreeg. Het noordelijke deel van de huidige Noordwal ligt op de plaats van de voormalige stadsgracht die in de 19de eeuw gedempt werd. Tijdens het booronderzoek zijn twee van de zeven boringen doorgezet tot in het Hollandveen. Het bodemprofiel op de locatie bleek helaas sterk geroerd. Wegens het ontbreken van archeologische indicatoren *in situ* is het terrein vrijgegeven voor bebouwing.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Leiderdorp * Hoogmadeseweg | In de periode van november 2003 tot januari 2004 is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op de locaties Samsonveld en tennispark L.T.C. De Munnik aan de Hoogmadeseweg te Leiderdorp. Een verkennend archeologisch (boor)onderzoek, uitgevoerd in 2002, had ter plaatse de aanwezigheid van bewoningsresten uit de Vroege Middeleeuwen (8ste- 9de eeuw na Chr.) aangetoond. Op het als sportveldje in gebruik zijnde Samsonveld werden twee sleuven aangelegd, waarbij, behalve een aantal vroegmiddeleeuwse kuilen en greppels, een waterput en een kreek met beschoeiingen werden blootgelegd. Met name de vulling van de kreek leverde een enorme hoeveelheid interessante en goed geconserveerde vondsten uit de periode van de 6de tot 9de eeuw na Chr. op. Door de aanwezigheid van verscheidene beschoeiingsfasen werd duidelijk dat de kreek gedurende deze periode zijn loop enigszins had verlegd in noordelijke richting. Waarschijnlijk zijn hierbij de vroegste bewoningssporen ter plaatse gedeeltelijk verspoeld, getuige de vermenging van het zowel Merovingische als Karolingische materiaal. Dendrochronologische datering van twee beschoeiingspalen van de laatste fase heeft dateringen opgeleverd van respectievelijk 808 en 810. De vroegste vondsten bestaan o.a. uit een Byzantijns muntgewichtje (vóór 600) en een bronzen fibula (mantelspeld) uit de periode 550-625. Het merendeel van het vondstmateriaal dateert uit de periode van de 8ste en 9de eeuw en bestaat uit aardewerkfragmenten, zowel handgevormd kogelpot- als geïmporteerd draaischijf-aardewerk (Badorf en Mayen). Opvallend is de vondst van menselijk skeletmateriaal van meerdere individuen, hetgeen zou kunnen wijzen op de mogelijkheid dat de kreek een (vroeg) grafveld gedeeltelijk heeft verspoeld. Nader onderzoek van het skeletmateriaal (¹⁴C-dateringen) zou meer gegevens omtrent de datering van dit materiaal kunnen verschaffen. De vondst van de waterput op deze locatie levert een sterke aanwijzing voor de locatie van de nederzetting ten opzichte van de loop van de kreek.

Bij het tennispark werd het onderzoek bemoeilijkt doordat het nog steeds als zodanig in gebruik is en slechts enkele plaatsen geschikt waren om een proefsleuf aan te leggen. Desal-

Afb. 45. Leiderdorp * Samsonveld. Karolingische kam met karakteristieke punt-cirkel versiering. De kam is vervaardigd uit gewei en dateert uit de periode 8ste-9de eeuw na Chr.

niettemin kon één korte sleuf dwars over de kreek worden aangelegd. Hier werden resten van beschoeiingen en (vermoedelijk) andersoortige constructies aangetroffen, welke sterke overeenkomsten vertonen met de resten die W.C. Braat in 1950 aan de even ten noorden gelegen Kom van Aaiweg heeft aangetroffen. Opvallend was vooral de enorme hoeveelheid natuurstenen blokken (tufsteen en schist) die men tussen de beschoeiingpalen heeft gedumpt. De vondst van een stapeltje (gestempelde) Romeinse tegels tussen deze vulling bevestigt het vermoeden dat men in de Vroege Middeleeuwen op grote schaal bouw materiaal vanaf de ruïnes van het nabijgelegen Romeinse *castellum* Matilo naar de locatie heeft gebracht. Behalve fraai bewerkte voorwerpen zoals de karakteristieke kammen met punt-cirkel versiering (afb. 45), wijzen de vondsten van een ijzeren bootshaak en verscheidene scheepsnagels op de aanwezigheid van een Karolingische haven ter plaatse.

Al met al zijn er steeds meer aanwijzingen dat zich ter plaatse van het Samsonveld en het tennispark een tamelijk grote nederzetting heeft bevonden. De tijdens het onderzoek aangetroffen sporen van o.a. metaal- en botbewerking doen vermoeden dat men zich ter plaatse ook bezighield met allerlei ambachtelijke activiteiten. De relatief grote hoeveelheid geïmporteerd aardewerk en de aanwijzingen voor een haven ter plaatse, doen vermoeden dat we hier te maken hebben met een handelsnederzetting van bovenregionaal belang.

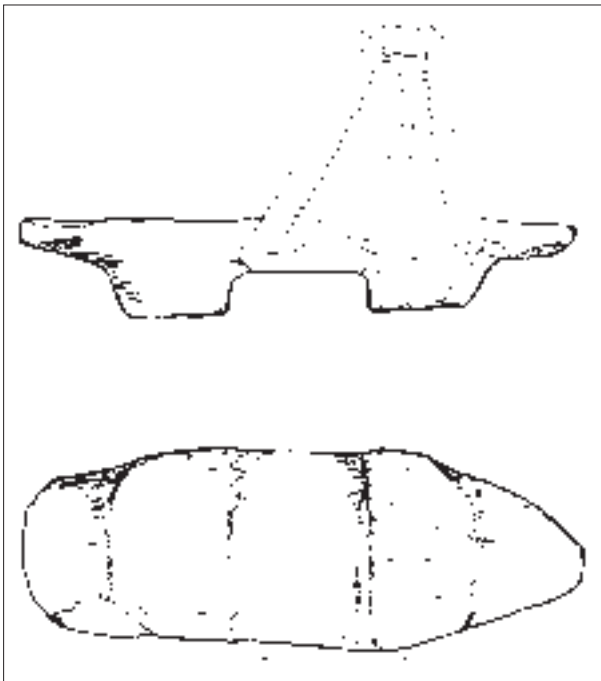
Het is onduidelijk of en in welke vorm nog onderzoek op de locaties zal plaatsvinden. Vermoedelijk zal hierover in 2004 meer duidelijkheid worden verschaft. De gemeente Leiderdorp is voornemens om ter plaatse van de Koningin Julianaschool, aan de Kom van Aaiweg en grenzend aan het tennispark, op korte termijn een uitbreiding van het schoolgebouw te realiseren. Onlangs is door middel van een booronderzoek aangetoond dat zich op deze deels door Braat in 1950 opgegraven locatie nog onverstoorde archeologische resten uit de Vroege Middeleeuwen in de bodem bevinden. Wellicht bieden deze bouwplannen in de nabije toekomst nog de mogelijkheid om de bedreigde locatie aan een archeologisch onderzoek te onderwerpen, waardoor meer waardevolle gegevens omtrent de precieze aard van de aanwezige archeologische resten verzameld kunnen worden.

ArcheoMedia BV, Oscar Holthausen

Leiderdorp * Zijlhof | Op 20 februari 2003 is een noodwaarneming gedaan bij de sanering van het nieuwbouwterrein voor de geplande wasstraat aan de Zijldijk te Leiderdorp. Tijdens het bureauonderzoek dat binnen een eerder project aan de Zijldijk in Leiderdorp is uitgevoerd, is gebleken dat het kasteel Zijlhof drie bouwfases heeft gekend. De eerste vermelding van een kasteel op deze locatie stamt uit 1292. Dit eerste kasteel is verwoest in 1420. Uit 1490 bestaat echter een verkoopakte waaruit blijkt dat het weer bewoond werd. Tijdens het beleg

van Leiden in 1574 liep het kasteel zware schade op. In 1598 werd het daarom nogmaals herbouwd en bleef bewoond tot 1804, waarna het definitief gesloopt is. Tijdens het eerder uitgevoerde onderzoek zijn in de directe nabijheid muurresten gevonden die dateren uit de eerste bouwfase van het kasteel. Op grond van de resultaten van het verkennend archeologisch bodemonderzoek uitgevoerd door ArcheoMedia is de locatie van de te plaatsen bezinkputten aangepast. Voorafgaand aan de bouw van de geplande wasstraat is een bodemsanering uitgevoerd. De bodemsanering was gestart zonder aanwezigheid van een archeoloog ter plaatse. Bij de sanering van het deel langs de Zijldijk, op de locatie van de nieuw te plaatsen bezinkputten, is tot 3 m diep ontgraven.

Bij de ontgraving is evenwijdig aan de Zijl een beschoeiing aangetroffen, met loodrecht daarop een met houten palen afgezette sloot. De beschoeiing is, aan de hand van vondsten die ermee samenhangen, te dateren in de 17de-18de eeuw. De haaks op de Zijl staande sloot is vermoedelijk ouder. Hierin is 15de-16de-eeuws vondstmateriaal aangetroffen en een aantal fragmenten van kloostermoppen (formaat 29 x 14,5 x 6,5 cm). In de reeds gesaneerde put moest worden volstaan met het opnemen van de profielen en het verzamelen van losse vondsten uit de sleuf. In de bodem van de put, die bestaat uit grijze klei, is een scherf geelbakkend aardewerk ('Maasland') aangetroffen met een datering in de 13de eeuw. Hierbij bevond zich ook een aantal fragmenten van kloostermoppen waarvan niet kon worden vastgesteld of ze deel uit hadden gemaakt van muurwerk. In de stortgrond zijn geen kloostermoppen aangetroffen, zodat het erop lijkt dat zich daar geen muurwerk heeft bevonden. Over de gehele breedte van de put is een bruine humeuze kleilaag met een dikte van 30 tot 70 cm aangetroffen, die in het noordelijk deel van het profiel overloopt in een insteek van

Afb. 46. Leiderdorp * Zijlhof. Laat-middeleeuwse kindertrip, hout en leer, lengte 17,5 cm.

een sloot waarin 16de-17de-eeuws vondstmateriaal is gevonden (afb. 46). De top van deze vondstlaag bevindt zich op een diepte van 60 tot 70 cm onder het oude maaiveld. Hierboven bevinden zich zandige lagen, waarin geen vondsten zijn aangetroffen en die een duidelijk verstoord karakter hebben.

Bij de aanlegwerkzaamheden ten behoeve van de putten van de autowasstraat en de rioleeringsleuf zijn enkele sporen en vondsten gedaan die wijzen op bebouwing ten westen van het eigenlijke kasteleiland (de hoofdburcht). Gezien de ligging van het terrein aan de Zijl kunnen deze verband houden met de resten van de voorburcht ter plaatse. Op de locatie van het kasteleiland zelf zijn bij de aanleg van de fundering van de wasstraat en de rioolsleuf geen muurresten en sporen van het middeleeuwse kasteel gevonden, echter wel uit latere perioden. Laatmiddeleeuwse resten zijn ter plaatse nog in de bodem aanwezig (zie de Kroniek over 2000). Bij de inrichting van het terrein als parkeerplaats dient met deze resten rekening gehouden te worden. Er mag hier niet dieper dan 0,6 m onder het maaiveld gegraven worden. Indien dit wel nodig is voor rioolsleuven, kabels en leidingen, moeten deze werkzaamheden archeologisch begeleid worden. Wordt over een groot oppervlak dieper dan 0,6 m onder het maaiveld gegraven, dan dient een opgraving plaats te vinden.

ArcheoMedia BV, Marcel Dasselaar & Marieke Wijsman

Leidschendam-Voorburg – Stompwijk * Stompwijkseweg 27 | In december 2003 is in het kader van geplande nieuwbouw verkennend archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Stompwijkseweg 27 te Stompwijk. De onderzoekslocatie is voor het grootste deel gelegen op het lichaam van de ringdijk die de Damhouderpolder omsluit. De polder is in de 13de eeuw ontstaan na ontginningswerkzaamheden op last van de Abdij van Rijnsburg. Er werden op de locatie voornamelijk subrecente ophogingslagen aangetroffen met baksteenpuin.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Leidschendam-Voorburg – Voorburg * Herenstraat 50-54 | In het kader van nieuwbouw heeft Synthegra aan de Herenstraat 50-54 een archeologische inventarisatie uitgevoerd. De panden bevinden zich tegenover de Nederlands-hervormde kerk in het centrum van de oude dorpskern. De huidige gebouwen dateren uit de 19de eeuw. Archeologische waarnemingen door de Archeologische Werkgroep Voorburg bij de sloop van het pand Herenstraat 50 maakten duidelijk dat op de locatie bebouwing heeft gestaan die teruggaat tot in de Late Middeleeuwen. De locatie is onderzocht door middel van grondboringen. Onder een puinhoudende laag van ca 80 cm werd een zwak humeuze zandlaag met fragmentjes baksteen aangetroffen. In deze laag werd ook menselijk bot aangetroffen, mogelijk afkomstig van een ruiming bij de kerk. Van 140 tot 200 cm onder het maaiveld is een sterk humeuze kleilaag aanwezig. Deze laag is geïnterpreteerd als een Duinkerke-I-afzetting. Elders in Voorburg wordt deze laag eveneens aangetroffen, maar dan afgedekt met weinig materiaal of een laklaag, waarin Romeinse resten worden aangetroffen. De bewuste laklaag ontbreekt op deze locatie. Beneden 200 cm onder het maaiveld wordt Hollandveen aangetroffen. Op de locatie is een vervolgonderzoek geadviseerd om eventuele laat- en postmiddeleeuwse sporen van bebouwing in kaart te brengen.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Lisse * Keukenhof 7 | In december 2003 is in opdracht van Agra-Matic BV door Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd op de locatie Keukenhof 7. Aanleiding voor het onderzoek was de voorgenomen aanleg van een werktuigberging. Volgens de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Duin- en Bollenstreek, bevindt het terrein zich in een gebied met een redelijke tot grote kans op de aanwezigheid van archeologische sporen die uit de bronstijd en daarop volgende perioden dateren. Uit het verrichte onderzoek (Van der Heiden 2004) bleek dat op de locatie sprake is van ongestoorde Oude-Duinafzettingen waarin geen aanwijzingen zijn geconstateerd voor de aanwezigheid van archeologische waarden. Op basis van de verkregen resultaten is geen verder archeologisch onderzoek geadviseerd.

Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, E. Jacobs

Naaldwijk * Middelbroekweg (Trade Park Westland) | In 2003 werden een booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd ten behoeve van de aanleg van een rotonde voor het nieuwe Trade Park Westland (TPW) in Naaldwijk. Een tweede proefsleuvenonderzoek vond plaats langs de Middelbroekweg, waar een reeks kantoorpanden voor het TPW zijn gepland. Uit het verkennend booronderzoek blijkt dat de locatie, gelegen langs het riviertje de Strijp, in de late prehistorie en Romeinse tijd deel uit maakte van het Gantelstelsel. Langs het krekenselsel van de Gantel heeft zich in de Romeinse tijd een lint van bebouwing gevormd, waarvan ook ter plaatse van het TPW resten werden aangetroffen. Tijdens de diverse onderzoeken werd een uniforme bodemopbouw aangetroffen, bestaande uit mariene kleiafzettingen van Duinkerke-III op een Duinkerke-I-pakket. Hiertussen bevindt zich een ophogingspakket tot een dikte van 60 cm met materiaal uit de Romeinse tijd (IB-III A). De oude bewoningshorizont wordt afgesloten door een zogeheten laklaag, een oude vegetatiehorizont. Het Duinkerke-III pakket wordt op zijn beurt afgesloten door een 70 cm dikke ophoging met tuineerdgrond die vanaf de 17de eeuw opgebracht is door bagger met duinzand te vermengen. De archeologische resten bestaan onder meer uit een deel van een huisplattegrond, afvalkuilen en een wijd vertakt stelsel van greppels, palenzwermen en een vroege vorm van bedijking.

In werkput 1 (kabelsleuf) werd een groot deel van een wandpartij van een huisplattegrond aangetroffen. De wandpalen met een diameter van 20 cm hebben een onderlinge afstand van 25 cm. Parallel hieraan loopt op 50 cm afstand een tweede palenrij waarvan de onderlinge afstand van de palen 75 cm bedraagt. Hiertussen bevindt zich vlechtwerk, dat als een horde geïnterpreteerd kan worden. Op de vloer werden grote hoeveelheden verbrand leem aangetroffen. De vloer zelf is bekleed met riet en stro, waarin (vertrapt) aardewerk werd aangetroffen. Het aardewerk is van inheemse makelij en dateert uit de eerste helft van de 3de eeuw na Chr. Een deel van het aardewerk is versierd met indrukken (dellen) onder het oor. Opvallend zijn een rijgkraal voor een halssnoer en fragmenten van twee taps toelopende cilindervormige kokers (afb. 47) met een totale resterende lengte van 20 cm, die als een tuyère (blaaspip voor een oven) geïnterpreteerd zijn. Op het aardewerk uit het vloerniveau in het huis zijn bryozoën aangetroffen. Deze schelpachtigen zijn zichtbaar als kalkkorsten en hebben minimaal een half jaar nodig om zich te vormen. Dit duidt erop dat er een langdurige periode van vernatting heeft plaatsgevonden na het einde van de bewoning. Waarschijnlijk is dit ook de reden dat er op

Afb. 47. Naaldwijk * Middelbroekweg. Twee fragmenten van cilindervormige kokers (tuyères) van gebakken klei.

de locatie geen bewoningsresten zijn aangetroffen van na het derde kwart van de 3de eeuw. Er is door de opdrachtgever voor gekozen om de resten niet verder te ontgraven, maar ze te sparen. Door de rotonde verhoogd aan te leggen en gebruik te maken van schuimbeton op een onderlaag met geotextiel, zullen de archeologische resten voor toekomstig onderzoek bewaard blijven. In de overige werkputten, op circa 100 m ten westen van de kabelsleuf werden opnieuw archeologische resten aangetroffen in de vorm van diverse palenrijen, bestaande uit palen met een gemiddelde diameter van 5 tot 15 cm die zeer dicht op elkaar staan. De oriëntatie is noordoost-zuidwest. Vermoedelijk gaat het om erfafscheidingen. Het lijkt erop dat meerdere erven op korte afstand van elkaar lagen.

In een vierde werkput werd een pakket van houten stammen en palen aangetroffen op een bed van donkere humushoudende klei (afb. 48). Tussen de palen is een zwarte organische laag bewaard gebleven, mogelijk resten van vlechtwerk van wilgentenen. Het geheel is geïnterpreteerd als een primitieve vorm van bedijking of waterkering. Dendrochronologisch onderzoek bleek niet mogelijk, omdat jong rijshout gebruikt is. Dateerbaar begeleitend vondstmateriaal ontbreekt, maar op basis van stratigrafie kan het dijklichaam in de Romeinse tijd gedateerd worden. Het merendeel van het aangetroffen aardewerk bestaat uit in-

Afb. 48. Naaldwijk * Middelbroekweg. Profiel met houten stammen en palen op een bed van klei (bedijking).

heems materiaal. Het betreft grote voorraadpotten en kookpotten die deels besmeten zijn. Daarnaast zijn een speelschijfje en een deksel, gemaakt van de bodem van een pot, aangetroffen. Het importaardewerk laat zich nauwkeuriger dateren. Bijzonder zijn een wand met oor van een honingpot, een wandfragment van een cilindervormige beker van Belgische waar en fragmenten van *terra-sigillata*-reliëfschalen (type Dragendorff 37) van Midden-Gallicse origine. Het merendeel van het importaardewerk dateert uit het eind van de 2de en het begin van de 3de eeuw. De aanwezigheid van een flink aantal platte en holle dakpannen doet vermoeden dat er in de directe omgeving steenbouw aanwezig is geweest in de Romeinse tijd. Uit de diverse onderzoeken blijkt verder dat de gehele zone met een breedte van ca 200 m langs de Middelbroekweg en de Strijp als een gebied van hoge archeologische waarde mag worden beschouwd. De situering en de aard van de bewoning vertonen sterke gelijkenissen met de nabijgelegen nederzetting in het Wateringse Veld. Bij toekomstig grondverzet zullen in dit gebied zeker meer resten worden aangetroffen die nieuw licht kunnen werpen op de ontwikkeling van het Maasmondgebied in de Romeinse tijd.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Nederlek – Krimpen aan de Lek * Hoofdstraat / Rijsdijk | Vanwege de voorgenomen sloop en nieuwbouw van woningen zijn op de hoek van de Hoofdstraat en de Rijsdijk te Krimpen aan de Lek een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. De onderzoekslocatie is gelegen in een interessant deel van Krimpen aan de Lek, namelijk aan de Lekdijk in het bebouwingslint dat de oorsprong van Krimpen vormt. Bij het karterend booronderzoek is een aantal archeologische indicatoren aangetroffen, met name aardewerk. Dit betreft onder andere grijs- en roodbakkend aardewerk (14de-15de eeuw), steengoed (16de-17de eeuw), roodbakkend aardewerk (17de-18de eeuw) en porselein (18de-19de eeuw). Ter plaatse van een groot aantal boringen is de bodem echter verstoord door latere (bouw)activiteiten in de 17de-20ste eeuw. Uit het waarderend booronderzoek is gebleken dat de onderzoekslocatie in de loop der eeuwen intensief gebruikt is. Er is vanaf de 16de-17de eeuw bebouwing geweest en de bodem is opgehoogd. Ophogingen vonden vaak plaats met materiaal van elders. De vergravingen in de 17de-19de eeuw zijn omvangrijk geweest, waardoor oudere resten verstoord zullen zijn. Vondsten en lagen die uitsluitend in de Late Middeleeuwen (1000-1500 na Chr.) dateerbaar zijn, ontbreken. Juist over deze periode is weinig bekend van Krimpen aan de Lek. Naar aanleiding van de onderzoeksresultaten is aanbevolen de voorgenomen sloop- en graafwerkzaamheden archeologisch te laten begeleiden.

ArcheoMedia BV, Nienke Brienens-Moolenaar & Nico van der Feest

Noordwijk – Noordwijk-Binnen * Offemweg / Lijsterpad | Vanwege de geplande bouw van twee woonhuizen op de hoek van de Offemweg en het Lijsterpad in Noordwijk-Binnen zijn een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek verricht. De onderzoekslocatie is gelegen op een oude strandwal, op de overgang naar de strandvlakte. Bij het karterend booronderzoek is in de onverstoorde zandlaag onder het veen op een diepte van 2,8 m onder het maaiveld een fragmentje leem of zachtgebakken aardewerk aangetroffen. Mogelijk is dit een aanwijzing voor bewoning in de prehistorie. Daarop zijn drie waardevolle boringen uitgevoerd rond deze boring. In een van deze boringen is een spikkel bak-

steen aangetroffen in de zandlaag onder het veen. Het is echter zeer waarschijnlijk dat dit fragment van bovenaf in het boorgat is gevallen. Het boorgat stortte herhaaldelijk in, omdat tot onder de grondwaterspiegel werd geboord. Bovendien bevonden zich in de toplaag stukjes zachte baksteen. Mogelijk is de baksteen aangezien voor leem. Uit de waarderende boringen is niet gebleken dat er resten uit de prehistorie aanwezig zijn op de locatie. De waarde van de archeologische resten is zeer beperkt. Archeologisch vervolgonderzoek wordt niet noodzakelijk geacht.

ArcheoMedia BV, Dorothée Olthof & Nienke Brienen-Moolenaar

Noordwijkerhout * Weg achter de Schelft | Naar aanleiding van de aanleg van een ontsluitingsweg en twee bergbezinkbassins is in opdracht van de gemeente Noordwijkerhout door Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, in het najaar van 2003 een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen verricht op de locatie die begrensd wordt door de Wildlaan en de Schippersvaartweg te Noordwijkerhout. Volgens de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de provincie Zuid-Holland bevindt de locatie zich in een gebied waar een redelijke tot grote kans bestaat op de aanwezigheid van archeologische sporen uit de bronstijd of latere perioden.

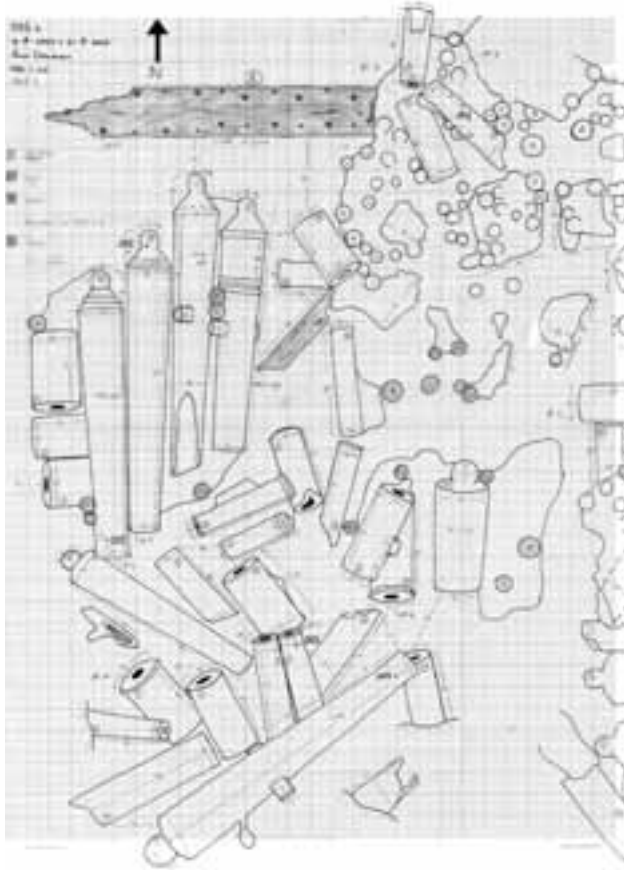
Uit het booronderzoek (Burnier e.a. 2004a) bleek dat als gevolg van bollenteelt de bovengrond op de locatie tot op een diepte van 1 tot 2,3 m onder het maaiveld was omgezet. De daaronder gelegen grondlagen zijn strandafzettingen waarin geen sporen van menselijke activiteit zijn aangetroffen. Wel werd op één locatie de gedeeltelijke opgevlude Maandagse Wetering aangeboord. Deze wetering komt voor op de topografische kaarten in de Grote Historische Atlas van Nederland en dateert dus in ieder geval van vóór 1859. Op basis van de verkregen resultaten is geen verder archeologisch onderzoek geadviseerd.

Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, E. Jacobs

Noordzee * Steile Hoek (maritieme archeologie) | In augustus 2003 verlegde de aandacht van het archeologisch duikteam van NISA/ROB zich van Texel zuidwaarts. De laatste drie weken van het duikseizoen waren gereserveerd voor een waardestellende verkenning van een scheepswrak in de Noordzee, circa 16,5 km ten westen van Goeree, op de grens van Zuid-Holland en Zeeland. De vindplaats heeft ooit als administratieve naam Brouwershavense Gat 2 (BHG 2) gekregen, maar Ooster- of Steile Hoek zou meer op zijn plaats zijn geweest (zie hydrografische kaart 1801.6).

Eerder al waren door sportduikers twee gietijzeren kanonnen geborgen, respectievelijk een vroeg-17de-eeuwse negenponder uit Engeland (gegoten in Weald) en een twaalfponder uit Zweden (Finspong) uit dezelfde eeuw. Bij lokale duikers staat dit wrak bekend als het kanonnenwrak, omdat er 20 kanonnen en vele kanonskogels waren geteld. Daarom bestond het idee dat het een oorlogsschip betrof, mogelijk het in 1694 in die omgeving gezonken fregat 'Rotterdam'.

Het wrak is door het duikteam opgemeten en in kaart gebracht (afb. 49). De resten steken vrijwel geheel uit de zeebodem en de oriëntatie van de 30 m lange site is west-oost, met vermoedelijk het voorschip aan de westkant. Een groot anker aan de noordwestzijde is daarvoor één van de aanwijzingen. Van het schip zelf is niet veel over. Het betreft uitsluitend nog

Afb. 49. Noordzee * Steile Hoek. Een fragment van het wrak in beeld: (beschadigde) kanonlopen, afgezaagde kanonlopen, kogels en scheepshout.

de gebroken en aangevreten resten van het vlak (de bodem van het schip). Direct daar bovenop ligt echter een enorme bult kanonnen. Daartussen liggen talloze kanonskogels in allerlei soorten (gewone kogels, knepelkogels – aan elkaar verbonden kogels om tuigage mee te vernielen – en kartetskogels) en maten (de diameters variëren van circa 4 tot 18 cm). Veel van deze metalen voorwerpen zijn volledig aan elkaar vastgekoekt. In de bult zijn bijna 40 kanonsloopen van diverse kalibers te onderscheiden en nog eens eenzelfde aantal in stukken gezaagde delen van kanonsloopen. Verspreid over het oostelijk deel van de site worden nogal wat grotere en kleinere stukken platlood aangetroffen en aan de zuidoost- en oostzijde liggen de resten van een bakstenen oven. Ander (los) vondstmateriaal is nauwelijks aanwezig. Zo zijn alles bij elkaar twee steengoed kruikjes gevonden en enkele scherven van wijnflessen, allemaal vastgekit in de concreties. Alleen diep in een proefsleufje werd nog wat klein materiaal aangetroffen. Het betreft voornamelijk broek- en schoengespen (afb. 50), verschillende tinnen lepels (afb. 51) en een koperen munt (afb. 52). Uit de dendrochronologische dateringen blijkt dat het schip gebouwd is in de eerste helft van de 18de eeuw (het spinthout ontbreekt volledig, maar de veldatum ligt in ieder geval na 1708 ± 6 jaar). De lepels en de gespen zijn eveneens 18de-eeuws. Het muntje met als opschrift IOSEPHUS I DEI GRATIA REX PORTUGALIAE ET ALGARVORUM heeft als jaartal 1757. De kanonnen waren

Afb. 50. (rechts) Noordzee * Steile Hoek. Eén van de (grote) broekgespen.

Afb. 51. (onder) Noordzee * Steile Hoek. Diverse lepels; dergelijke combinaties zijn vaker aangetroffen in scheepswrakken uit de tweede helft van de 18de eeuw.

Afb. 52. (helemaal onder) Noordzee * Steile Hoek. Voor- en achterzijde van een Portugese munt uit 1757.

toen al oud en versleten. Bij nadere bestudering bleken enkele lopen zelfs gescheurd te zijn. De conclusie is dat we hier dus in ieder geval niet te maken hebben met het fregatschip 'Rotterdam', maar eerder met een handelsschip, gebouwd in het tweede kwart en vergaan in het derde kwart van de 18de eeuw, dat met een lading schroot op weg was naar een hoogoven, mogelijk in Weald in Sussex, om te worden omgesmolten. Doordat de bestemming destijds niet werd bereikt, ligt hier nu voor onderzoekers van (17de-eeuws) geschut en munitie een schat aan gegevens.

Tot slot een opmerking van (monumenten-) zorgelijke aard. Het is moeilijk met zekerheid te zeggen hoe lang reeds het wrak BHG 2 vrij ligt op de zeebodem, maar uit gesprekken met lokale sportduikers kan worden afgeleid dat dat al meerdere decennia het geval moet zijn. Al die tijd heeft dit wrak blootgestaan aan diverse processen – natuurlijke en menselijke – die verantwoordelijk zijn voor een versneld verval van wrakresten indien ze eenmaal vrijspoelen uit de beschermende zeebodem. Op het Burgzand in de Waddenzee is een klein aantal wrakken na waardestelling nu fysiek beschermd (zie de kroniek van Noord-Holland, Waddenzee). Het is goed te beseffen dat de toestand, zoals die is aangetroffen op BHG 2, de

Afb. 53. Oostflakkee – Ooltgensplaat * Noord-Achterweg. Fragment van een polychroom versierde schotel met een waterdrager (16de eeuw).

natuurlijke toekomst is van elke archeologische vindplaats die vrijspoelt uit de bodem: alleen de zware, niet organische delen zullen min of meer in situ blijven liggen, indien tenminste niet een visnet over de site gesleept wordt, of al te enthousiaste sportduikers tot berging overgaan. Een flinke inspanning voor het waarderen en beschermen van sites onder water is meer dan gerechtvaardigd.

Lelystad, Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterArcheologie (NISA/ROB), Arent Vos

Oostflakkee – Ooltgensplaat * Noord-Achterweg | In opdracht van gemeente Oostflakkee werd in mei 2003 een beperkt proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. De onderzoekslocatie maakt deel uit van een gemeentelijk woningbouwproject aan weerszijden van de Noord-Achterweg. De locatie is gelegen in de oude dorpskern van het kerkringdorp Ooltgensplaat. Door middel van drie kleine proefsleuven is het terrein onderzocht. Onder een 40 cm dikke bouwvoor van kleilig zand bevond zich een homogeen pakket van donkergrijze zandige klei met daaronder een grijze sterk zandige klei (Duinkerke IIIb). In het pakket donkergrijze klei werden een afvalkuil en een sloot aangetroffen. Het vondstmateriaal bestaat voornamelijk uit aardewerk (afb. 53) uit de 16de en 17de eeuw (het dorp is ontstaan in 1517). Daarnaast werd bot en glas aangetroffen. Sporen van bebouwing ontbreken, waardoor van een vervolgonderzoek afgezien werd.

Synthesgra Archeologie, Eric van der Kuijl

Oostflakkee – Oude Tonge * Waterryck Suissenwaerde | In mei 2003 werd een 14 ha groot gebied onderzocht ten behoeve van de aanleg van bungalowpark Waterryck Suissenwaerde. De Suijsspolder is na bedijking in 1647 ontstaan. Het ambacht Oude Tonge wordt al in de 13de eeuw in de historische bronnen genoemd. In de oorspronkelijke ondergrond werd het Hollandveen geheel of gedeeltelijk door getijdegeulen opgeruimd. Daarvoor in de plaats

zijn meer of minder dikke lagen zand, zavel en klei afgezet. De bovenlaag bestaat uit zavel en jonge zeeklei. Archeologische indicatoren werden niet aangetroffen.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Papendrecht * Oostpolder | In opdracht van de Gemeente Papendrecht is door SOB Research ten behoeve van het Bestemmingsplan ‘Oostpolder’ te Papendrecht een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd. Op basis van het booronderzoek is vastgesteld dat hier Afzettingen van Tiel (komafzettingen) op een afwisseling van Hollandveen met Afzettingen van Gorkum (kom- en oeverafzettingen), op afzettingen van de Formatie van Kreftenheye (rivierafzettingen) voorkomen. Daarnaast kon in deelgebied E het voorkomen van een noordwest-zuidoost gerichte stroomrug van Gorkum 2-ouderdom en op deelterrein 1 het voorkomen van een oost-west gerichte stroomrug van Tiel 0-ouderdom, mogelijk al Gorkum 4-ouderdom, worden vastgesteld. In geen van de 134 uitgevoerde boringen werden relevante archeologische indicatoren aangetroffen. Wel bleek dat over het gehele plangebied de grond was opgehoogd. Op de deelterreinen A, B en C was de opgebrachte grond geheel of gedeeltelijk al weer afgegraven. Op de deelterreinen D en E was de opgebrachte grond nog aanwezig. Op terrein E was de opgebrachte grondlaag gemiddeld ca 2,5 m dik. Op basis van de AAI moet worden geconcludeerd dat het bestemmingsplangebied een lage archeologische waarde heeft en er dus geen verder archeologisch onderzoek nodig is.

SOB Research, J. Ras

Papendrecht * uitbreiding C1000 | In opdracht van Schuitema Vastgoed BV is door SOB Research een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd aan de Jan van Gooijenstraat 5 ten behoeve van de uitbreiding van een supermarkt. Uit het uitgevoerde booronderzoek blijkt dat in het plangebied Afzettingen van Tiel (komafzettingen) op een afwisseling van Hollandveen en Afzettingen van Gorkum (komafzettingen) voorkomen. Het plangebied maakte deel uit van een verder van de rivier(en) gelegen komgebied, waar ongestoord een natuurlijke opbouw heeft plaatsgevonden. Het gebied is tussen de 11de en de 13de eeuw vanuit Papendrecht ontgonnen en in cultuur gebracht. Tot ver in de vorige eeuw werd dit ontgonnen gebied gekenmerkt door een verkaveling in smalle, langgerekte stroken. Het plangebied bestond uit weideland. Eerst vanwege de snelle uitbreiding en verstedelijking van Papendrecht vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw is het plangebied uiteindelijk als niet bebouwd deel van een winkelcentrum binnen de bebouwde kom opgenomen.

Bij het onderzoek werden in geen van de uitgevoerde boringen relevante archeologische indicatoren aangetroffen. In een aantal boringen werd vastgesteld dat er sprake is van recente verstoringen (20ste eeuw) tot op een diepte van 1 tot 1,2 m beneden het huidige maai-veld. Tot op deze diepte werden in een tweetal boringen respectievelijk puin en puin met plastic aangetroffen. De vastgestelde verstoring en de aangetroffen fragmenten houden ongetwijfeld verband met de recente bouw van het winkelcentrum. Op basis van de AAI kan worden geconcludeerd dat het gebied een lage archeologische waarde heeft en dat er geen nader Waarderend Archeologisch Onderzoek (AAI-2) of Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) noodzakelijk is.

SOB Research, J. Ras

Ridderkerk – Rijsoord * Waaldijk 117 | Voor de locatie Waaldijk 117 te Rijsoord is een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. Aanleiding voor het onderzoek was de voorgenomen bouw van een woonhuis. Tijdens het karterend booronderzoek zijn een grote grijsbakkende scherf en twee kleine roodbakkende scherven uit de 14de-15de eeuw aangetroffen. Een duidelijke cultuurlaag, die duidt op resten van een nederzetting ter plaatse, ontbreekt echter. Aanbevolen wordt om graafwerkzaamheden op de locatie archeologisch te laten begeleiden, om meer inzicht te krijgen in de ouderdom van de dijk/oeverwal.

ArcheoMedia BV, Eva Kaptijn, Arjan Otte & Marcel de Koning

Rijnsburg * Brouwerstraat | In september 2003 is een bouwkaavel voor vijf nieuwe woningen aan Brouwerstraat 43 onderzocht op archeologische waarden. De ondergrond op de locatie bestaat uit een met zavel en klei bedekte strandvlakte. De bodemopbouw bestaat uit een oeverafzetting van klei en zavel met een volledig natuurlijke opbouw. In de diepere ondergrond bevindt zich Hollandveen.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Rijnsburg * Vinkenwegzone | Tijdens diverse boorcampagnes in het voormalige kassengebied ten westen van het Oegstgeesterkanaal te Rijnsburg zijn door Synthegra Archeologie in 2003 bewoningsresten aangetroffen uit de late ijzertijd en de Romeinse tijd. Het 42 ha grote plangebied Phytanova dat bestemd is voor lichte industrie en kantoorpanden vormt in oorsprong één geheel met de Horn in Oegstgeest, waarop in de jaren '20 van de vorige eeuw een Merovingisch grafveld werd aangetroffen. Tijdens nader onderzoek door het voormalige IPP (nu: Amsterdams Archeologisch Centrum) konden enkele jaren geleden de begrenzingen van het grafveld vastgesteld worden. De aanleg van het Oegstgeesterkanaal tussen 1841 en 1844 heeft vermoedelijk het oorspronkelijke nederzettingsareaal in twee delen gesneden. Het betreft een uitloper van de oorspronkelijke strandwal, die door erosie van de Rijndelta en de Vliet gedecimeerd is in omvang.

Op het grondgebied van Rijnsburg zijn de resten van de strandwal aanwezig als een maximaal 150 m brede, noord-zuid georiënteerde zandbaan, waarop in recentere perioden bloembollenteelt heeft plaatsgevonden. De top van de strandwal bevindt zich gemiddeld op 1,5 m onder het huidige maaiveld. De toplaag bestaat uit een teeltaag van duinzand en bagger uit het Oegstgeesterkanaal. Op diverse delen van het plangebied wordt het zandpakket van de strandwal onderbroken door kleipakketten die afgezet zijn door de Vliet. Het zandpakket van de strandwal is op deze plaatsen volledig weggeslagen. De invloed van de zee in de monding van de Vliet eindigt rond 1130. In 1653 wordt het gebied definitief ingepolderd (Elsgeesterpolder). In het verspoelde zandpakket aan de flanken van de strandwal (ingebod in de Duinkerke-III-klei) en op de top van de oorspronkelijke strandwal is incidenteel vondstmateriaal aanwezig (afb. 54). Van de oorspronkelijke bewoningslaag op de top van de strandwal resteert nog een gemiddeld 20 cm dikke, bruin humeuze cultuurlaag waarin verbrande leem en houtskool en aardewerk is aangetroffen. Ten noorden van de strandwal is een dik veenpakket aanwezig. Het zuidelijke deel van het plangebied bestaat uit klei op zand (de flank van de strandwal). Het zuidelijke deel is aangemerkt als een gebied van middelhoge archeologische waarde. Het centrale deel met de resten van de strandwal is een

Afb. 54. Rijnsburg * Vinkenwegzone. Fragment van inheems aardewerk met kamstreekversiering (late ijzertijd).

gebied van hoge archeologische waarde. Vervolgonderzoek bij het uitgraven van de wegcutnetten voor de ontsluitingsweg van het nieuwe industriegebied, moet duidelijk maken of er daadwerkelijk sprake is van een nederzettingsareaal.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Rijnsburg * Westerhage | Het 6 ha tellende plangebied Westerhage in Rijnsburg is in december 2003 onderzocht door middel van een boorcampagne. Het onderzoek vond plaats in opdracht van woningbouwstichting Spinoza. Het plangebied wordt doorsneden door de Boslaan, De Poel, Spinozalaan en Camphuijzenstraat. In het totaal werden 70 boringen gezet. De boorprofielen lieten een sterk geroerde toplaag tot 1 m onder het maaiveld zien. In de toplaag komt vondstmateriaal voor dat te dateren is in de 18de en 19de eeuw. De onderliggende laag bestaat uit een laag blauwgrijs matig fijn zand en/of klei. Het betreft een gebied met mariene kleiafzettingen (Duinkerke-III) op oud duinzand en Hollandveen. Vervolgonderzoek werd niet noodzakelijk geacht.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Rijnwoude – Hazerswoude-Dorp * Dorpsstraat / Gemeneweg | Voor de locatie Dorpsstraat 117/119/123/125 en Gemeneweg 1-3 (Locatie Bogerman) en de locatie Dorpsstraat 128-130 (Locatie Timmermans) te Hazerswoude-Dorp is een bureauonderzoek en een inventari-

serend veldonderzoek uitgevoerd. Aanleiding voor het onderzoek waren de sloop van de oude bebouwing en de geplande nieuwbouw. Tijdens het karterend booronderzoek zijn archeologische resten aangetroffen uit de 17de tot en met 19de eeuw. De bodem op de locatie is voor een groot deel geroerd. Op het zuidelijke deel van de onderzoekslocatie, waar mogelijk nog oudere resten aanwezig zijn, wordt archeologische begeleiding van de nieuwbouw aanbevolen.

ArcheoMedia BV, Emile Eimermann & Marcel de Koning

Rijnwoude – Hazerswoude-Dorp * PCT-terrein | In maart 2003 is in samenwerking met TNO/NITG een archeologisch bureauonderzoek verricht naar het PCT-terrein. Hieruit is gebleken dat ter plaatse van de onderzoekslocatie een stroomgordel heeft gelopen die te dateren is tussen 6000 – 5500 BP (ca 4875-4350 voor Chr.). Deze stroomgordelafzettingen waren geschikt voor bewoning in het Vroeg Neolithicum. Bewoning van het gebied in latere perioden tot de Late Middeleeuwen is onwaarschijnlijk. Pas vanaf de Late Middeleeuwen werden de veengebieden bruikbaar door kunstmatige ontwatering. De Achterweg, de Achterwetering en de Hoogeveense weg gaan eventueel terug tot oudere (middeleeuwse) ontginningsassen. Als gevolg van turfwinning veranderde het gebied rondom Hazerswoude-Dorp in de loop van de 17de eeuw in een meer, ook wel de Hazerswoudse en Noordwadinxveense plas genoemd. In de 18de eeuw werd het gebied drooggelegd en ontstond de Hazerswoudse droogmakerij. Het bureauonderzoek heeft de middelhoge archeologische verwachting, aangegeven op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), meer dan bevestigd. Een vervolgonderzoek, in de vorm van een karterend booronderzoek, is aanbevolen, maar niet uitgevoerd. Inmiddels is het terrein bebouwd.

ArcheoMedia BV, Marieke Wijsman

Rijnwoude – Hazerswoude-Dorp * Torenstraat | Naar aanleiding van de voorgenomen bouw van 35 appartementen op de plek waar momenteel 14 woningen staan aan de Torenstraat 2-28 te Hazerswoude-Dorp zijn, in opdracht van de gemeente Rijnwoude, een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek verricht. Ter plaatse van huisnummers 10, 12, 14 en 16 laten historische kaarten bebouwing zien. Op deze deellootatie heeft de oude pastorie van Hazerswoude-Dorp gestaan. Deze pastorie wordt voor het eerst vermeld in 1432 en is rond 1800 afgebroken. Tijdens het karterend booronderzoek zijn binnen het plangebied weinig archeologische indicatoren aangetroffen. De verdichting van het boorgrid op de deellootatie, waar vermoedelijk de pastorie gelegen was, heeft echter in vrijwel alle boringen resten van bewoning uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd opgeleverd. Op basis van het aardewerk kunnen deze gedateerd worden tussen 1350 en 1800, de hele periode dat de pastorie heeft bestaan. Daadwerkelijke muurresten van de pastorie zijn niet aangetroffen. De kans om dergelijke fundamenten bij boringen aan te treffen, is niet groot. Resten van middeleeuwse pastorieën zijn dermate zeldzaam dat nader onderzoek met als doel het vaststellen van de aard, omvang en conservering van de archeologische waarden wenselijk is. Er is daarom geadviseerd om deze pastorie door middel van een archeologische proefsleuf te onderzoeken.

ArcheoMedia BV, Eva Kaptijn

Rijnwoude – Hazerswoude-Rijndijk * Orionhof | Vanwege de voorgenomen bouw van een tandartspraktijk zijn een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek verricht op de locatie Orionhof, bestemmingsplan Zonneveld te Hazerswoude-Rijndijk. De locatie bevindt zich ten zuiden van de Oude Rijn, waar mogelijk de Romeinse limesweg heeft gelopen. Uit het karterend booronderzoek is gebleken dat het terrein aan de Orionhof gedeeltelijk is verstoord door (sub-)recente graafactiviteiten of ophogingen. Vervolgens zijn gutsboringen gezet met een onderlinge afstand van 3 m over een lengte van 90 m dwars op de veronderstelde loop van de Romeinse weg. Hierbij zijn geen duidelijke sporen aangetroffen van Romeinse of middeleeuwse nederzettingen of wegen. Mogelijk heeft de weg wel over de onderzoekslocatie gelopen, maar is deze door vroegere bodemverstorende werkzaamheden niet meer aanwezig. Vervolgonderzoek wordt niet noodzakelijk geacht. Aanbevolen wordt om, indien in de nabije omgeving van de locatie bodemverstorende ingrepen plaatsvinden, voorafgaand hieraan archeologisch onderzoek te laten uitvoeren.

ArcheoMedia BV, Nienke Brienen-Moolenaar

Rotterdam * Poldervaart | In opdracht van de Dienst Landelijk Gebied voor Ontwikkeling en Beheer Zuid-Holland (DLG) heeft het BOOR in de periode oktober 2002 tot en met juli 2003 de ontwikkeling van het recreatiegebied 'Poldervaart 1' aan de Kandelaarweg in het westen van de gemeente Rotterdam archeologisch begeleid. De aanleg van het gebied vond plaats in het kader van de reconstructie van Midden-Delfland. Als gevolg van de korte tijd tussen de start van de begeleiding en de aanvang van de inrichtingswerkzaamheden (waardoor de mogelijkheden van bijvoorbeeld planaanpassing beperkt waren) en de verschillen in onderzoeksintensiteit binnen het plangebied, is een breed spectrum aan onderzoeksmethoden toegepast. Na een kort bureauonderzoek volgde het veldwerk met het verrichten van waarnemingen in taluds van reeds gegraven waterpartijen, het zetten van boringen, het graven van proefsleuven en het opgraven van behoudenswaardige archeologische waarden die bij de inrichting van het gebied niet te handhaven waren. De bevindingen zijn vastgelegd in BOORrapport 111 (Meirsmen & Moree 2004). Hieronder volgt een kort overzicht van de resultaten. In het onderzoeksgebied waren, vóór de inrichting ervan, opmerkelijke reliëfverschillen te zien, die werden veroorzaakt door de aanwezigheid van een stroomrugsysteem. De sedimenten van dit systeem behoorden tot de Afzettingen van Duinkerke I. De geulen hebben zich eertijds ingesneden in een dik pakket Hollandveen. Veel van de in het gebied gedocumenteerde archeologische waarden zijn gerelateerd aan dit systeem.

Eén vindplaats (04-200) betreft een nederzettingsterrein uit de midden-ijzertijd. De archeologische resten zijn aangetroffen op een dun laagje veen op venige klei (mogelijk een vroege fase van de Afzettingen van Duinkerke I) op een dik pakket Hollandveen. Ze worden afgedekt door klastische sedimenten behorend tot de Afzettingen van Duinkerke I en III. Het terrein ligt tegen de Duinkerke I-stroomrug aan. Het is zeer plausibel dat de Duinkerke I-geul reeds in de midden-ijzertijd aanwezig was, in die periode zorgde voor gunstige vestigingsomstandigheden en pas daarna op grotere schaal ging sedimenteren. Op de locatie zijn delen van enkele houten constructies gedocumenteerd. Het vondstmateriaal bestaat voornamelijk uit aardewerk. In oeverafzettingen van de Duinkerke I-stroomrug zijn enkele plekken met houtskool en een aantal locaties met kleine concentraties aardewerk uit de late ijzertijd aangetrof-

fen. Het materiaal behoort telkens tot één pot. Daarnaast is ook een niet nader te duiden rij paaltjes in geulafzettingen getraceerd; nederzettingssporen ontbreken. De in het plangebied getraceerde sporen uit de late ijzertijd tonen aan dat ook in die tijd de oevers van een Duinkerke I-geul door de mens werden benut. Het ging niet om een permanente vestiging – daarvoor heerste een te hoge dynamiek in de omgeving (de geul sedimenteerde waarschijnlijk volop) – maar om kortstondige bezoeken met kortstondige activiteiten.

De vondst van twee crematiegraven (vindplaats 04-197) in een van de proefsleuven deed vermoeden dat er sprake was van een grafveld uit de Romeinse tijd op de Duinkerke I-stroomrug in het zuidwesten van het onderzoeksgebied. Om dit vermoeden te verifiëren en om de eventuele omvang van een grafveld te bepalen, zonder het tegelijkertijd in zijn geheel op te graven, zijn op bepaalde afstanden tot de eerste graven nieuwe proefsleuven gegraven. Dit vervolgonderzoek leverde op zo'n 40 m van de eerste grafsporen een derde crematie en op ongeveer 60 m een brandplaats op. Deze resultaten gaven aan dat er inderdaad een grafveld was. Uiteindelijk werd er bij de inrichting van 'Poldervaart 1' bij een gebied van 100 bij 75 m rekening mee gehouden dat zich daar nog meer graven konden bevinden. Dit gebied bevindt zich in een zone die bestemd is als ligweide, waar bij de inrichting geen grootschalige en diepreikende ingrepen in de bodem zijn vereist. De mogelijkheden die er waren om het grafveld te beschermen zijn door de DLG optimaal benut: het vastgestelde areaal van het grafveld is bij de inrichting ontzien en er is tevens een aantal beschermende maatregelen genomen om aantasting in de toekomst te voorkomen. De aangetroffen sporen liggen ondiep; ze zijn net onder de bouwvoor aangetroffen. Ter bescherming van de graven is daarom een 50 cm dikke afdeklag aangebracht. Verder zijn in het gebied geen bomen en struiken aangeplant; de begroeiing bestaat uitsluitend uit gras. Om de archeologische waarden te ontzien, is tenslotte ook het afwateringssysteem van de plek aangepast.

De drie graven bestaan alle uit enkele decimeters grote plekken met fragmenten verbrand menselijk bot. Het bot bevond zich in een laag klei van enkele centimeters dik. Het bot was in geen enkel geval in bijvoorbeeld een ingraving geplaatst. Tussen het botmateriaal was nauwelijks houtskool aanwezig. Dit houdt ten eerste in dat de doden niet zijn gecremeerd op de plaatsen waar ze zijn begraven. Na hun crematie elders zijn hun stoffelijke resten vrij zorgvuldig verzameld, eventueel gereinigd (mogelijk gewassen) en vervolgens bijgezet als een, wat hier genoemd wordt, 'schone-crematie-bijzetting' (Döbken 1992, 160). Mogelijk zijn de resten oorspronkelijk verpakt geweest in een container van vergankelijk materiaal. In alle graven is alleen bot in het graf gedeponeerd. Eventuele bijgiften in de vorm van aardewerk of metaal ontbreken. In twee graven is naast het menselijk bot ook verbrand varkensbot aangetroffen, hetgeen een aanwijzing vormt voor het brengen van dieroffers of voor het meegeven van voedsel aan de overledenen op de brandstapel. Niet uit te sluiten valt dat ook bijgiften van vergankelijk materiaal met de overledene zijn meegegeven. Bij geen van de graven kon het geslacht van de dode worden bepaald; wel was een indicatie voor de leeftijd bij overlijden aan te geven. In alle gevallen betrof het volwassen individuen. Twee personen waren tussen de 20 en 40 jaar oud bij overlijden; de derde was 30 tot 50 jaar oud. De determinaties van het bot zijn uitgevoerd door Smits Antropologisch Bureau te Amsterdam. De brandplaats is een plek waar de crematie van één of meerdere overledenen heeft plaatsge-

vonden. De verbranding heeft niet op het toenmalige maaiveld plaatsgehad, maar op een speciaal daarvoor aangebracht platform van klei. Vergelijkbare constructies zijn bekend uit het grafveld in Spijkenisse (Döbken 1992, 153-157). De kunstmatige verhoging stak ongeveer 10 cm boven het toenmalige maaiveld uit en was ca 110 cm groot. Op het platform reesterde een laagje houtskool; verbrand bot ontbrak. Na crematie is het bot zorgvuldig van de brandplaats weggenomen en elders bijgezet. In principe is het mogelijk dat een (of meer) van de overledenen van de drie aangetroffen crematiegraven hier is verbrand.

Tijdens de aanleg van de recreatieplas in 'Poldervaart 1' werd, mede door de oplettendheid van amateur-archeoloog T. Dijkstra (Schiedam), een nederzettingsterrein uit de Romeinse tijd ontdekt (04-199). Nadere inspectie van het terrein leerde dat hier zeer goed geconserveerde resten van een boerderij aanwezig waren. De vindplaats werd als behoudenswaardig gewaardeerd. De vindplaats kon echter niet behouden blijven en moest worden opgegraven. Hierbij bleek dat zich onder het niveau uit de Romeinse tijd resten uit de midden-ijzertijd bevonden. Vanwege de tijdsdruk beperkte het onderzoek zich tot het documenteren van de boerderijplattegrond uit de Romeinse tijd. Eventuele overige constructies op het erf konden niet worden onderzocht, evenmin als de sporen uit de ijzertijd.

De resten van de boerderij bevonden zich op een laag klei behorend tot de Afzettingen van Duinkerke I. De klei kan worden geïnterpreteerd als een oeverafzetting van een zuidelijke tak van het Duinkerke I-geulstelsel. Na beëindiging van de bewoning werd het terrein afgedekt door een laag klei die waarschijnlijk ook tot de Afzettingen van Duinkerke I kunnen worden gerekend. Onder het noordoostelijke deel en ten noordoosten van de boerderij is het niveau uit de midden-ijzertijd aangetroffen. Het tweede niveau bevindt zich op het Hollandveen en onder de oudste fase (de oeverafzettingen) van de Afzettingen van Duinkerke I.

De plattegrond van de boerderij is noordoost-zuidwest georiënteerd. Het zuidwestelijke uiteinde van de boerderij ontbreekt als gevolg van graafwerkzaamheden ten behoeve van de aanleg van de plas. De lengte van de nu resterende plattegrond bedraagt 26 m. De boerderij heeft in de loop van haar bestaan een ontwikkeling doorgemaakt, waardoor verschillende bouw- en gebruiksfases van de verschillende ruimten zijn te onderscheiden. Het hieronder geschetste beeld van de boerderij is dan ook sterk vereenvoudigd. In de plattegrond kunnen drie samenstellende delen van de boerderij worden herkend: een smal noordoostelijk deel; een iets breder middendeel en een nog breder zuidwestelijk deel. Het noordoostelijke deel van de boerderij wordt geïnterpreteerd als het woongedeelte. In de lengterichting van de boerderij meet het 5,4 m; de breedte bedraagt 4,8 m. De opbouw van de ondergrond in het woondeel bestaat uit klei- en veenkluiten en, in tegenstelling tot de overige ruimtes, maar weinig mest. Centraal in het woondeel bevindt zich een haard. In de noordwestelijke hoek is een rechthoekige ruimte aangetroffen van 1,50 x 2,20 m. De ruimte wordt begrensd door een aaneengesloten rij paaltjes. Een mogelijke ingang tot deze ruimte bevindt zich in de noordelijke hoek. De vloer is opgebouwd uit plaggen van venige klei. De functie van de afgeschermdede ruimte is onduidelijk.

De afscheiding tussen het woon- en het aangrenzende stalgedeelte bestaat uit een palenrij met vlechtwerk. In het midden van deze wand is, gelet op het ontbreken van paaltjes, een

doorgang aanwezig. Een tweede aanwijzing hiervoor is de aanwezigheid van een drempel met een uitsparing waarin de taats (scharnierpen) van de deur kon draaien. De nokbalk van de boerderij werd in het woongedeelte gedragen door een centraal in de ruimte geplaatste middenstijl. Het woondeel is dan ook tweeschepig. Het middendeel van de boerderij wordt geïnterpreteerd als een stalgedeelte. In de lengterichting van de boerderij meet het 11,6 m; de breedte bedraagt 5,8 m. De vloer in het stalgedeelte bestaat uit een dikke mestlaag. De onderverdeling in de stal wordt aangeduid door houten balken op de vloer. In het midden is een pad aanwezig, met aan elke zijde drie stalboxen. In vijf stalboxen zijn takkenbossen als vloerbedekking aangetroffen; in de zesde stalbox ontbraken ze. In de lange wanden bevinden zich tegenover elkaar twee ingangen. De ondergrond bij de ingangen is verstevigd met takkenbossen en opgebrachte klei. De nokbalk van de boerderij werd in dit stalgedeelte gedragen door vier A-vormige gebinten, gevormd door telkens twee schuin tegenover elkaar geplaatste zware palen. Dit staldeel is dan ook drieschepig. Ook het zuidwestelijke deel van de boerderij wordt geïnterpreteerd als een stalgedeelte; mogelijk betreft het een latere uitbreiding van de boerderij. In de lengterichting van de boerderij meet het minimaal 9 m (het zuidwestelijk deel ontbreekt als gevolg van de aanleg van de plas); de breedte bedraagt 6,4 m. Ook hier bestaat het vloerpakket voornamelijk uit mest. In de lengterichting zijn twee evenwijdige balken aangetroffen. Dit gedeelte wordt beschouwd als een latere aanbouw. De nokbalk van de boerderij werd in dit stalgedeelte gedragen door in ieder geval drie A-vormige gebinten. Dit staldeel is dus ook drieschepig. Op grond van het aangetroffen aardewerk kan de vindplaats worden gedateerd tussen 120/125 tot 190/200 na Chr. (De Bruin 2004).

De ligging van de archeologica van vindplaats 04-149 (Midden-Delfland 7.12) uit de Romeinse tijd waren als gevolg van het vrij intensieve onderzoek van de afgelopen 20 jaar goed bekend (Bult 1983; Van der Gaauw 1988 en Visser 2000). De archeologische resten – een vondstlaag en grondsporen, voornamelijk greppels – zijn op de Duinkerke I-stroomrug gesitueerd. Bij de inrichting van ‘Poldervaart 1’ kon een fors deel van de locatie op een goede manier worden ingepast in de plannen. Ter bescherming van de archeologische waarden werd hier een extra laag grond opgebracht en bleef de plek gevrijwaard van diepwortelende aanplant. De noordoostelijke arealen van de vindplaats zullen echter worden vergraven bij de aanleg van waterpartijen. Gedurende de archeologische begeleiding zijn de archeologische waarden op deze plekken gedocumenteerd. Het gaat om stukken vondstlaag en grondsporen (voornamelijk greppels). Ook productieafval van tinglazuuraardewerk (biscuit, proenen, kokerfragmenten) werd verzameld (vindplaats 04-198).

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, E. Meersman & J.M. Moree

Rotterdam * Vissersdijk | In opdracht van het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR) en in nauw overleg met SFB-Vastgoed is een archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie ‘De Witte Keizer’ aan de Vissersdijk in Rotterdam. Het onderzoek is uitgevoerd door het BOOR in samenwerking met archeologisch projectbureau Jacobs & Burnier in het voorjaar van 2003. De locatie is gelegen in het westelijk deel van het Westelijk Nieuwland, een buiten Schielands Hoge Zeedijk gelegen stadsdeel dat rond het midden van de 14de eeuw deel ging uitmaken van Rotterdam.

De onderzoekslocatie bevindt zich tussen het tegenwoordige Hang, de Vissersdijk en de

Keizerstraat. In twee werkputten werden de aanwezige grondsporen en vondsten gedocumenteerd. De oudste vondsten en grondsporen dateren uit de 14de eeuw. Langs het Hang werd op twee punten de voet aangesneden van de dijk of kade die het Westelijk Nieuwland omringde. Ook werd de voorloper van het Zijl aangesneden. Dit was een binnendijks gelegen oost-west georiënteerde waterloop die zorgde voor de ontwatering van het Westelijk Nieuwland door bij laag tij het overtollige water op het buitenwater te lozen.

De opgraving heeft uitgewezen dat dit deel van de stad voortdurend werd opgehoogd. Nadat het gebied in het derde kwart van de 14de eeuw was opgehoogd, vond een tweede ophoging in het begin van de 15de eeuw plaats. Op de hoek van de Vissersdijk en het Hang verscheen toen de eerste (stenen) bebouwing. Ook het Zijl werd toen dichtgegooid en vervolgens iets noordelijker van het oorspronkelijke tracé in een bredere versie opnieuw uitgezet. Vanwege wateroverlast bleven de bewoners ook in de 15de en 16de eeuw genoodzaakt om regelmatig de aanwezige bebouwing af te breken en het terrein op te hogen.

Bij het archeologisch onderzoek zijn diverse vondsten aangetroffen. Ze dateren voornamelijk uit de 15de tot en met de 17de eeuw en zijn afkomstig uit de ophogingslagen, de vulling van het in het begin van de 18de eeuw buiten gebruik gestelde Zijl en uit verschillende afvalkuilen en beerputten. Enkele puinlagen alsmede misbaksels wijzen op de aanwezigheid van steen-en (vloer)tegelbakkerijen in dit deel van de stad in de 15de eeuw.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, A.J. Guiran & E. Jacobs

Schiedam * Oude Stadhuis | In november 2003 heeft het BOOR een kleinschalig onderzoek uitgevoerd in het Oude Stadhuis aan de Grote Markt te Schiedam. De aanleiding vormde de restauratie van het stadhuis dat in 1537 is gebouwd. De opdracht aan het BOOR was om de 16de-eeuwse funderingen van het pand vast te leggen. Het gaat om muren met poeren ten behoeve van een kruisgewelfconstructie, die deel uitmaakten van de voormalige kelder van het stadhuis. Ook latere bouwaanpassingen zijn gedocumenteerd. Voorts is vastgesteld dat het oude stadhuis gebouwd is op een laatmiddeleeuws ophogingspakket, waarin aardewerk, bot, mest en hout aanwezig waren.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, F.J.C. Peters

Schoonhoven * Scheepmakershaven | In opdracht van Kuiper en Burger Advies- en Ingenieursbureau is door SOB Research ten behoeve van het project Scheepmakershaven 11 te Schoonhoven een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd, waarbij de geologische opbouw, de aardkundige waarden en de archeologische en cultuurhistorische waarden ter plaatse zijn bestudeerd. Op basis van dit onderzoek kan worden vastgesteld dat in het noordelijke deel van het plangebied later opgebrachte pakketten op een afwisseling van Hollandveen met Afzettingen van Gorkum (kom- en oeverafzettingen) en ten zuiden hiervan later opgebrachte pakketten op geuldekafzettingen behorende tot de Afzettingen van Tiel voorkomen.

De aangetroffen ophogingspakketten van klei en zand variëren in dikte van 3,1 tot 3,75 m. Voor een deel bevinden deze opgebrachte lagen zich in het gedempte deel van de Scheepmakershaven. Onder deze ophogingen werden natuurlijke afzettingen aangetroffen in de vorm van Hollandveen en Afzettingen van Tiel. Met name in het oostelijke deel van het plangebied blijkt de bodem tot op een diepte van zeker 3 m beneden het maaiveld met minerale

olie verontreinigd te zijn. In de opgebrachte lagen klei en zand werd in een aantal boringen aardewerk uit de periode 16de tot begin 18de eeuw aangetroffen. Daarnaast werd in alle boringen in deze ophogingspakketten puin en bouwsteen aangetroffen. In één boring werd op een diepte van 3,5 m beneden het maaiveld (1,06 meter onder NAP) een fragment van een kookpot van roodbakkend, geglazuurd aardewerk aangetroffen, dat in het einde van de 14de eeuw tot en met het begin van de 16de eeuw kan worden gedateerd.

Op basis van de AAI kan worden geconcludeerd dat er in het deel van het plangebied dat buiten de voormalige Scheepmakershaven is gelegen, sprake kan zijn van intacte archeologische resten. Deze sporen zullen bij de toekomstig uit te voeren bodemsanering worden aangetast. Geadviseerd wordt dan ook de zone buiten het voormalige havengebied nader archeologisch te onderzoeken. In samenspraak met de provinciaal archeoloog wordt aanbevolen om de saneringswerkzaamheden in deze zone onder archeologische begeleiding te laten plaatsvinden. Voor het overige deel van het onderzochte plangebied wordt de uitvoering van nader archeologisch onderzoek niet noodzakelijk geacht.

SOB Research, J. Ras

Valkenburg * Joghtlust | Vanwege de voorgenomen sloop van kassen en de nieuwbouw van woningen zijn een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd aan de Joghtlustlaan te Valkenburg. De locatie 'Joghtlust' is gelegen op de zuidoever van de Oude Rijn. Circa 500 m ten zuidoosten van de onderzoekslocatie zijn resten van het Romeinse *castellum* 'Praetorium Agrippinae' gevonden. Op verschillende plekken in Valkenburg en elders op de stroomwal van de Oude Rijn zijn resten van de Romeinse *limesweg* gevonden. Voor de onderzoekslocatie gold dan ook een hoge archeologische verwachting. Bij het karterend booronderzoek zijn archeologische indicatoren aangetroffen, die echter niet dateerbaar zijn. Het gaat om houtskool, aardewerk, baksteen en bot. Bij de oppervlaktekartering zijn fragmenten aardewerk gevonden uit de Romeinse tijd, de Vroege en de Late Middeleeuwen. In een aantal boringen zijn daarnaast ook fosfaten aangetroffen. Deze kunnen verbonden worden met menselijke aanwezigheid op de locatie. Er zijn geen duidelijke bodemverstoringen aangetroffen. Het proefsleuvenonderzoek dat door de ROB is uitgevoerd op het aangrenzende terrein, toont aan dat dit terrein is afgekleid. Op basis van het booronderzoek kan geen definitieve waardering worden opgesteld. Een proefsleuvenonderzoek is aanbevolen.

ArcheoMedia BV, Eva Kaptijn & Nienke Brienens-Molenaar

Vlaardingen * Broekkade / Van Boendaleweg | Langs de Broekkade is door een passant een menselijke onderkaak aangetroffen. Er is aangifte gedaan van de vondst bij de politie, die dat vervolgens bij het VLAK heeft gemeld. De kaak bleek niet in situ te hebben gelegen, maar afkomstig te zijn van een gronddepot. De herkomst van het materiaal zou, zo bleek uit navraag, gezocht moeten worden in een uitgebaggerde vijverpartij langs de Van Boendaleweg. Inspectie van de grond langs de Broekkade, waaruit de onderkaak afkomstig was, leverde 12de- en 13de-eeuws scherf materiaal op. Dergelijk materiaal werd evenwel niet aangetroffen in de uitgebaggerde sloottaluds langs de Van Boendaleweg. Een verband met de locatie 'Gat in de Markt' waar het jaar daarvoor een opgraving van een 11de/12de-eeuwse be-

graafplaats heeft plaatsgevonden, lijkt voor de hand te liggen. Volgens betrokkenen is het uitgesloten dat er grond van de locatie ‘Gat in Markt’ via het gronddepot op de locatie Broekade terecht is gekomen. De herkomst van de onderkaak blijft daarmee onbekend.

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Deltaweg | Op de locatie Deltaweg (stationsgebied Vlaardingen Centrum) is door Synthebra Archeologie BV booronderzoek uitgevoerd (Bergman & Helmich 2003). In de ondergrond is een dik zandlichaam aangeboord. Het bovenste deel betreft een recente ophoging, het onderste deel kan mogelijk tot de afzettingen van het Vlaardingstelsel gerekend worden. Het booronderzoek maakt echter duidelijk dat de top van deze (mogelijke) oeverwal sterk aangetast is, waarmee de kans op het aantreffen van archeologica in situ zeer klein is. Verder onderzoek werd dan ook niet zinvol geacht. Het plangebied is archeologievrij verklaard.

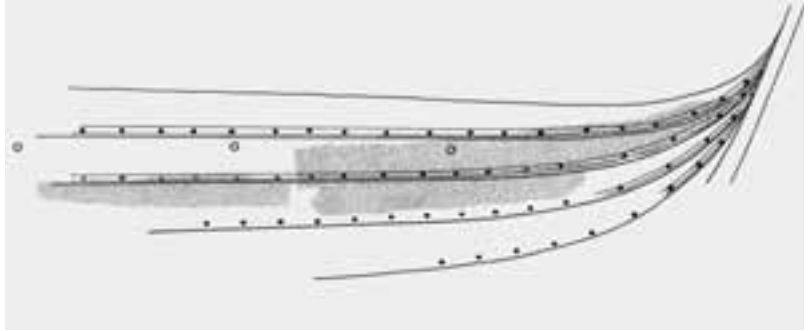
Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Gat in de Markt | In 2002 is in het oude centrum van Vlaardingen op de locatie ‘Gat in de Markt’ archeologisch onderzoek verricht. Bij dat onderzoek is de rand van de oude middeleeuwse begraafplaats aangesneden met resten van 45 begravingen. Het hout dat afkomstig is van de grafkisten van de graven is in 2003 nader onderzocht. Uit dendrochronologisch onderzoek is gebleken dat het jongste graf op het diepste niveau van het grafveld in of kort na 1043 is aangelegd. De ingebruikname van dit deel van de begraafplaats zal dus rond dit jaar hebben plaatsgevonden. De sluitdatum van het grafveld ligt uiterlijk in het einde van de 12de eeuw, maar vermoedelijk al eerder. Uit het onderzoek van het hout blijkt dat een groot deel ervan uit hergebruikt materiaal bestaat, waaronder bouw- en scheepshout. Bijzonder is dat er resten zijn aangetroffen van drie verschillende Vikingschepen (afb. 55, 56 en 57). Het is pas de vierde keer in Nederland dat resten van dergelijke schepen zijn ontdekt. Twee ervan blijken afkomstig te zijn uit Engeland en zijn vermoedelijk door Deense Vikingen gebouwd, waarbij de bouwdata liggen op 918 na Chr. met een kallibratie van plus of min zes jaar en 1009 na Chr. met een kallibratie van plus of min zes jaar. Het enige andere voorbeeld van een Deens Vikingschip in Nederlandse context is gevonden in Tiel.

Het derde schip, waarvan het bouwjaar rond 967 na Chr. met een kallibratie van plus of min zes jaar ligt, is afkomstig uit het gebied van het vroegere Frisia (Noordwest-Europa). De

Afb. 55. Vlaardingen * Gat in de Markt. Houtresten van een Deens Vikingschip, gebouwd rond 1009 in Engeland. Het fragment maakte deel uit van de huid van het schip en is in of kort na 1043 hergebruikt in Vlaardingen als deksel van een graf (foto: A.H.L. Vredenbregt, VLAK).

Afb. 56. Vlaardingen* Gat in de Markt. De situering van het in Vlaardingen ontdekte deel in het Deense Vikingschip (tekening: K. Vlierman).

Afb. 57. Vlaardingen* Gat in de Markt. Tussen de naden van de planken van het Vikingschip bevond zich nog breeuwsel dat vervaardigd was uit gedraaid schapenhaar (foto: A.H.L. Vredendregt, VLAK).

vondst van dit schip doet, samen met de vondst van een deel van een Vikingschip uit Dorestad en klinknagels uit het Noord-Nederlandse terpengebied, vermoeden dat de toenmalige Friese kooplieden voeren met schepen die gebouwd waren in een Scandinavische traditie. De aanwezigheid van drie verschillende Vikingschepen en andere schepen toont aan dat Vlaardingen rond 1000 na Chr. beschikte over een haven. Samen met enkele andere archeologische vondsten en (summiere) historische bronnen zijn er nu diverse aanwijzingen dat Vlaardingen in de 11de eeuw was opgenomen in een internationaal handelsnetwerk (De Ridder, Vlierman & Vredendregt 2004; Vredendregt & De Ridder 2004).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Oude Thuis | Op de locatie 'Oude Thuis' zijn saneringswerkzaamheden verricht. Deze locatie ligt langs de Oosthavenkade, ter hoogte van het oude centrum. De vraag was of de middeleeuwse bebouwing op de westelijke oeverwal van de Vlaarding een eventuele tegenhanger had op de oostelijke oeverwal. Tot op heden ontbreken dergelijke vondsten echter en ook ditmaal zijn er geen aanwijzingen aangetroffen voor middeleeuwse bebouwing op de oostelijke oeverwal. De middeleeuwse bewoning lijkt zich vooralsnog beperkt te hebben tot de westelijke oeverwal.

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Soenda | In het plangebied Soenda heeft bureau RAAP een archeologische inventarisatie verricht. Uit het booronderzoek blijkt dat het betreffende plangebied twee fossiele kreekruggen herbergt (Deunhouwer 2003a). Op grond daarvan heeft het gebied een hoge archeologische verwachting gekregen. In het najaar van 2003 heeft RAAP een proefleuvenonderzoek verricht, waaruit blijkt dat de zuidelijke kreekrug geen archeologische

resten bevat en de noordelijke kreekkrug sporen en vondsten opleverde uit de Romeinse tijd (Deunhouwer 2003b). Het betreft hier waarschijnlijk de landinrichting die behoort tot de nederzetting die vermoedelijk even ten noordoosten van het plangebied is gelegen. Gezien de geringe vondst- en spoordichtheid is besloten tot uitsluitend archeologische begeleiding van het uitgraven van de bouwputten.

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Stationsplein | In opdracht van de gemeentelijk archeoloog is het plangebied Parallelweg/Deltaweg/Galgkade (Stationsplein) onderzocht in verband met een herinrichting van het terrein. De totale oppervlakte van de locatie bedraagt 5 ha. Op grond van vooronderzoek kon worden vastgesteld dat in het gebied mariene Afzettingen van Duinkerke en fluviatiele Afzettingen van Gorkum te verwachten zijn. Tevens kunnen pre-Romeinse kreekkruggen met poelgronden aangetroffen worden. Eerder onderzoek door de gemeentelijk archeoloog van Vlaardingen heeft uitgewezen dat het oudste deel van Vlaardingen op een pre-Romeinse kreekkrug gesitueerd is. Deze kreekkrug loopt van het bedrijventerrein Hoogstad naar 'd'Engelsche Boomgaert', de Hogewerf en vervolgens richting de Maas. De huidige locatie ligt in het verlengde van de bewuste kreektak en het onderzoek was dan ook bedoeld om te onderzoeken of de kreekkrug aangeboord kon worden op de locatie Stationsplein.

In 1163 werd de Maas omdijkt. Hierdoor kwam de onderzoekslocatie buitendijks te liggen, waardoor die onder invloed kwam van de getijden van de Maas. De gorzen van de Maas bij Vlaardingen zijn vanaf ca 1830 geleidelijk aan opnieuw ingepolderd en bij de stad getrokken. In het totaal zijn 21 boringen tot een maximale diepte van 9 m onder het maaiveld doorgezet. Uit de boringen blijkt dat in het westelijke deel van de locatie een 1,6 tot 3 m dik kalkrijk zandpakket in de ondergrond aanwezig is. Dit is mogelijk het verlengde van de gezochte pre-Romeinse kreekkrug. Of dit werkelijk zo is, moet blijken uit toekomstige boringen ten noorden van het plangebied, als aansluiting gezocht kan worden met het reeds gedocumenteerde deel van de kreekkrug. In het oostelijke deel van de locatie bevindt zich een dik kleipakket (Duinkerke-III) op Hollandveen. Er werd nog wel een oude crevasse-afzetting waargenomen als gevolg van een doorbraak van de Maas.

Synthegra Archeologie, Eric van der Kuijl

Vlaardingen * Van der Drifstraat | Bij het vernieuwen van een riolering in de Van der Driftstraat is naar verwachting een oeverwal doorsneden. Aan de kreekzijde van de oeverwal is een liggende constructie aangetroffen van bewerkt hout en vlechtwerk, vermoedelijk daterend uit de Romeinse tijd. Mogelijk betreft het hier een aanplemping van de oeverzijde of maakt het onderdeel uit van een pad of weg op de oeverwal. Dendrochronologisch onderzoek van het hout leverde geen resultaat op. Het aardewerk dat op de oeverwal is gevonden, wijst op een datering in de 2de eeuw na Chr., mogelijk de tweede helft van die eeuw en wijst op de nabijheid van een nederzetting die mogelijk ten noorden van de vindplaats gezocht moet worden (Bijskoot & De Ridder, in voorbereiding).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Van Hogendorp | Op de locatie Van Hogendorp is naar aanleiding van de uitbreiding van een school op 6 mei 2003 een proefsleuf getrokken op het te bebou-

wen gebied. Naar verwachting zouden daar de resten van een middeleeuwse dijk in de bodem schuilgaan, die bij de grootschalige nieuwbouw vanaf 1948 was geslecht. De bovenste lagen bleken echter bij die werkzaamheden reeds dusdanig verstoord dat er geen dijklagen meer aanwezig waren. Wel kon nog worden geconstateerd dat de ondergrond zandig was, hetgeen wijst op de aanwezigheid van een oeverwal waarop de dijk zal zijn aangelegd (Defilet & De Ridder 2004).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Vergulde Hand West | In het plangebied Vergulde Hand West is door bureau RAAP booronderzoek verricht. Uit dit onderzoek blijkt dat het 25 ha grote gebied in de prehistorie doorsneden werd door krekken en dat een deel van Hollandveen met oorspronkelijk prehistorisch oppervlak nog intact was. Op grond daarvan heeft het gebied een hoge archeologische verwachting gekregen en is besloten tot een inventariserend proefsleufonderzoek (Eijskoot & De Ridder 2004a) om zones vast te stellen waarbinnen zich archeologische resten zouden kunnen bevinden. Dit proefsleufonderzoek is verricht van 19 mei t/m 20 juni 2003. In totaal is er 3904 m sleuf opengetrokken met een bakbreedte van 2,2 m, hetgeen neerkomt op een steekproef van 3,9%. Dit onderzoek leverde zes archeologische indicatoren op die niet aan complexen toe te schrijven zijn (waaronder verspoelde scherven) en tien archeologische complexen. Negen complexen zijn aangetroffen in de top van het Hollandveen en bestaan uit onder andere greppels, aardewerk en palen die vermoedelijk onderdeel zijn van nederzettingen en erven. De complexen vertegenwoordigen de volgende

Afb. 58. Vlaardingen * Vergulde Hand West. Op een diepte van ca 70 cm werd bij het sleuventrekken een 9,5 m lange boomstamkano aangetroffen uit ca 800 voor Chr. (foto: VLAK).

perioden: vroege ijzertijd (1), midden-ijzertijd (3), ijzertijd/Romeinse tijd (2), Romeinse tijd (2) en de 11de/12de eeuw (1). Het tiende complex betreft een bijzondere vondst van een ca 9,5 m lange eiken boomstamkano (afb. 58) die door middel van een ¹⁴C-datering toe te schrijven is aan de overgang van late bronstijd naar vroege ijzertijd (ca 800 voor Chr.). Niet alleen is de vondst van een boomstamkano uit deze periode zeldzaam, maar ook vormt deze de vroegste aanwijzing voor veenbewoning in West-Nederland. Een andere bijzonderheid van de boomstamkano is dat de achterzijde uit verschillende delen is geconstrueerd en zodoende een voorbeeld is van de oudste vorm van scheepsbouw (Morel 2004). In 2004 is aanvullend proefsleufonderzoek verricht. In het najaar van 2004 wordt een bestuurlijk besluit verwacht over het vervolgtraject: behoud in situ danwel ex situ.

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Vettoordsepolder | De locatie Vettoordsepolder (VOP) ligt direct ten zuiden van het centrum van Vlaardingen. Dit gebied is vanaf het einde van de 16de eeuw bebouwd. Onbekend was of in voorafgaande perioden het plangebied ook bewoning kende. In het plangebied VOP is door milieukundig bedrijf Tauw een inventariserend onderzoek verricht (Neiden 2004). Door middel van booronderzoek is onderzocht of het plangebied op een dieper niveau intacte fossiele kreekruigen herbergt. Dit bleek niet het geval te zijn. Toekomstig archeologisch onderzoek zal zich zodoende kunnen beperken tot de postmiddeleeuwse archeologische resten in de bovenste meter.

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Westlandse Weg | Bij de vernieuwing van de riolering door de Westlandse Weg is de oeverwal doorsneden waarbij enkele vondsten uit de Romeinse tijd zijn gedaan. De oeverwal maakt deel uit van het krekenselsel dat in voorgaande jaren is aangetroffen op de aangrenzende locaties Hoogstad en 'd'Engelsche Boomgaert'.

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch kantoor (VLAK), T. de Ridder

Wassenaar * Duinlustweg 9 | In november 2003 is door archeologisch projectbureau Jacobs & Burnier een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd op de locatie Duinlustweg 9 te Wassenaar in opdracht van de eigenaar. Aanleiding voor het onderzoek was de voorgenomen bouw van een woonhuis, waarbij de ondergrond plaatselijk tot op een diepte van 2,75 m onder het maaiveld verstoord zou worden. Volgens de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Duin- en Bollenstreek, bevindt het terrein zich in een gebied met een zeer grote kans op de aanwezigheid van archeologische sporen die uit het Neolithicum en daarop volgende perioden dateren. Uit het verrichte onderzoek (Burnier e.a. 2003) bleek dat de locatie in het verleden reeds gedeeltelijk was afgegraven. Waarschijnlijk is de daarbij vrijkomende grond onder andere gebruikt om de locatie van het huidige woonhuis op te hogen. Dat daarbij archeologische waarden vernietigd zijn, kan niet worden uitgesloten. Tijdens het booronderzoek zijn echter geen indicaties voor de aanwezigheid van archeologische waarden op de locatie aangetroffen. Op basis van de verkregen resultaten is geen verder archeologisch onderzoek geadviseerd.

Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, E. Jacobs

Zevenhuizen-Moerkapelle – Zevenhuizen * Hoge Zuidplaspolder | Naar aanleiding van de voorgenomen nieuwbouw van kassen, bedrijfsruimtes, waterpartijen en een geluidswal zijn op een locatie in de Hoge Zuidplaspolder bij Zevenhuizen een bureauonderzoek en een karterend en waarderend booronderzoek uitgevoerd. Het bureauonderzoek is uitgevoerd in samenwerking met TNO/NITG. Hieruit is gebleken dat op het zuidelijke deel van de onderzoekslocatie een stroomgordel (Benschop-systeem) heeft gelopen. Tijdens het karterend booronderzoek werd op een zandlaag – vermoedelijk betreft het hier een crevasse-afzetting – houtskool en een viswerveltje aangetroffen. Vervolgens heeft op de locatie een waarderend booronderzoek plaatsgevonden waarbij opnieuw houtskool en visbotjes werden aangetroffen. De monsters zijn verstuurd naar BIAX-consult voor botanisch onderzoek. Hieruit is gebleken dat er duidelijke aanwijzingen zijn voor menselijke activiteit in de directe omgeving. Naast houtskoolfragmentjes werd ook een aantal plantensoorten aangetroffen die vaak in verband worden gebracht met menselijke activiteit, zoals akkerkool, stippelganzenvoet, zuring, grote brandnetel en vlierbes. Het is mogelijk dat het hier gaat om verspoelde resten, binnen een straal van 300 m. Uit het ¹⁴C-onderzoek is gebleken dat de menselijke activiteit moet worden geplaatst in het Laat Mesolithicum (ca 5800 voor Chr.). De resten werden alle aangetroffen op grote diepte (vanaf 2,8 m onder het maaiveld en dieper).

Naar aanleiding van de resultaten is op de locatie nog een aantal mechanische boringen verricht. Momenteel wordt een ¹⁴C-onderzoek uitgevoerd op deze monsters die meer duidelijkheid moeten verschaffen over de vroeger menselijke activiteit in dit gebied.

ArcheoMedia BV, Marieke Wijsman

Literatuur

- Alders, G.P., 1985: De vroegste baksteen in Holland en Friesland, *Westerheem* XXXIV-1, p. 269-270.
- Alders, G.P. & J. Roefstra, 2004: Beschrijving van het archeologisch bodemarchief van de gemeente Heemskerk, Wormer (Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland).
- Alders, G.P., J.G. Kruisheer, A. Schweinzer & J. van Venetien, 1998: Het ontstaan van Beverwijk als stedelijke nederzetting, Hilversum.
- Baas, H., S. de Bruijn, N. Daemen e.a., 2003: *De Stelling van Amsterdam, Harnas voor de hoofdstad, Utrecht*.
- Berg, G.T.C. van den, 2003a: *Archeologisch vooronderzoek "Meerestein"*, Zaandam (Hollandia reeks 16).
- Berg, G.T.C. van den, 2003b: *Waarneming Valkkoogerweg 33, Valkkoog, Zaandam* (Hollandia reeks 17).
- Berg, G.T.C. van den & J.P.L. Vaars, 2003: *Proefsleuvenonderzoek Bleumerweg te Bakkum-noord (gemeente Castricum)*, Zaandam (Hollandia reeks 27).
- Bergman, W.A. & C. Helmich, 2003: *Inventariserend Archeologisch Onderzoek. Centrumgebied 'Stationsgebied en omgeving' te Vlaardingen, Zelfhem*.
- Besteman, J.C., 1990: North Holland AD 400-1200, turning tide of tide turned?, in: J.C. Besteman e.a. (red.), *Medieval archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen, p. 91-120.
- Bonke, H., 1997: *Rapport van het archeologisch onderzoek te Limmen 1996*, Amsterdam (ongepubliceerd, IPP, Universiteit van Amsterdam).
- Bruin, J. de 2004: *Vondstmateriaal uit de Romeinse tijd van een huisplattegrond, een grafveld en een vindplaats aan de Kandelaarweg in Rotterdam, Rotterdam* (ongepubliceerd intern verslag).
- Bult, E.J. 1983: *Midden-Delfland, een archeologische kartering; inventarisatie, waarderling en bewoningsgeschiedenis, Amersfoort/Maasland (Nederlandse Archeologische Rapporten 2)*.
- Burnier, C.Y., E. Jacobs & R.A. Houkes, 2003: *Duinlustweg 9, gemeente Wassenaar. Een archeologisch bureau- en vooronderzoek door middel van boringen*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 13).
- Burnier, C.Y. & R.A. Houkes, 2004: *Noordwijkerhout 'Weg achter de Schelft'. Een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek door middel van boringen*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 11).
- Burnier, C.Y., H. Maas & M.C. Dorst, 2004: *Stationsweg 135, 139, 153, gemeente Hillegom. Een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek door middel van boringen*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 14).
- Danner, H.S., H.Th.M. Lamboij & C. Streefkerk, 1994: *... die water keert: 800 jaar regionale dijkzorg in Hollands Noorderkwartier, Edam*.
- Dautzenberg, M.J.J., 2003: *Uitgeest Waldijk, Archeologische Opgraving*, Zaandam (Hollandia reeks 26).
- Dautzenberg, M.J.J., 2003: *Archeologisch vooronderzoek Tuitjehorn, Dorpsstraat 2, Zaandam* (Hollandia reeks 30).
- Dautzenberg, M.J.J., P.M. Floore & B. Kist (red.), 2001: *Zaanse Scheepsbouw, Opgravingen aan de Hogendijk te Zaandam 1998-1999, Zaanwijk* (Hollandia reeks 4).
- Dautzenberg, M.J.J. & P.M. Floore, 2003: *Archeologisch booronderzoek Julianaweg 1 te Volendam (gemeente Edam-Volendam)*, Zaandam (Hollandia reeks 19).
- Defilet, M.P. & T. de Ridder (red.), 2003: *Van Hogendorp 3.026. Basisverslag van het proefsleuvenonderzoek, Vlaardingen (Vlak-verslag 21)*.
- Deunhouwer, P., 2003a: *Plangebied Soenda. Gemeente Vlaardingen. Een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-rapport 859).
- Deunhouwer, P., 2003b: *Plangebied Soenda. Gemeente Vlaardingen. Een inventariserend archeologisch onderzoek (zoeksleuven) Amsterdam* (RAAP-rapport 1012).
- Diederik, F., 1989: *Archeo-logica, de archeologie van het noorden van Noord-Holland in historisch en landschappelijk perspectief*, Schoorl.

- Diederik, F., 2002: Scherven gericht, een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late 3e en 4e eeuw in de kop van Noord-Holland, Amsterdam (AWN).
- Döbken, A.B., 1992: Een grafveld uit de Romeinse Tijd te Spijkenisse-Hartel West (Voorne-Putten), BOORbalans 2, p. 145-230.
- Eijskoot, Y. & T. de Ridder (red.), 2004: *De Vergulde Hand 7.073*. Basisverslag, Vlaardingen (VLAK-verslag 20).
- Eijskoot, Y. & T. de Ridder (red.), in voorbereiding: Van der Driftstraat 6.166. Basisverslag, Vlaardingen (VLAK-verslag 23).
- Exaltus, R.P., C.M. Soonius, S. Molenaar & M.C.A. van Waijjen, 2003: *Bescherming bodemarchief Waterland-Oost en Waterland-Midden*, Eindrapport monitoringonderzoek 1994-2001, Amsterdam (RAAP-rapport 928).
- Floore, P.M., 2004: *Archeologisch onderzoek in het fort Uitermeer, vak Weesp, groep Diemerbrug, sector Ouderkerk, stelling van Amsterdam, Zaandam* (Hollandia reeks 32).
- Gaauw, P.G. van der 1988: *Midden-Delfland, rapport betreffende het aanvullend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP rapport 20).
- Gerrets, D.A., 2003: *Schagen – Plangebied Hoep Noord*. Het archeologisch onderzoek in 2002, Bunschoten (ADC-rapport 179).
- Haalebos, J.K., 1965, in *Westfriesland Oud en Nieuw* 32, p. 153.
- Heiden, M. van der, 2004: *Keukenhof 7, gemeente Lisse*. Een archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 15).
- Hennis, J.H., e.a., 1988: *Rivervismarkt 3 en 4, een restauratie in het hart van Den Haag*, Den Haag (VOM-reeks 1988-2).
- Kort, J.W. de, 2003: *Woonwijk Kadijk, gemeente Venhuizen; een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 482).
- Koning, J. de, (in voorbereiding): *Tussen Flevum en Vlie*. Noordwest Frisia in het eerste Millennium, Amsterdam (proefschrift UvA).
- Kruidhof, C.N., 2003: *Plangebied Hoep, gemeente Schagen; een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 511).
- Lange, S., 2003: *Sporen in de klei*. Een opgraving langs 'de Snevert', op de locatie van de toekomstige fietstunnel bij 'Hoep', gemeente Schagen, Amsterdam (AAC publicaties 17).
- Lange, S., J.P. Flamman & E.A. Besselsen, 2001: *Quick Scan, Oostelijk West-Friesland*, Amsterdam (AAC publicaties 4).
- Leijnse, K., 2003: *Glastuinbouwgebied Het Grootslag, Gemeenten Wervershoof en Andijk; een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 918).
- Meirsmen, E. & J.M. Moree (met een bijdrage van E. Smits) 2004: *Rotterdam Kandelaarweg, Verslag van de archeologische begeleiding van de aanleg van het recreatiegebied 'Poldervaart 1' in de gemeente Rotterdam*, Rotterdam (BOORrapporten 111).
- Meirsmen, E. & F.J.C. Peters 2004 : *Vinex-locatie Midden-IJsselmonde, Portland Vindplaats 1 (gemeente Albrandswaard)*. Een waarderend archeologisch onderzoek, Rotterdam (BOORrapporten 143).
- Molenaar, S., 2003a: *Plangebied reconstructie oostelijke ring (N242) rond Alkmaar, gemeenten Alkmaar, Schermer en Heerhugowaard; een inventariserend archeologisch onderzoek (bureauonderzoek)*, Amsterdam (RAAP-rapport 925).
- Molenaar, S., 2003b: *Nieuwbouwlocatie Dorpsstraat 512/514 te Noord-Scharwoude, gemeente Langedijk; een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 353).
- Molenaar, S., 2003c: *Polder de Uitgeester- en Heemskerkerbroek, gemeente Uitgeest; een kwaliteitsbepalend onderzoek op zes AMK-terreinen*, Amsterdam (RAAP-rapport 888).
- Molenaar, S., R.P. Exaltus & M.C.A. van Waijjen, 2003: *Bescherming bodemarchief ruilverkavelingsgebied Limmen-Heiloo, provincie Noord-Holland, eindrapport monitoringonderzoek 1994-2001*, Amsterdam (RAAP-rapport 856).
- Moree, J.M., 1997: *Vinex-locatie Midden-IJsselmonde*. Archeologisch vooronderzoek bij het deelplan Stadse Rechthoek I van de nieuwbouwlocatie Carnisselande (gemeente Barendrecht), Rotterdam (BOORrapporten 25).

- Moree, J.M., 2003: 'Barendrecht bouwt Carnisselande, een dijk van een wijk', in: B. Wouda (red.), *Inge- landen als uitbaters. Sociaal-economische studies naar Oud- en Nieuw-Reijerwaard, een polder op een Zuid-Hol- lands eiland*, Hilversum, p. 45-70.
- Morel, J.-M.A.W., 2004: *Standaardrapport inventarisatie, waardering en selectieadvies boomstamkano Vlaardin- gen*, Lelystad (NISA/ROB).
- Neiden, P.M., 2004: *Inventariserend archeologisch onderzoek Vette Noordsepolder te Vlaardingen*, Capelle a/d IJss- el.
- Peters, F.J.C. 2001 : *Vinex-locatie Midden-IJsselmonde. Aanvullende Archeologische Onderzoeken in de nieuwbouw- locatie Carnisselande (gemeente Barendrecht)*, Rotterdam (BOORrapporten 62).
- Ras, J., 2003: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Natuurontwikkelingsproject SBB Gebieden, Binnenbedijkte Maas, Heinenoord*.
- Ravesloot, C. & F.A. Perk, 1987: *Ruilverkaveling Heiloo-Limmen. Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering*, Amsterdam (RAAP-rapport 9).
- Ridder, T. de, K. Vlierman & A.L.V. Vredenburg, 2004: *Vikingen in Vlaardingen. De betekenis van de resten van gesloopte Vikingschepen in elfde-eeuwse Vlaardingse begravingen*, *Westerheem* 53, p. 142-154.
- Rietkerk, M., 2003: *Plangebied uitbreiding Bazaar/Verlegde Ringvaartweg, gemeente Beverwijk; een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 354).
- Roefstra, J., 2002: *Van curtis tot kasteel. 40 jaar amateur-archeologie in Beverwijk en Heemskerk*, *Le- denbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland-Museum Kennemerland* 26, p. 24-34.
- Roefstra, J., 2003a: *Beverwijk * Breestraat, Archeologische kroniek van Noord-Holland 2002*, *Holland* 35, p. 21-22.
- Roefstra, J., 2003b: *Beverwijk * Koningstraat, Archeologische kroniek van Noord-Holland 2002*, *Hol- land* 35, p. 22.
- Roefstra, J., 2003c: *Heemskerk * Strand, Archeologische kroniek van Noord-Holland 2002*, *Holland* 35, p. 29.
- Roefstra, J. & R. van Gulik, 2004: *Jaarverslag archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk over 2003* (ongepubliceerd).
- Roon, K. van, 1979: *Mededelingen Archeologische Werkgroep Nederland regio Zaanstreek, Grondspoor* 58.
- Rooij, M. de, 1998: *Gemeente Schagen, plangebied Nes-Hoep; een archeologische kartering en waardering*, Amster- dam (RAAP-rapport 322).
- Schilstra, J.J., 1971: *Schermerland. Mensen en molens. Dijkgraaf en Heemraden van het Waterschap 'De Schermer' en de besturen van de stichtingen 'De Schermermolens' en 'Schermerland'*, Wormerveer.
- Smit, B.I., 2003a: *Plangebied natuurvriendelijke oever Zuiderpolder Assendelft, gemeente Zaanstad; een archeologi- sche begeleiding*, Amsterdam (RAAP-notitie 514).
- Smit, B.I., 2003b: *Bedrijventerrein Westfrisia en nieuwbouwwijk Bangert-Oosterpolder, gemeente Hoorn; een inven- tariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-rapport 884).
- Soonius, C.M., 1998: *Project Natuurvriendelijke oever Zuiderpolder-Noordzeekanaal. Rijkswaterstaat ANW 98.06, Een archeologisch vooronderzoek*, Amsterdam (RAAP-rapport 380).
- Soonius, C.M., 2003a: *Plangebied Hoep-Noord, onderzoeksgebied Kavel 15, Gemeente Schagen. Een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 465).
- Soonius, C.M., 2003b: *Archeologisch Monument 14D-011 in plangebied Hoep-Noord, Gemeente Schagen. Een in- ventariserend archeologisch onderzoek*. Amsterdam (RAAP-notitie 309).
- Soonius, C.M., 1998: *Gemeente Uitgeest, plangebied 'De Kleis-Oost'; een archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP rapport 341).
- Soonius, C.M., 2001: *Landinrichtingsproject schagerkogge deelgebied hooglandspolder archeologisch toezicht*, Am- sterdam (RAAP-Rapport 666).
- Veen, M.M.A. van, 2004: *Van boerderij tot Catshuis. Waarnemingen en opgraving bij de renovatie van het Catshuis in Den Haag, 2002-2003*, Den Haag (intern rapport afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, ge- meente Den Haag).

- Veen, M.M.A. van & J.A. Waasdorp, 2000: *Archeologisch-geologische kaart van Den Haag, Den Haag* (Haagse Oudheidkundige Publicaties 5).
- Venetien, J. & R.M.T. Verwer, 1974: *De steede Beverwijck affghetekent door Daniel van Breen 1648-1649, Beverwijck* (Kennemer Oudheidkamer).
- Visser, M.E., J.P. Flamman & H. van Londen, 2000: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek in het gebied Poldervaart (gemeente Rotterdam), deelplan Abtswoude, Onderzoek in Module 7 Kandelaar in het kader het prospectieplan voor Archeologische waarden, Amsterdam*.
- Vos, A., 2003: *Natuurlijke processen als verstoorder, SNA Archeobrief 26*.
- Vos, P.C., 2004: 'Oude Landschappen', in: Londen, H. van, (red.): *Het Oer-IJ estuarium; Archeologische Kennisinventarisatie, Amsterdam* (AAC publicatie 12).
- Vredendregt, A. & T. de Ridder (red.), 2004: *Gat in de Markt 1.101. Het kistmateriaal, Vlaardingen (VLAK-verslag 15.2)*.
- Waslander, C., 1991: *Dekselse graven, Noord-Nederlandse grafsculptuur in de elfde en twaalfde eeuw, Meppel*.
- Westerhoff, W.E., E.F.J. de Mulder & W. de Gans, 1987: *Toelichting bij de geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Alkmaar West (19W) en Blad Alkmaar Oost (19O), Haarlem* (Rijks Geologische Dienst).
- Woltering, P.J., 1978: *Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1977, Holland 8, p. 270*.
- Wilgen, L.R. van, 2003a: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Ontsluitingsweg Begraafplaats, Giessen-Oudekerk, Heinenoord*.
- Wilgen, L.R. van, 2003b: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Vernieuwing en Uitbreiding Verenigingsgebouw 'De Oude School', Giessen-Oudekerk, Heinenoord*.
- Wilgen, L.R. van, 2003c: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Uitbreiding C1000 Schepers, Jan van Gooijenstraat 5, Papendrecht, Heinenoord*.
- Wilgen, L.R. van, 2003d: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Bestemmingsplan Oostpolder, Papendrecht, Heinenoord*.
- Wilgen, L.R. van, 2003e: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Scheepmakershaven 11, Schoonhoven, Heinenoord*.
- Wilgen, L.R. van, 2003f: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Bouwlocatie Schouteneinde 66, Puttershoek, Heinenoord*.
- Woltering, P.J., 1979: *Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1978, Holland 9, p. 272*.
- Zagwijn, W.H., 1971: *De ontwikkeling van het 'Oer-IJ' estuarium en zijn omgeving, Westerheem 20, p. 11-18*.
- Zagwijn, W.H., 1986: *Nederland in het Holoceen – Geologie van Nederland, Deel II, Haarlem* (Rijks Geologische Dienst).

Index

Akersloot zie Castricum		– Limmen * De Krocht	21
Alblasserdam		Delft	
* Lange Steeg	69	* Abtswoude 40	73
Albrandswaard		Den Haag	
* Portland (Vinexlocatie)	69	* Achterom 36-40	74
Alkemade		* Catshuis	75
– Rijpwetering * Pastoor van der Plaatstraat	70	* Gedempte Gracht 39-85	77
Alkmaar/Schermer/Heerhugowaard *		* Grote Markt	78
Oostelijke ring (N242) rond Alkmaar	3	* Hoge Nieuwstraat	78
Alkmaar		* Houtrust	79
* Gasthuisstraat	3	* Riviervismarkt 3-5 / Jan Hendrikstraat 4-8	80
* Hofplein / Veerstraat 3	5	* Uithofslaan	80
* Koningsweg 27-37 / Ramen 36-38	6	* Wateringse Veld	81
* Molenbuurt 23	7	Drechterland	
* Stadhuis	7	– Hoogkarspel * Tolweg	24
* Waagplein	9	Edam	
* Zeglis	11	– Volendam * Katham	25
Amsterdam		Giessenlanden	
* Konijnenstraat 3-21	11	– Giessen-Oudekerk * ‘De Oude School’	82
* Martelaarsgracht 4-12	12	– Giessen-Oudekerk * ontsluitingsweg	
* Middenweg (‘Frankendael’)	13	begraafplaats	83
* Noord-Zuidlijn	15	Gorinchem	
* Valkenburgerstraat 186-200	15	* Groenmarkt	84
* varia	16	Gouda	
* Westerstraat 220-230	17	* Houtmansgracht	84
Andijk zie Wervershoof		* Vlek D	85
Assendelft zie Zaanstad		Graafstroom	
Bakkum-Noord zie Castricum		– Bleskensgraaf * Hofwegen	85
Binnenmaas		Groet zie Bergen	
– Maasdam * Binnenbedijkte Maas	70	Haarlem	
– Oud-Beijerland * ontsluitingsweg N217	71	* Kleverlaan	25
– Puttershoek * Schouteneinde	72	Hardinxveld-Giessendam	
Bergen		* Polderweg	86
– Groet * Heereweg 244-246	18	Harenkarspel	
Beverwijk		– Tuitjehorn * Dorpsstraat 2	26
* Bazaar / Verlengde Ringvaartweg	19	– Tuitjehorn * Kalverdijk 63	26
* Begijnenstraat 25	19	– Valkkoog * Valkkogerdijk	26
* Breestraat 91 (toegang Agathakerk)	19	– Valkkoog * Valkkogerweg 33	27
* Kloosterstraat / hoek Baanstraat	20	Hazerswoude-Dorp zie Rijnwoude	
* Koningsstraat	20	Hazerswoude-Rijndijk zie Rijnwoude	
* Kuenenplein	20	Heemskerk	
Bleskensgraaf zie Graafstroom		* Broekpolder	27
Brielle		* Cornelis Groenlandtstraat (Poelenburg)	27
* Merula	72	* Hoogdorperweg	28
Castricum		* Jan Ligthartsraat (belastingkantoor)	29
– Akersloot * Buurtweg 9	20	* kerkhof Nederlands-hervormde kerk	30
– Bakkum-Noord	21	* strand	31

Hillegom		Noordzee	
* Elsbroekerlaan	86	* Steile Hoek (maritieme archeologie)	95
* Stationsweg	86	Oostflakkee	
* Treslong	87	– Ooltgensplaat * Noord-Achterweg	98
Hilversum		– Oude Tonge * Waterryck Suissenwaerde	98
* Kerkbrink	31	Oostzaan	
Hoogkarspel <i>zie</i> Drechterland		* Heul 33-35	41
Hoorn		* Kolkweg-Zuid	41
* Gerritsland	32	Oud-Beijerland <i>zie</i> Binnenmaas	
* Klooster Bethlehem	33	Oude Tonge <i>zie</i> Oostflakkee	
* Klooster Nieuwlicht	34	Papendrecht	
* Westerpoort	37	* Oostpolder	99
* Westfrisia & Bangert-Oosterpolder	38	* Uitbreiding C1000	99
IJmuiden <i>zie</i> Velsen		Purmerend	
Katwijk		* De Where	41
* Aqua Nova	87	Purmerland	41
* Kerklaan	87	Puttershoek <i>zie</i> Binnenmaas	
* Molenweg	88	Ridderkerk	
Krimpen aan de Lek <i>zie</i> Nederlek		– Rijsoord * Waaldijk 117	100
Langedijk		Rijnsburg	
– Noord-Scharwoude * Dorpsstraat	38	* Brouwerstraat	100
Leerdam		* Vinkenwegzone	100
* Noordwal 80	88	* Westerhage	101
Leiderdorp		Rijnwoude	
* Hoogmadeseweg	88	– Hazerswoude-Dorp * Dorpsstraat /	
* Zijlhof	89	Gemeneweg	101
Leidschendam-Voorburg		– Hazerswoude-Dorp * PCT-terrein	102
– Stompwijk * Stompwijkseweg 27	91	– Hazerswoude-Dorp * Torenstraat	102
– Voorburg * Herenstraat 50-54	91	– Hazerswoude-Rijndijk * Orionhof	103
Limmen <i>zie</i> Castricum		Rijpwetering <i>zie</i> Alkemade	
Lisse		Rotterdam	
* Keukenhof 7	92	* Poldervaart	103
Maasdam <i>zie</i> Binnenmaas		* Vissersdijk	106
Medemblik		Santpoort <i>zie</i> Velsen	
* Nesbos	39	Schagen	
Monnickendam		* Hoep	42
* Fluwelen Burgwal	39	* Hoep-Noord (prehistorische nederzetting)	42
Naalswijk		* Hoep-Noord (terp)	44
* Middelbroekweg (Trade Park Westland)	92	* Hoep-Noord, Vlietlaan / hoek Nesdijk	44
Nederlek		* Hoep-Oost	44
– Krimpen aan de Lek * Hoofdstraat / Rijsdijk	94	* Keins	45
Niedorp		* Noord 142	45
* Haringhuizen	40	* Tjallewallerweg / Breekom	46
* Hooglandsempolder	40	* Witte Paal	46
Noorder-Koggenland		Schiedam	
– Twisk * Dorpsweg	40	* Oude Stadhuis	107
Noord-Scharwoude <i>zie</i> Langedijk		Schoonhoven	
Noordwijk		* Scheepmakershaven	107
– Noordwijk-Binnen * Offemweg / Lijsterpad	94	Stedebroec	
Noordwijkerhout		* Het Grootslag	47
* Weg achter de Schelft	95	Stompwijk <i>zie</i> Leidschendam-Voorburg	

Texel		Waterland Oost en -Midden	
* Oude Blekerij	47	* Limmen-Heiloo	55
Tuitjehorn zie Harenkarspel		Weesp	
Twisk zie Noorder-Koggenland		* Fort Uitermeer	59
Uitgeest		* 's-Gravelandseweg	60
* Meldijk 16	47	Westerland zie Wieringen	
* Middelweg / Meldijk	47	Westzaan zie Zaanstad	
* tunnel onder spoorbaan	48	Wervershoof	
* Uitgeester- en Heemskerkerbroek	49	* Centrum	60
* Waldijk	50	* Het Grootslag	60
Valkenburg		Wieringen	
* Joghtlust	108	– Westerland * Lutjestrand	61
Valkkoog zie Harenkarspel		Wormerland	
Velsen		– Wormer * Dorpsstraat / Uilsloot	61
– Santpoort * Biezenweg	51	Wormerveer zie Zaanstad	
– IJmuiden * Wijk aan Zeeërweg	51	Zaandam zie Zaanstad	
Venhuizen		Zaandijk zie Zaanstad	
* Kadijk	51	Zaanstad	
Vlaardingen		* archeologische dienst	62
* Broekkade / Van Boendaleweg	108	– Assendelft * Dorpsstraat 268	62
* Deltaweg	109	– Assendelft * Dorpsstraat 347-349	62
* Gat in de markt	109	– Assendelft * Dorpsstraat 601	63
* Oude Thuis	110	– Assendelft * Dorpsstraat 731	63
* Soenda	110	– Assendelft * Noorderpolder	63
* Stationsplein	111	– Assendelft * Saendelft-West	63
* Van der Driftstraat	111	– Assendelft * Zuiderpolder	63
* Van Hogendorpplein	111	– Krommenie * Poort Clamdijcke	64
* Vergulde Hand West	112	– Westzaan	65
* Vettoordse polder	113	– Wormerveer * Guisveld	65
* Westlandse Weg	113	– Wormerveer * Marktstraat	66
Volendam zie Edam		– Wormerveer * Vaardijk	66
Voorburg zie Leidschendam-Voorburg		– Zaandam * Hembrugterrein	66
Waddenzee		– Zaandijk * Lagedijk 230-234	66
* Burgzand (maritieme archeologie)	51	– Zaandijk * sloten	67
Wassenaar		Zevenhuizen-Moerkapelle	
* Duinlustweg 9	113	– Zevenhuizen * Hoge Zuidplaspolder	114
		Zwaag * Bangert-Oosterpolder	67

TIJDSCHAAL HOLLAND

	Geologie	Klimaat Landschap Vegetatie		Archeologische perioden	
2000				Nieuwe Tijd	
1500	Duinkerke III/ Tiel III	Subatlantic koeler vochtiger	loof- bos	Late Middeleeuwen B	
1000				Late Middeleeuwen A	
500	Duinkerke II/ Tiel II			Vroege Middeleeuwen	
0				Romeinse tijd	
500	Duinkerke I/ Tiel I			Late IJzertijd	
500		Subboreaal koeler droger	loof- bos	Midden-IJzertijd	
1000				Vroege IJzertijd	
1500	Duinkerke o/ Tiel o			Late Bronstijd	
2000				Midden-Bronstijd	
2500	Calais IV/ Gorkum IV			Vroege Bronstijd	
3000		Atlanticum warm vochtig	Mesolithicum	Laat Neolithicum	
3500	Calais III/ Gorkum III			Midden-Neolithicum	
4000				Vroeg Neolithicum	
4500	Calais II/ Gorkum II				
5000					
5500		Boreaal warmer	den		
6000	Calais I/ Gorkum I				
6500					
7000		Preboreaal warmer	berk		
7500					
8000		Late Dryas kouder	toen- dra		
8500					
9000		Pleistoceen			
9500	Kreftenheye				Laat-Paleolithicum